

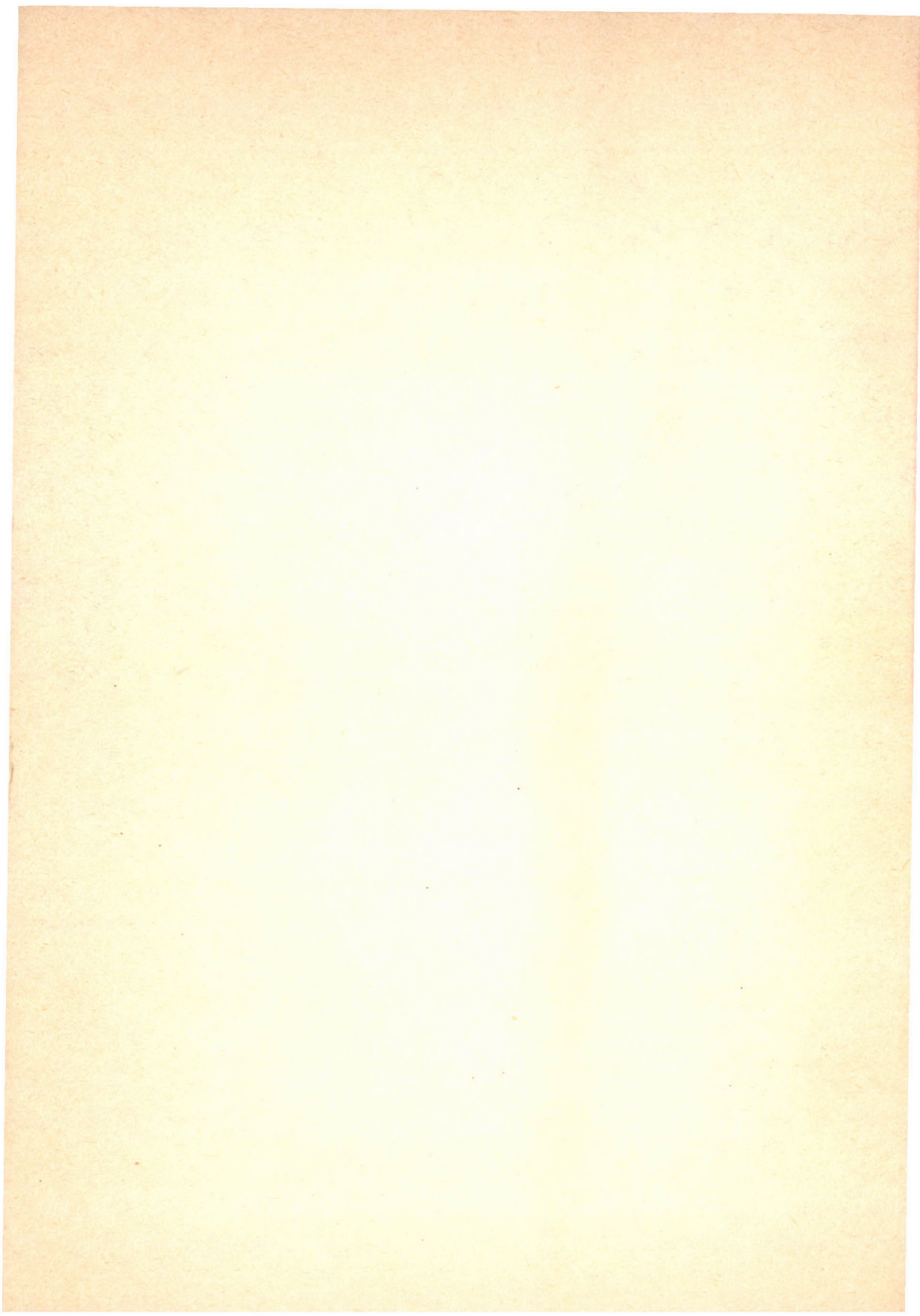
10041

JÓZSEF ATTILA EMLÉKEZETI	
Névtér:	
L. társ. szám:	10041

folklór archívum

17

1987

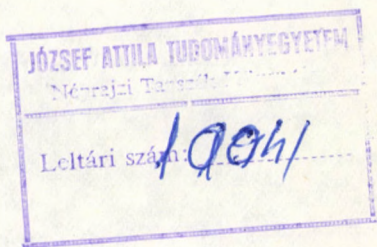

FOLKLÓR ARCHÍVUM

FOLKLÓR ARCHÍVUM

17

Szerkesztő: HOPPÁL MIHÁLY

MTA NÉPRAJZI KUTATÓ CSOPORT

1987

Budapest

FOLKLÓR ARCHIVUM

**Kiadja a Magyar Tudományos Akadémia
Néprajzi Kutató Csoportja**

Rövidítése: FA

Accepted abbreviation: FA

Szerkesztőség:

**MTA Néprajzi Kutató Csoport
FOLKLÓR OSZTÁLY
1250 Budapest, Pf. 29.**

Készült az MTA Soksorozító üzemében

**HU ISSN 0133–3771
ISBN 963 7762 21 3**

8717352 MTA Soksorozító, Budapest. F. v.: dr. Héczey Lászlóné

Virt István

HALÁLLAL KAPCSOLATOS SZOKÁSOK ÉS HIEDELMEK ZOBORALJÁN

BEVEZETŐ

„Ezeket a hegyeket Nyitra körül Géza fejedelmünk nagyon szerette, gyakran járt vadászni ide az erdőbe. Akkor nem lakhatott itt még senki, mer Géza hozatott ide székelyeket, hogy őrizték a határt, a gyepüket. Úgy beszélték mindig, hogy hét család jött ide akkor, Molnár, Varga, Dubai, Szabó, Mester, Fazekas és Székely nevezetűek vótak azok, ezekből Lédecen még most is sok van. A Székelyt akkor még úgy monták, hogy Zekel, az én gyerekkoromba vótak öregek, akik még régen úgy hallották.¹ Úgy hallottam, hogy itt a kereszténység se vót olyan erős mint máshol, még László királyunk alatt is vótak pogányok, akik az erdőbe jöttek, hogy ne legyenek tovább keresztények. Gímes mellett van egy hely, amit Hajnalkútnak hívnak, hogy az vót a pogányok kútja. Meg van egy Hajnalkert nevezetű hely is, amire úgy mongyák, hogy ott vót a varázsló háza.” (Fazekas Mihály sz. 1892. Lédec)

Lédecen és Gímesen az idősebbektől napjainkban is gyakran hallható szájhagyomány mellett az írott forrásokban is találunk konkrét adatokat Zoboralja településeinek múltjáról.

István király unokaöccse Vazul nyitrai herceg volt, aki Koppányhoz hasonlóan a pogány hagyományokat igyekezett felélesztetni. 1037-ben valószínűleg résztvevője volt az István ellen készülő merényletnek, amiért megvakították és a nyitrai börtönbe zárták.²

Zoboralja falvai közül a legrégebbi írásos emlék 1113-ból Kosztolányról maradt fenn. A falu templomát a XII. század elején kezdték építeni, majd a XIII. században kibővítették. A falu az oklevél szerint 1113-ben a Hontpázmány nemzetség birtokában volt a XII. század elején.³

Lédec múltbeli hovatartozásáról annyit tudunk, hogy 1253-ban az esztergomi érsek tulajdona volt. Lédecen található a mai Szlovákia legrégebbi harangja, amit 1315-ben öntöttek.

Gímes és a vár történetéről FÉNYES Elek a következőket írta:

„A mi már eredetét s viszontagságát illeti ezen várnak: első törzsöke a ghymes gr. Forgács családnak s első építője Ghymes várának Bányai Andrási Ivanka fíja volt, kinek IV-ik Béla a Sajó melletti ütközetben kimutatott vitézségeért 1256-ban Ghym földeket, meg a vele határos Ghymes nevű földeket is oda ajándékozta. A Forgácsoktól Trencsényi Máté erőszakosan elvette, de a rozgonyi csata után legyőztetvén ettől elesett s a király kezére jutott mind addig, míg I-ső Mária ismét Forgács Balázsnak ajándékozta.”⁴

Az ország három részre szakadása után a Török Birodalom határának közelsége miatt Zoboralja falvait gyakran megtizedelték a portyázó török hadak. Buda 1868-ban történt visszafoglalását, az alföldi területek visszaszerzését követően a felvidéki falvak-

ból nagyszámú magyarság költözött az elnéptelenedett Alföldre, akiknek a helyét Felvidéken a hegyekből délre költöző szlovákok foglalták el. Ennek következtében a szlovák nyelvi határ is délebbre húzódott; a XVIII. században Zoboralja magyarsága nyelvszigetet alkotott Nyitra környékén.

.....

Peremtáj fekvése és nyelvi elzárttsága miatt a zoboralji falvakban olyan szokások és hiedelmek maradtak fenn napjainkig, amelyek vizsgálatával a hagyományos szellemi kultúra elemei is megismerhetők.

A halállal kapcsolatos szokásokat egyrészt az emberi lélekkel, túlvilági élettel kapcsolatos hiedelmek, másrészt a halottnak még életében hátrahagyott kívánságai határozzák meg.

A halállal kapcsolatos szokások olyan hiedelmeket is tükröznek, amelyek szerint az ember lelke halál után a túlvilágon földihez hasonló életet él, gyakran vissza is térhet az élők környezetébe. A zoboralji falvakban napjainkban is sokan úgy gondolják, hogy halálkor a testből elszálló lélek egy ideig még a közelben marad. Ezt az időszakot a hozzátartozók úgy igyekeznek kihasználni, hogy a lélekhitnek megfelelő szokásokon keresztül minden szükséges, a lélek túlvilági nyugalomát biztosító feltételnek eleget tegyenek. (Halott felkészítése a túlvilági életre, étellel, itallal, különböző használati tárgyakkal való ellátása.)

A halott megfelelő felkészítése, lélek nyugalmanak biztosítása esetén a halott lelke a 40. napot követően eltávozik a földi világból, amihez a kötelező gyász lejártá is kapcsolódik.

A lélek végleges távozása előtt a hozzátartozók több alkalommal étellel és itallal látják el a közelben tartózkodó lelket; a halálesetet követő 3., 6., (7.), és 40. napon egyes falvakban még a közelmúltban is asztalt terítettek és éjszakára ételt hagytak a halott lelkének.

A túlvilágról csak bizonyos alkalmakkor jön vissza a halott lelke (halottak napján, karácsonykor, közeli hozzátartozó halálakor), illetve olyankor, amikor valamiben hiányt szenved. Ez utóbbi esetben a hozzátartozók megpróbálják a hiány okát megszüntetni.

A hagyományos szokásrend és hiedelemrendszer felbomlása a zoboralji falvak zártságának megszűnésekor kezdődött az ötvenes évek végén. Ennek ellenére megfigyelhető az, hogy bizonyos esetekben a régi hiedelmek, szokások miként bővelnek a mai világ korszerű tárgyaival, elemeivel. (Elég arra gondolni, hogy a halott mellé mindig olyan tárgyakat kellett betenni a koporsóba, amire az élők szerint a halottnak szüksége lesz a túlvilágon. Ezzel magyarázzák azokat az eseteket is, amikor a nagyothalló emberrel eltemették a hatvanas években a tranzisztoros nagyothalló-készüléket, vagy egy évtizeddel ezelőtt a férj villanyborotváját.) Az ilyen és ehhez hasonló példák is azt igazolják, hogy a zoboralji falvakban az emberi élet utolsó állomásával, a halállal kapcsolatos szokásoknak nemcsak a múltra jellemző hagyományait, hanem ezek továbbélését is megfigyelhetjük.

A következőkben azt az anyagot mutatom be, amit 1981-től 1985. év végéig gyűjtöttem a zoboralji falvakban. A felvételeket mindig magnetofonnal rögzítettem, az ezekről készített lejegyzésekből írtam 1982-ben egy összefoglaló tanulmányt a Néprajzi Múzeum évi pályázatára, amivel kiemelt I. díjat nyertem. („Halállal kap-

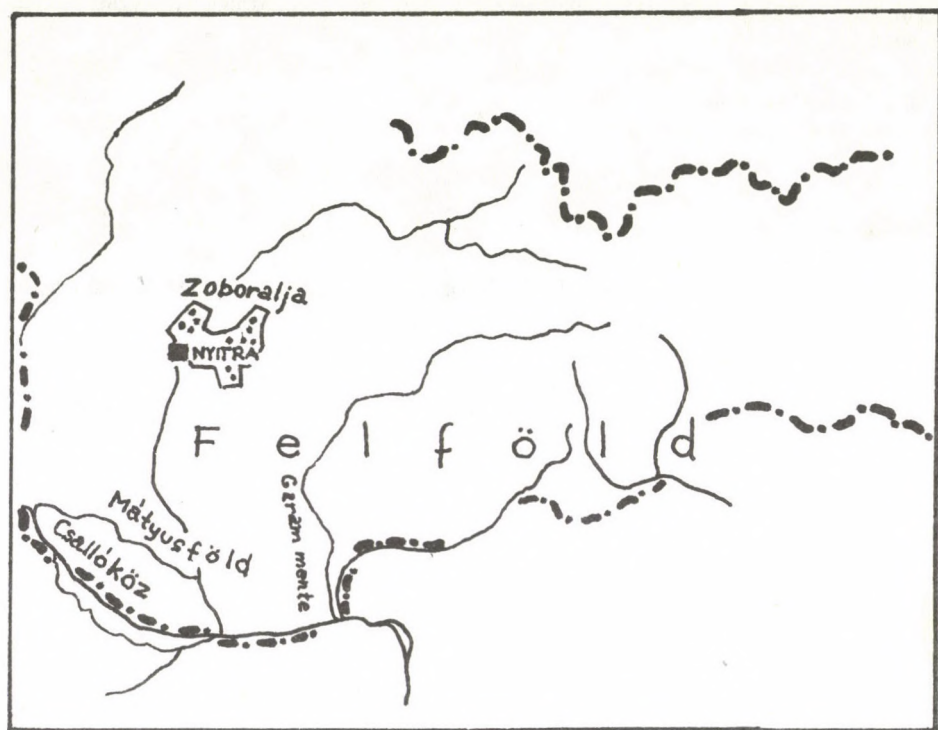
csolatos szokások és hiedelmek Zoboralján” 254 lap, 63 fénykép, 7 rajz, 14 kotta; leltári sz.: P. 101/82—Fln)

Itt szeretném megköszönni mindazoknak a támogatást, akik Zoboralja falvaiban eddigi munkámat segítették. Külön köszönettel tartozom JÓKAI Mária tanítónőnek, aki hosszú éveken át adott nélkülözhetetlen segítséget a közös ügyért végzett munkában.

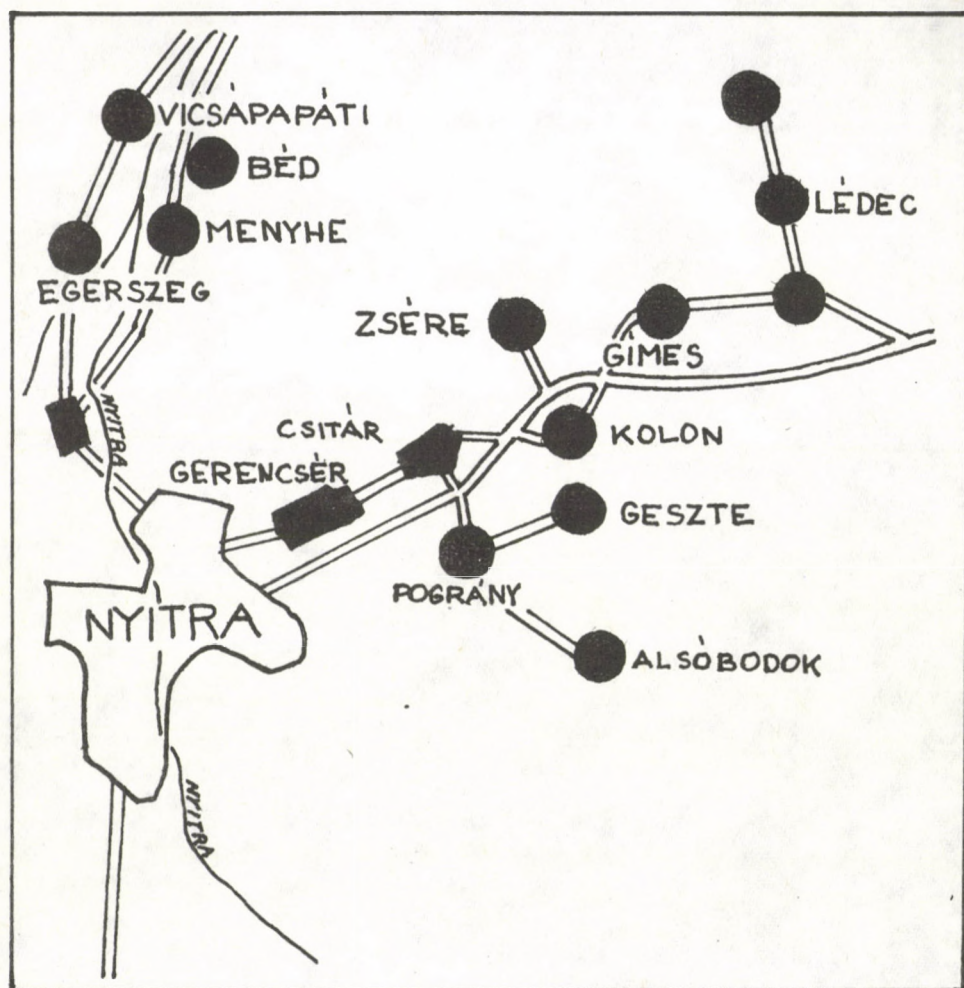
Budapest, 1986. március 1.

Irodalom

1. ORBÁN Balázs: A Székelyföld leírása történelmi, régészeti, természetrajzi s népis-
mei szempontból I. kötet 4. old. (Pest, 1868.)
2. BAKAY Kornél: A magyar államalapítás 56—57. old. (Bp. 1978.)
3. TÓTH Melinda: A kosztolányi templom falképei (Ars Hungarica 1974. 1.)
4. FÉNYES Elek: Magyarország geographiai szótára II. köt. 48. old. (Pest, 1851.)

Zoboralja földrajzi fekvése
Felföldön

Zoboralja falvai

HALÁLLAL KAPCSOLATOS SZOKÁSOK ÉS HIEDELMEK

A HALÁL ELŐJELEI

I. Valóságban tapasztalható előjelek

1. Kutya:

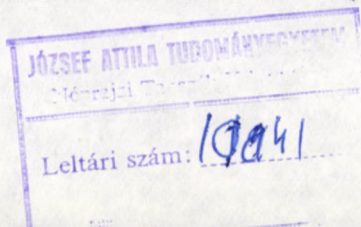
1. „Kutyák ha *ugatnak* nagyon, akkor már mongyák, hogy hamarosan lesz halott. Azok érzik, hogy valaki meghal.” (Lédec, 1.)
2. „Valamikor öregek monták, hogy a kutyák szűköttek a halál előtt, hogy érezte, valaki meghal a közelbe. Azt is monták, hogy a kutya láttya a Halált. Nem messze ide egy kislány meghalt, leesett a fáról. Hát a kutya annyira ugrált az ajtóra, hogy majd megbolondult. Az a kislány meg is halt egy órán belül.” (Lédec, 34.)
3. „Ki tuggya miér, de nálunk nem sok kutya vót régen. Egy vót a plébánosnál, egy meg a zsidónál, de most minden háznál kutya kószál. Szokták mondani, hogy nagyon vonyít a kutya, biztos meghal valaki.” (Lédec, 7.)
4. „A kutyák is jobban szoktak ilyenkor a halál előtt ugatni, vonyítottak. Azt monták azér, mer azok érzik a halál közelettét. Akkor is monták, hogy másnap, harmadnap halál lesz.” (Lédec, 6.)
5. „Amióta itt járt megfigyeltem megint, hogy a kutyák jelzései mennyire igazak. Gímesen egy ember lement a pincébe szénér, de fel már nem tudott jönni. Meghalt ott a lépcsőn. Én meg előtte egy nappal vótam ott, hallottam este, hogy a kutyák nagyon üvöltenek.” (Lédec, 6.)
6. „A másik esetben meg harmadnapra vót a halott. Akkor is hallottam a kutyákat, akkor már montam is a harangozónak, hogy megint lesz halott. Vót is harmadnapra, meghalt egy asszony.” (Lédec, 6.)
7. „A kutyák is nagyon ugattak előtte, akkor is monták, hogy halott lesz. A mi gyerekkorunkba a tanítók már nagyon figyelték ezekre a beszédekre és nagyon ellene vótak, de csak vótak olyanok, akik beszétték tovább.” (Lédec, 5.)
8. „Mikor nyív a kutya, akkor már nagyon megijettek, mer az halált jelentett megint. Még most is olan buták vagyunk, már így mondom, én is elkergetem azt a kutyát most is. Akkor már a szomszéd is mongya: „Jaj Ágota, már valaki meghal nálatok!”, ez most is így van.” (Menyhe, 27.)
9. „Mongyák azt is, mikor melyik uccába vonyítanak a kutyák, ott is halott lesz hamar, pár napra. Mongyák valahogy így, hogy azok a kutyák valamit láthatnak, azér vonyítanak olyankor. Sokan beszélik most is ezt.” (Pográny, 4.)
10. „Nálunk azt is szokták mondani, hogy vonyít a kutya, akkor az is halott, de én az ilyeneket nem nagyon hittem.” (Egerszeg, 28.)
11. „Abba a darabba nagyon uvítanak a kutyák, amikor halott lesz. Előtte már uvítanak a kutyák.” (Gímes, 10.)
12. „A kutyák is nagyon megérzik, úgy ugatnak, olyan vonyítás van, azok azt a halált már érzik.” (Gímes, 11.)
13. „Mongyák, hogy a kutyák ha nagyon uvítanak, akkor halott lesz ott a közelbe.” (Csitár, 15.)

14. „A kutyák is szoknak olyankor uvítani, de azért abba is vót valami, sokszor az a jel előtte mutattya, hogy mi lesz. Az apósom halála előtt is vótak ezek. Ki tuggya, hogy azoknak a kutyáknak van az az eléézetük, hogy itt már valami lesz. Az öregebbek is csak mindig így monták.” (Geszte, 3.)
15. „Én nem hiszek az ilyenekről, de sokan beszélük, hogy arra nagyon uvít a kutya, amerre a halott lesz, mer ott járt már a Halál. Azt nem ugatta a kutya, csak uvított.” (Geszte, 2.)
16. „A kutyák nagyon sivítottak, azt már akkor halálnak tartották.” (Kolon, 14.)
17. „Amikor vonyítottak a kutyák akkor már monták, hogy harmadnapra valaki meghal, azt a kutya megérezte, máig is megérzi.” (Zsére, 13.)
18. „A kutyák is nagyon vonyítottak annak előtte, hogy meghalt valaki. Azok már meglátták a Halált. Valamikor az édesapám mondátta, hogy a Halál hogyan jár fehér lepedőbe. Magos, hosszú, meg ahogy szokták ábrázóni, kasza is van nála. Ha a kutya ilyet meglát, akkor rendesen vonyít.” (Gerencsér, 16.)
19. „Akkor is monták, hogy halott lesz, ha a kutyák vonyítottak az udvaron és az így is vót.” (Bodok, 35.)
20. „Vagy gödröt kapart a kutya meg vonyított, akkor tűz lesz vagy halott, de ez igaz is vót. Mikor a Peti gyerek meghalt olyan nagy gödröket ásott az a kutya előtte, megérzi a halált és abból már mi is gondójjuk előre.” (Egerszeg, 18.)
21. „Az öregek mondták úgy is, hogy halottat jelent, ha nagyon kapartak a kutyák.” (Kolon, 14.)
22. „Ha odagyótt a kutya kaparni a küszöb alá, akkor is monták, hogy itt már valaki meg fog halni. És be is következett sokszor. Monták, hogy a kutyának olyan ösztöne van, hogy megérzi a halált. Így beszétték az öregek, én is csak így hallottam tőlük.” (Zsére, 12.)
23. „Valamikor azok a régi házak sindelesek vótak, vagy szalma vót. A kutyák amikor olyan furcsán vonyítottak arra azt monták, hogy az a tető fog leégni, tűz lesz.” (Vicsápapáti, 24.)

2. Madár:

24. „Az a halálmadár a fákra is felment, gyakran a valóságban is. Mikor már ott elunta a kiabálást, akkor fölrepül a háztetőre és ott van tovább. Nekem mikor az apósom meghalt, akkor egy hétig járt ide az a madár és csak itt, ebbe a környékbe vót mindig. Aztán már ráment a ház tetejére és mondom is a férjemnek, hogy itt kiabál a halálmadár, de ő csak legyintett. A madárra azt monták a régiek, hogy már itt van a halálmadár, jó valakiér.” (Geszte, 3.)
25. „Halálmadárnak híjják, az ablakba is bement sokszor, akkor vót utána halál. Az a madár azért ment oda.” (Bodok, 36.)
26. „Meg vót az is, hogy madár betörte az üveget, nekirepüött az ablaknak és betörte, azt is halálnak tartották. Az édesanyámnak is vót így, hogy az a halálmadár neki csapódott az ablaknak, betörte az üveget és meg is történt, hogy a huszonkét esztendő fia meghalt. Első fia vót.” (Gímes, 10.)

27. „Úgy is vót, hogy van az a madár és az a kertbe nagyon mongya, hogy „vidd, vidd” és igaz is, meghalt valaki ott a háznál. Azt úgy monták, hogy halálmadár, harmadnapra vót a halál.” (Gimes, 10.)
28. „Vót olyan is, hogy a madár betörte az üveget, néhol még a házba is bérepüött, akkor már mindenki megijett, mer az biztos halál.” (Zsére, 13.)
29. „Monták a gyerekeknek, hogy „megállj, jó a kuvikmadár oszt majd elvisz”, a gyerekek meg sírtak, hogy „jaj mama, megint rikolt a kuvikmadár”, féltek tőle, mer úgy tartották, hogy akkor valakit elvisz a madár, meghal valaki.” (Lédec, 7.)
30. „Meg a madár. Úgy mongyák, hogy a kuvikk, az igaz, azt én is hallottam, rászállt a háztetőre ahol meghal a halott. És akkor meg is hal. Úgy is monták, hogy halálmadár.” (Lédec, 34.)
31. „Szoktak azok a halálmadarak előtte jelezni, kijönnek oda a házhoz. Pótyiknak is hitták. Azt monták, itt nagyon kiabál a pótyik, itt valaki meghal. Aszongya, itt valaki meghal mer kiabál a pótyik. Hogy ez igaz vót, nem vót igaz én nem tudom, de szokták ezt beszéni. Hogy valaki a közelbe meg fog halni.” (Egerszeg, 28.)
32. „Ha megjelent az a madár, a pótyik, akkor aszongya, hogy itt repdes a háznak felett, majd megláttyátok, hogy itt az uccába meghal valaki. Tényleg vót, hogy megesett úgy, hogy valami szerencsétlenség vót és akkor monták, hogy no nem igaz? Ugye, hogy igaz, a pótyikmadár itt kuvikkol a háznak felett és meg is történt a halál, meghalt az öreg. Ezt még most is így mongyák. Most még az is van, hogy a kuvikkmadár ha szól, akkor megkérdik a fiatalok, hogy hány évig fog élni. Akkor elkezdik számolni, hogy hányat szól, amennyit kuvikkol a madár, annyi évig él. Most is mongyák ezt. A fiatalok már nem abba számolnak, hogy meghalok, hanem hogy mennyit fogok élni.” (Egerszeg, 19.)
33. „Olyan is vót, hogy madár nekirepült az üvegnek, néha be is törte, az már szerencsétlenséget jelentett. Hogy munkába valamilyen baleset éri, vagy valami ilyen.” (Egerszeg, 19.)
34. „Azt így monták, hogy a halálmadár van, a bagolymadárnak szokták mondani, hogy az rászállt valakinek a házára ott közelbe monták, hogy no itten már valaki lesz. És akkor a szomszédba meghalt valaki.” (Gerencsér, 16.)
35. „Madár ha berepüött a házba, akkor szerencsétlenséget mondáltak rá.” (Gerencsér, 16.)
36. „Most hogy a kórházba vótam velem történt, hogy az a cukrumadár, az a vadgerlice nekirepült az ablaknak úgy, hogy be is törött az üveg. Én meg montam ott a szobába, hogy két napon belül biztosan meghal valaki itt a szobánkba és így is vót. Itt a faluba is hallottam ezt sokat és ez így is van.” (Csitár, 15.)
37. „Halálmadár is vót, pótyiknak hitták, hasonló éjjeli madár, mint a bagoly, akkora lehet, mint egy nagyobb galamb. A ház körül az ha van, akkor ott lesz halott, de ez tényleg többször is történt, hogy így megérezte.” (Vicsápapáti, 24.)
38. „Halálmadár is vót, most is van aki elhiszi, hogy valaki meg fog halni mer sír a halálmadár.” (Geszte, 2.)
39. „A halálmadárra az öregek úgy szokták mondani, hogy előtte megjelenik a halottas háznál, megjelzik a halált. És ebben tényleg van is valami.” (Geszte, 3.)

40. „Kuvikk is rikolt, halott lesz a közelibe, ezt is monták.” (Lédec, 1.)
41. „Meg vannak ezek a baglyok, kuvikkónak nagyon, arra is azt mongyuk, hogy ott halott lesz.” (Csitár, 15.)
42. „Ezek megtörténtek kérem, a bagoly üvöltéséből már tutták és kérem majdnem a valósággal megegyezett, hogy az a madár nagyon sokat tudott a halott körül üvöltöni és akkor már monták, hogy valahol a közelbe halott lesz. Én magam is meggyőződtem arról, hogy az a bagoly közel járt a házhoz és sikolytozott, akkor be is következett a halál.” (Lédec, 5.)
43. „A bagolyra azt monták, hogy az halálmadár, mer az ott szokott rikoltozni, ahol a halott lesz, a faluba ezt így beszélik.” (Lédec, 6.)
44. „Vagy azok a kakukkok most is ha énekelnek azt mongyák, hogy valakinek meg kell halni abba a darabba, ahol azok a madarak sívtak. Halálmadárnak monták. Inkább este, napnyugat után szóttak azok a madarak.” (Menyhe, 27.)
45. „Az a madár, a halálmadár kuvikkolt, arra monták, hogy no valaki meghal és tuggya, hogy mindig meghalt valaki. Azt már tutta akkor mindenki, hogy halott lesz.” (Zsére, 13.)
46. „Vótak azok a nagy bagljok, úgy hítták, hogy halálmadár. Azok ha nagyon kiabáltak monták, hogy jaj, valaki meg fog a darabomba halni, úgy kiabált itt a halálmadár. Amelyik kertbe kiabált, abba a darabba is lett a halott. Vót sokszor, hogy be is történt.” (Zsére, 12.)
47. „Amikor a fiam az autóval meghalt akkor vót, hogy az a bagoly vót itt, a szomszédasszonyom kérdezte, mi ez, repdes itt a ház körül, mer kétszer, háromszor az a bagoly ott röpdösött, az a pótyik. Akkor halt meg a fiam.” (Egerszeg, 37.)
48. „Úgy beszétték az a bagolymadár kurjongat, pótyiknak is monták, akkor már monták, hogy jaj, halott lesz, mer a pótyik kurjongat.” (Egerszeg, 18.)
49. „Bagoly ha kiabál, akkor is monták, hogy abba az uccába halott lesz. Emlékszem rá, hogy mikor a nagymamám beteg vót, rosszul vót az éjjel, monta hogy menynek haza, majd elalszik ő valahogy. Ahogy jöttem föl, hát ezen a nagy diófán a bagolymadár nagyon sivalkodott. (...) már akkor szalattam is vissza, hogy a mamám biztos meghalt.” (Kolon, 14.)
50. „Van néha az is, hogy úgy kiabál az a halálmadár most is. Az is azt jelzi, hogy halott lesz. Ha bizonyos napra nem is, de olyan hetire rá biztos lesz is ott valahol. Még most is van ez a halálmadár.” (Pográny, 4.)

3. Denevér:

51. „A denevér az éppen így vót, mint a halálmadár, az a halálmadárnak a testvére, az ugyanúgy halottat, rokonságból való halottat jelent ott, ahol röpködött.” (Zsére, 13.)
52. „Denevér ha berepült a házba, akkor megint halottra gondóttunk, hogy valaki meg fog halni. Ahol világos van odamegy az a denevér este és megkocogtattya az ablakot. Mikor édesanyám meghalt 1943-ban, hazahoztuk és amikor a virrasztók elmentek, csak apával vótunk otthon. Eccer csak valaki kopogtattya az ablakot. Nagyon megijettünk, kiment apám megnézni, hát egy denevér vót.” (Zsére, 12.)

53. „Azt is beszétték, hogy a denevér ha berepűtt a házba, akkor annál a háznál meghal valaki. Berepűtt szépen a denevér, aztán régen ott vót az a kürtő, arra meg ki is ment, ezt halálnak tartották.” (Lédec, 7.)
54. „Vannak olyan hiszékenyek, akik valami rosszra gondónak még akkor is, amikor az a denevér berepül a házba, hogy akkor valami rossz lesz annál a háznál. Sok ilyen hiszékenységet vót meg van is, de én ezeket nem nagyon hiszem.” (Csitár, 15.)
55. „A szárnyaspocikról azt hallottam, hogy este ha nyitva van az ajtó, a világosra berepül, valamit erre is montak, de már nem tudom mit.” (Gerencsér, 16.)
56. „Denevérről nem hallottam semmit, arról itt nem beszétek.” (Kolon, 14.)
57. „A denevérről meg azt hallottam, hogy szerencsét hoz a házhoz, így szokták mondani.” (Pográny, 4.)
58. „A denevérré, felepocikra úgy monták, hogy hasznót jelent, ha ott röpköd, hogy valamit hoz a házhoz.” (Menyhe, 27.)

4. Lepke:

59. „Lepke is ha beszállt a házba az is valamit jelzett, hogy meghal az illető, aki beteg vót. És még mikor a menyemnek az anyja beteg vót, még akkor mingyár meg se halt, amikor egy nagy lepke beszállt az ablakon és ott röpdösött. Mondom is, hogy Krisztinka, itt van a *halállepke*. Olyan nagy lepke, csúnya nagy. Montam Krisztinkának, hogy meghal az anyja, mer itt van a halállepke. Nem ötétek meg a lepkét, hagyták, kiengették a házból.” (Lédec, 34.)
60. „Olyat is beszétek, hogy kicsi gyerek hal meg, ha lepke szállt be a házba.” (Lédec, 6.)
61. „Olyan is vót, hogy nyitva vót az ajtó és valahogy berepűtt egy nagy fekete lepke. Megijettek akkor, mer azt már úgy monták, hogy meghal valaki abból a házból.” (Geszte, 3.)

5. Tyúk:

62. „Meg a *tyúk kukorékol*, akkor a házigazdát kiszólította, vagy az asszonyt, hogy hamarosan *meg fog halni*.” (Gerencsér, 16.)
63. „Az vót, hogy előre meg lehetett tunni a halált. Ezek a kakasok ha szóttak nagyon, most is úgy mondom azér, hogy „jaj valaki meg foghalni, ki fog meghalni” és gyakran találkozik is.” (Gimes, 10.)
64. „Azt is beszétték, hogy amikor a tyúk kukorékol, akkor az kihívja a gazdaszszonyt, mer az meg fog halni.” (Lédec, 6.)
65. „Vót az is, hogy az udvaron nagyon *kaparkottak a tyúkok*, de akkor arra gondóttak, hogy *eső lesz* hamarosan.” (Zsére, 12.)
66. „A tyúkok nyugtalanságából itt esőre gondóttak, másra nem.” (Zsére, 13.)
67. „Tyúk amikor erősen kukorékol, akkor esőre gondóttak, hogy eső lesz hamarosan.” (Geszte, 3.)

6. Rendkívüli zaj:

68. „Vagy monták, hogy vagy zörrenést hallottak, vagy összecördűttek a tánygyérok, akkor meg fog halni valaki, így beszétték.” (Zsére, 12.)
69. „... vagy itt koppan, ott zörren, valami mindig vót előtte. Az azt jelentette, hogy meg fog halni, *valaki elgyűtt megjelenten*i, hogy meg fog halni.” (Zsére, 13.)
70. „Még most is van, aki nagyon hisz abba, hogy koppanást hallott, hogy jelzett a halál. Úgy monták, hogy itt van a halál, mer éjjel három koppanást hallott.” (Geszte, 2.)
71. „... megtutták, hogy halott lesz, valami koppanás vót annak előtte.” (Lédec, 34.)
72. „Meg hallottak valami zörgést, várták hogy akkor már meg fog halni valaki a rokonból.” (Lédec, 1.)
73. „Az én mányikám is már ötven éves vót. Anyám alutt az első szobába, aztán vót a konyha és a hátsó szoba, abba alutt mányikám. Anyám hallott egy nagy csikorgást, mer *csukódott az ajtó*, még ki is szalatt, de senkit se látott, hát visszament. Aztán a mányikám testvérinél is hallották, ők elől laktak, hallották, hogy nyílik az uccaajtó. Lépéseket hallottak hátra és megint csukódott a konyha ajtaja. Aztán kérdezték, hogy ugyan beteg-e Rózi néni, mert *valaki ott járt elbúcsúzni*. Másnap meghalt a mányikám, de igazuk is van a régieknek, mer úgy mongyák, hogy ez az ajtó csukódás a halálnak a jele.” (Vicsápapáti, 24.)
74. „Vót az is, beszétték, hogy előtte hallották ahogy kinyílt az ajtó magától, mer akkor már *jöttek érte a rokonnyai*, akik már korábban meg vótak halva.” (Egerszeg, 18.)
75. „... vagy valami leesett magától, akkor is megijettek, hogy valami lesz. Baleset, vagy betegség, ilyesmi.” (Egerszeg, 19.)
76. „Vót az is, hogy *tánygyér vagy jobban ha szentkép leesett a falról*, akkor is halott lesz.” (Geszte, 3.)
77. „Vótak olyan jelek is, hogy tányér összetörött, vagy üveg pattant el és már monták, hogy „jaj a rokonságba valami halott lesz”, mer eltörött valami, rokonságba, vagy hozzátartozók között lesz valaki halott.” (Kolon, 14.)
78. „A *harangszó* az még most is megjelzi az igaz. Én harangozok és mindig megmondok, hogy három nap múlva lesz halott a faluba. A harangok akkor már másként szólnak, olyan élesen. Most is mikor vót az utolsó halott mondom, hogy megint lesz halott, a harangok jelzik.” (Pográny, 4.)
79. „A harangszó is meg szokta jelezni a halált, hogy olyan élesen szólt, nem úgy mint máskor, amikor meg fog halni valaki a faluba. Vótak más álmok, sokféle és igazak is vótak, úgy lett, ahogy az álom megmutatta.” (Geszte, 3.)
80. „Sokszor azt is mongyák, hogy szomorúan szónak a harangok, akkor megint halott lesz. Ezt is csak az időjárás csinálja, mégis a régiek ezt monták.” (Csitár, 15.)
81. „Azt a halált már előtte tutták, hogy lesz, többször beszétték ilyeneket. A harangokról is tutták, mer hangosabban szóttak a harangok akkor már azt monták, hogy a faluba halott lesz.” (Lédec, 6.)

7. Halott nyitott szeme, nyitott szája jelzi a halált

82. „A szemit ha lefogták és újra kinyílt, akkor úgy szokták mondani, hogy hamarosan újabb halott lesz. Nem a házba lesz, de a faluba valaki. Ha férfinak kinyílt a szeme, férfi fog meghalni utána, ha asszonynak nyílt ki, asszony fog meghalni. És ez meg is történt.” (Gerencsér, 16.)
83. „A férjemnek is szépen lezártam a szemeit, felkötöttem neki az állát, hogy úgy maraggyon. Mongyák, hogy hamarosan lesz halott utána, ha nyitva marannak a szemei.” (Csitár, 15.)
84. „... mer ha kinyitódik a szeme, akkor úgy mongyák, hogy utána mingyár és nem is sokára van megint halott.” (Pográny, 4.)
85. „Akkor már ott vót az ötötötő, lefogta a halott szemeit is. Azt le kellett fogni, mer úgy monták, hogy a halottnak ha nyitva marad a szeme, akkor hamarosan fog gyünni a másik halott utána.” (Geszte, 3.)
86. „Monták is, ha kinyíttak a szemei, hogy „No, most hamarosan halott lesz.”, de az minden halottnak nem szokott. Vót, hogy úgy vót nyitva a szeme.” (Geszte, 2.)
87. „Tátva maratt a szája és az mind azt jelentette, hogy megint halott lesz.” (Pográny, 4.)

8. Karácsonykor tapasztalható, halálra utaló jelzések

88. „Amikor szent este kaptunk az asztalnál diót és valakinek *beteg dió* jutott, akkor monták, hogy utána nem sokkal meg fog halni.” (Lédec, 34.)
89. „Vót olyan is, hogy valaki karácsonykor feltörte a dióját és az férges vót, arra azt monták, hogy beteg lesz. Az azér nem vót olyan komoly dolog.” (Lédec, 5.)
90. „Ott az asztalnál a diót kivettük a kosárból, megtörtük és kinek milyen jutott. Akinek férges vót, az már nem vót jó, úgy vót, hogy az meghal.” (Lédec, 38.)
91. „Az is van karácsonykor, hogy a diót mikor megtörjük és ha valakié férges, akkor az az ember abban az évben meghal. Ez sokszor így is vót.” (Vicsápapáti, 24.)
92. „Vacsoránál mindig *szétvágjuk az almát*. Mi csak ketten vagyunk, így csak két fele vágjuk, hogy mi van benne. Ha csillag, akkor az jó, ha kereszt, akkor valame-lyik meghal. A magja hol van, ahogy láccik. Ahol négy mag van, az nem jó. Az alma meg azér van, hogy a Paradicsomba Ádámnak és Évának minden jó vót.” (Lédec, 6.)
93. „Meg a *gyertya égett* és hajlott valakihoz a lángja, az is az vót, hogy meghal utána.” (Lédec, 38.)
94. „Gyertya karácsony este ahogy égett és akihez valakihez fordútt a lángja, az is hamarosan meghal. Be is teljesedik, a testvérem is meghalt így.” (Lédec, 34.)
95. „Meg a karácsonyi gyertya lángját is mindig figyeli az asszony, hogy merre hajlik, mer ha valaki felé elhajlik, akkor az illető aki arra van, még abba az évbe meg fog halni.” (Vicsápapáti, 24.)

9. Egyéb halálra utaló jelzések

96. „Meg azt is mongyák, hogy amikor viszik ki a temetőbe a halottat és valamilyen lovaskocsi jön szembe, akkor ember fog meghalni. Most ilyen kocsik már alig vannak, de azok a maszek kocsik sok van és azoknak is meg kell állni addig, amíg a halottat el nem viszik.” (Csitár, 15.)
97. „Meg van az is, hogy néha az a halotti szag úgy előre jő. Öregek is sokszor mondták, hogy „este olyan halotti szagot éreztem a szobába, szinte megcsapott az a halotti szag”, már halál előtt is mondták és utána meg is vót a halál.” (Geszte, 3.)

II. Várható halálra utaló álmok

1. Álom – ház

98. „Csak rég hallottam már ileneket. Ha álmotta valaki, hogy *házat épít*, akkor azt mondták, hogy építeni fog házat magának a temetőben, hogy meg fog halni.” (Lédec, 7.)
99. „Álmába aki házat épített arra azt mondták, hogy koporsót kap és úgy is vót.” (Gimes, 10.)
100. „Vagy *összedőlt a háza* álmába, arra is halált mondtak.” (Lédec, 1.)
101. „Vagy álmotta, hogy összedőlt a ház, az is halottat jelent ott, ahol ledőlt a ház. Inkább fiatalalt gondóttak, hogy meg fog halni. Nálunk most nagyon sok fiatal meghal.” (Gimes, 10.)
102. „Amikor meg valakinek ledőlt a háza álmába, akkor már mondták, hogy ott valami nagy szerencsétlenség lesz, halál, vagy valami ilyen.” (Csitár, 15.)
103. „Amikor a plébánosunk 1931-ben meghalt, én azon az éjszakán úgy álmottam, hogy a plébános lakásába, ahol lakott, ahol alunni szokott, hát ott az ablaknál ki-dőlt a fal, másnap mondták már, hogy meghalt. Azon az éjen álmottam.” (Zsére, 12.)
104. „Vót olyan is, hogy álmotta valaki, hogy egy ház összeomlott, ez megint halált jelzett.” (Zsére, 13.)
105. „Amikor összedől a ház álmába, arra is halottat mondtak.” (Geszte, 3.)
106. „Ha meg is álmotta, hogy összedőlt a háza, vagy tapasztani köll, sároskonni, az is halottat jelentett.” (Kolon, 14.)
107. „Az is halál vót, szerencsétlenség, ha álmába összedűlt a háza, rokonságba lesz akkor a halott.” (Lédec, 34.)
108. „Vagy mikor a lakás dőlt össze, vagy tapasztották álmukba, az is halottat jelent.” (Lédec, 6.)
109. „Arra is halált mondtak, ha álmába valakinek összedűlt a háza. Akkor a rokonságból valaki meghalt. A tapasztás az betegséget jelentett.” (Egerszeg, 19.)
110. „Vagy álmába a házát meszelte valaki, az is halottat jelentett a házból.” (Pográny, 4.)
111. „Ha meg házat épített álmába, akkor gyarapodásra gondóttak. Még ma is van, aki mongya.” (Zsére, 12.)

112. „Ha házat álmodott, az valami olyan vót, hogy meg fog fordulni abba a házba, valami ilyen vót.” (Lédec, 5.)
113. „Én eccer pajtával álmodtam, olyan nagy fehér lepedők repűttek felettem és be a pajtába. Nekünk a kertünk megett lakott egy bácsi, arról azt mondták, hogy az is többet tud, mint kenyeret enni. Megfejté az ilyen álmokat. Azt monta, hogy a fehér öröm, a pajta az bőség. Aztán tényleg jobb létbe kerültem, felépítettem ezt a házat is. Az meg szerencsétlenséget jelentett, ha összedűtt a háza álmába valakinek, akkor valami nagy baj fog történni. Aztán néha kitörösödik az álom, néha nem.” (Vicsápapáti, 24.)
114. „Aztán ha valaki házat meszelt álmába, az megint halottat jelentett, hogy halál lesz annál a háznál, ahol álmodták.” (Zsére, 12.)
115. „Az is szerencsétlenséget jelent, ha összedől a háza álmába.” (Gerencsér, 16.)
116. „Ha meg házat épített álmába, akkor azt monták rá, hogy annak nem lesz háza soha. Szinte mindent visszájára gondóttak az álmokból. Ha meg összedűtt a ház, akkor már nagy baj vót, mer az egész családra számítottak, hogy el fog pusztúni és különösen a gazdára, annak már vége. A tapasztás álomba az is nagy betegség vót, meszelés, tapasztás, az mind valami nagy keverkedés, valami nagy baj, betegség a háznál.” (Menyhe, 27.)
117. „Vagy álmába házat meszel, az is halott.” (Gerencsér, 16.)
118. „Az én testvérem nagy derék asszony vót, már hat éve, hogy meghalt. Amíg nem vót beteg én álmodtam, hogy szette le körül a válogot. Kérdeztem is, hogy mér szedi le és azt monta, hogy ennek így kell lenni. Hát ő meg is betegedett és úgy is vót haláláig. Montam is neki akkor, hogy mit álmodtam és hogy meg fog betegedni. Ha álmodta, hogy tapasztotta vagy meszette a házat, az is betegség.” (Gímes, 10.)
119. „Tuggya azt a halált előre lehet tunni, az úgy álomba megjelent. Vót olyan is, hogy előtte leomlott a háza, álmodta, hogy kellett újat csinálni, az már halál vót.” (Gímes, 11.)

2. Álom – munka

120. „Máskor meg álmodtam, hogy mindent meszeltem, *takarítottam*, mindent rendbe megcsináltam. Azt mongyák a többiek, hogy mér simítok télen. Álmodtam ezt és utána vót, hogy az uram nekem meghalt. Most egy hónapja is alig van.” (Gímes, 10.)
121. „És a takarítás is, ha takarítottunk álmunkba, akkor már vártuk, hogy ki lesz a halott.” (Gímes, 11.)
122. „Ha *álmába szőtt* valaki szövőszéken, az megint halált jelentett, koporsót.” (Pográny, 4.)
123. „Álmába szőtt valaki, az a szátva is halottat jelentett, azt monták, hogy az a szátva az a koporsó.” (Geszte, 3.)
124. „Azt is mongyák, hogy halottat jelent, amikor az a szátva bent van a házba álmába. Most már szátvák sincsenek, de halál azér van.” (Csitár, 15.)

125. „Úgy is vót, hogy álmottak szátvával, hogy szőttek. Én is álmottam már ezt, montuk is, hogy ott már halott lesz. És úgy is vót, a faluba vót a halál. Mindig ott van a halott, ahol a szátvát láttuk álmunkba.” (Gímes, 10.)
126. „Vagy álmodik szövést, szátvát, az is halottat jelent, ez mind halottat jelent.” (Gímes, 11.)
127. „Vagy álmotta valaki, hogy ennél meg annál a háznál szőttek szátván, az is halottat jelentett, mer hogy ott állt a szátva, ott áll a halott, hogy valaki ebbe a családba meg fog halni.” (Vicsápapáti, 24.)
128. „Az is halottat jelentett, ha valaki szőtt, ha bent van a házba a szátva.” (Zsére, 13.)
129. „Közmondások vótak. Azt monták, ha szátva vót a házba, akkor halott lesz a háznál, az öregek is így monták. Má szátva sincs nagyon, mi meg nem is akarjuk nagyon elhinni, de mások meg sokat monták.” (Egerszeg, 28.)
130. „A szövőszéket ha látta álmába, arra megint nem jót montak, hogy abba házba halott lesz.” (Bodok, 35.)
131. „Ha meg álmotta hogy sző, az is halottat jelentett. Ha állt a szováta a házba, az már azt jelentette, hogy koporsó lesz a háznál.” (Lédec, 6.)
132. „Azt is monták, hogy szovátaival álmodott, amivel szőttek, hogy a koporsót jelent, halott lesz utána.” (Lédec, 34.)
133. „Úgy is monták, ha valki álmába szőtt, akkor is meg fog halni, a szövés az is azt jelentette.” (Lédec, 7.)
134. „Azt is monták, hogy szovátaival ha álmodik, akkor is halott lesz hamarosan. Mikor az én anyám meghalt, azelőtt egy héttel én is álmottam szovátaival.” (Lédec, 1.)
135. „Aztán ha valaki szőtt álmába, az se vót jó, azt is úgy monták, hogy galiba lesz. A szátva az ilyen álomba, galiba lesz. Ami jót álmottak, azt mindre rossznak vették.” (Menyhe, 27.)
136. „Az vót viszont, hogy álmottam egy pékséget, hogy *sütnek* rengeteg kenyeret, de mégtöbbet *dagasztanak*, hogy a rengeteg tészta csak úgy folyt. Már akkor én is halálra gondóttam, mer előtte az öregek ezt sokszor monták, hogy a kovászkodás, dagasztás, kalács sütése ez mind halált jelent. Én is álmottam és anyám meghalt rá a harmadik napon.” (Kolon, 14.)
137. „Arra is monták, hogy nem jó, ha valaki tésztát gyúrt álmába, monták, hogy az is halált jelent.” (Egerszeg, 37.)
138. „Meg álmába dagasztott valaki, akkor is rosszra gondóttak, hogy fog jönni valami kórház, vagy valami ilyen.” (Csitár, 15.)
139. „Mer ha álmoggya valaki, hogy dagaszt, kovászkodik, akkor már tuggya az ember, hogy bánat lesz.” (Gímes, 10.)
140. „Akkor szokták mondani azt is, hogy a kovász ha kikelt álmába az edényből, vagy búzát masinázott valaki, akkor abba a családba szaporodás, születés lesz.” (Gerencsér, 16.)
141. „Meg vótak olyanok is, hogy az emberek megálmották, hogy mi lesz ezután. Ha valaki álmába kenyeret dagaszt, az szaporodást jelent. Én is tapasztaltam ezt, amikor dagasztottam álomba, a fiaméknál mindig lett gyerek.” (Lédec, 6.)

142. „Ha valaki álmodott ezzel a mákoscsíkkal, hogy *csíkot vágott*, akkor arra halált montak, hogy az koporsósözög.” (Vicsápapáti, 24.)
143. „Ha téstát vágott valaki álmába, akkor arra azt monták, hogy az koporsószeg, halottat jelentett az is.” (Egerszeg, 19.)
144. „Vagy valami *szeke trágját visz álmába*, az halottat jelent. Sokszor be is teljesedik, kevéskor nem.” (Alsóbodok, 35.)
145. „Vagy mongyák, úgy álmottam, mentem a búcsúba, nagy *batyu vót a hátamon*. Ebből már azt mongyák, hogy abból a teherből, batyuból már valami következni fog. Erre azt tartották, hogy megbetegszik valaki. Vagy a rokonságból lesz beteg, vagy onnan meghal valaki.” (Egerszeg, 19.)
146. „Úgy is álmottam, hogy hoztak ide egy *szeke deszkát*, lerakták. A deszka és a sok nép, az mindig halottat jelent.” (Gímes, 11.)
147. „Ha deszkával álmodik valaki, azzal dolgozik, az halottat jelent, az igaz.” (Alsóbodok, 35.)

3. Álom – tömeg

148. „Arra is azt monták, hogy meg fog halni aki álmotta, hogy sok nép van a házba.” (Lédec, 7.)
149. „Vagy vót az is, hogy álmodoztak valami furcsa álmot, álmodott ahhoz a házhoz, ott az a sok nép gyött össze és gondótták, hogy azér, mer lesz a halál.” (Lédec, 5.)
150. „Vagy ha sok nép megyen álomba az udvaron, az is mindig halál.” (Gímes, 11.)
151. „Az is vót, hogy álmottam, ide a szomszédba ment mindig éjca az a sok nép. Monták, hogy a testvérem el akarja adni a lovát és azér mennek, hát nem telt el két hét és a testvérem itt a szomszédba meghalt.” (Gímes, 11.)
152. „Vagy álmába valaki látta, hogy sokan gyöttek össze a házba, a sok nép megint csak halottat jelentett, igaz is vót, bekövetkezett.” (Zsére, 13.)
153. „Mongya valaki, hogy sok népet látott álmába az udvaron, arra is azt monták, hogy halott lesz.” (Geszte, 3.)
154. „Az megint halottat jelent, ha valaki *lakodalomba* álmoggya magát, vagy *temetést lát álmába*.” (Pográny, 4.)
155. „Amikor sok népet látott álmába, hogy lagzi vót, vigattak és az már megint halottat jelentett.” (Geszte, 2.)
156. „Meg álmoggya valaki magát menyasszonynak, vagy valakit a házból menyasszonyi ruhába, akkor is azt mondták, hogy meg fog halni. Ilyen összebeszélések vótak.” (Csitár, 15.)
157. „Vótak olanok is, hogy álmotta valaki, valahol nagyon szépen fel vót készűve, sokan sűrögte körülötte, öregebb asszony álmotta, hogy álmába menyecske ruhába vót felkészítve. No akkor már monták neki, hogy megállj, beteg leszel, vagy meghalsz.” (Lédec, 7.)
158. „Álmokból is tutták már, hogy halott lesz, úgy monták, hogy valaki álmotta a háznál a lagzit, menyasszony vót. Arról már határozták, hogy meg fog halni és ha menyasszonyt látott akkor asszony lesz a halott és ha vőlegényt álmodott, ember halott lesz. Néha sikerűtt, úgy is lett.” (Menyhe, 27.)

4. Álom – sár, víz

159. „A sárba járásra is monták a halált, hogy már fulldogált a sárba és az betegséget, vagy halált jelent.” (Geszte, 2.)
160. „Vót az is, hogy álmába sárba járt valaki, akkor már betegségre gondóttak.” (Lédec, 6.)
161. „Ha meg álmába *vízbe járt*, akkor már monták, hogy beteg lesz.” (Egerszeg, 28.)
162. „Úgy álmottam, hogy vízbe járok. Ha piszkos vót a víz, akkor az betegség, ha pedig tiszta vót a víz, az már valami jót jelentett.” (Egerszeg, 19.)
163. „Aki álmotta, hogy sárba jár, vagy zavaros vízbe fürdik az tutta, hogy beteg lesz hamarosan, ezeken segíteni se tuttak nagyon, meghalt sok.” (Zsére, 13.)
164. „Ha álmodott tiszta vizet, az egészséget jelentett, ha zavarosat, az betegséget.” (Zsére, 12.)
165. „Vagy valaki álmába fürdött és ha tiszta vízbe vót, akkor egészséges lesz és ha már valami bontos vízbe, úgy monták, hogy akkor az már beteg lesz.” (Menyhe, 27.)
166. „Ha álmodott tiszta vizet az egészséget hozott, ha álmodott zavaros, szennyes vizet, az már betegség.” (Kolon, 14.)
167. „Ha bontos vizet lát, folyó, vagy akármilyen vizet, de nem tiszta, hanem olyan bontos, az betegség, vagy halál.” (Alsóbodok, 35.)
168. „Vót nekem egy rokonyom, nálunk segített építeni a házat. Én álmottam vele egy éjen és másnap a baj meg is történt. Ez tiszta igazság. Úgy álmottam vele, hogy megyek az udvarunkba, de ahol a régi házunk vót, a kútnál olyan szakadás vót. Montam, hogy „Jankó, ne menny oda, mer be találsz esni abba a szakadékba és ki tuggya hova belefullacc a vízbe!”. Álmottam, hogy ő abba bele is potytyant. Én is mentem utána, hogy hova vezethet a gödör. Itten vót tiszta víz, otan vót sűrű víz és a Jankó olyan vígan sétágotott, hogy no látod, nincs itt annyi víz, hogy be lehessen esni. No és másnap vagy harmadnap ástunk az eperbe és az a Jankó ment olyan túróval, azzal a bágervel. Monták is hogy „Jankó, ne megnyetek oda be, mer ott egy gödör van!”, hát nem oda befordúttak! Az az álom az lehetett, hogy ne mennyenek a mi kutunknál olyan szakadékba, mer be tanál esni. Ezér álmothattam ezt a vizet a gödörbe és meg is haltak mind a ketten, a bágersofőr is meg a Jankó is. Ez így vót, tiszta igazság vót, ami velem történt.” (Gerencsér, 16.)

5. Álom – gödör

169. „Vót, hogy valami gödörbe esett álmába, az valamilyen szerencsétlenséget jelentett.” (Kolon, 14.)
170. „Meg az öregek arra is monták, hogy betegség vagy halál lesz, ha valaki gödörbe esett álmába.” (Egerszeg, 28.)
171. „Az se vót jó, ha valaki megálmotta, hogy beleesett egy gödörbe, mer akkor az már meg fog halni.” (Lédec, 7.)

172. „Én nem tudom, hogy igaz vót, nem vót igaz, de olyanokat is beszéltek, hogy aki álmába gödörbe borult, az nagyon beteg lesz utána, vagy meghal.” (Geszte, 2.)

6. Álom – madár

173. „A lányomnak vót egy kicsi fia és tüdőgyulladása vót, elvitték kórházba. Álmodtam akkor, hogy repülő kerengett a ház fölött, aztán elment a falu széléig majd megint vissza és bevágódott az ablakon. Akkor láttam, hogy egy nagy sas berepült, én féltem, a sarokba húzóttam. Ő átnyalábolt engem és monta, hogy ne féjjen tőle, mer ő a szeretőm vót nekem és tényleg. Akkor úgy megveregették az ablakot, erre ébrettem és monták, hogy mennem kell, mer meghalt a gyermek. Beteg vót és annak előtte álmodtam azt a sast, mikor meghalt.” (Kolon, 14.)
174. „Álmába, ha valaki virágot szed, vagy galambot lát és az elrepül, akkor ott *kisgyerek fog meghalni*, nekem is vót így. Meghalt egy kisfiam és álmodtam, hogy két galambot fogtam és az egyik elrepült. Kérdeztem az öregebb asszonyokat, hogy ezt láttam, mit jelent. Azok monták, hogy az már nagyon rossz, mer kis halott lesz a családba. Hát az én gyerekem halt meg három nap múlva.” (Geszte, 3.)
175. „Itt a szomszéd asszonynak meghalt a fia és ő is már előtte este megálmodta. Reggelre monta, hogy mit álmodott. Egy nagy csúnya halálmadár berepült az ablakba és ott verdesett a szárnyaival, csúfon kuvikkolt, mint a halálmadár. Monta nekem ez az asszony, hogy meg is nézte milyen madár lehetett és az a halálmadár vót.” (Geszte, 3.)
176. „Én úgy figyeltem meg, hogy amikor galambot álmodok, akkor valami öröm ér hamarosan.” (Pográny, 4.)

7. Álom – fog

178. „Fogát kiveszik és fáj neki álmába, az közeli halott, rokonságba lesz halott. Ez szintén meg is történt több helyen, sokat monták.” (Gerencsér, 16.)
179. „Akinek a fogát húzták álmába, akkor is biztos, hogy halott lesz. Úgy beszéltek, hogy akkor a halott is fájdalmas lesz, ha fáj neki a foga álmába.” (Kolon, 14.)
180. „Azt is monták, hogy valaki meg fog halni a rokonságból, ha álmába fájósan kiesett a foga és ha nem fáj, akkor távoli rokon lesz a halott.” (Lédec, 6.)
181. „Azt is monta valaki, hogy álmába kiesett a foga, akkor már kérdezték is, hogy fáj-e neki. Ha nem, akkor valami távolija lesz a halott, ha meg fáj, akkor a halál is fájni fog. Mert azt halálra tartották biztosan.” (Geszte, 3.)
182. „Ha álmába a foga kiesett, az már biztosan azt jelentette, hogy valaki meg fog halni a családba. Ha meg úgy kiesett, hogy nem is fáj, akkor a halott se lesz fájdalmas.” (Geszte, 2.)
183. „Megint halált jelentett, amikor valakinek álmába kiesett a foga. Még arra emlékszem, hogy monták: *kiesett a szemfogam*, valamelyik *testvérem meg fog halni*. Ha álmodta, hogy az első fogai közül esett ki valamelyik, akkor rokon halálára

gondóttak, ha a hátsó fogak közül esett ki valamelyik, akkor valaki távolija lesz a halott. Monták úgy is, hogy kiesett a foga neki de nem fájt, akkor a halál se lesz fájdalmas.” (Zsére, 13.)

184. „Vót az is, hogy álmotta éjcaka, hogy a foga kiesett és fájt is neki, akkor már tutták, hogy meghal neki egy olyan rokon, hogy fájni fog annak a halála.” (Zsére, 12.)
185. „Az is halottat jelent, ha álmába valakinek kiesik a foga. Még azt is mongyák, hogy nem lesz fájdalmas a halott se, ha a foga nem fáj.” (Pográny, 4.)
186. „Vagy úgy álmódott, hogy kiesik a foga és fáj, akkor közeli rokon hal meg.” (Lédec, 1.)
187. „Az is halott vót, ha álmába kiesett a foga. Ha úgy esett ki, hogy fájt is, akkor a halál is fájdalmas lesz.” (Egerszeg, 37.)

8. Álom – fa, virág

188. „Az is van aztán, hogy valakinek valamilyen nagy *fája kiszárad* álmába, akkor már tuggya, hogy valaki körülötte hosszasan beteg lesz, vagy meg is hal.” (Pográny, 4.)
189. „Az is olyan rosszat jelentett, ha álmába kidűttek a fák, mer akkor arra gondóttak, hogy kidül a családfája, meghal a családból az ember.” (Geszte, 2.)
190. „Aztán az az asszony megint jött egy esettel, megint monta, hogy rosszat álmódott. Nagy vastag körtefái vótak és álmotta, hogy azok mind kifordúttak tövestől és jött, hogy a házukra dőlt rá mind. Monta, hogy az megint nem jót jelent, az megint halottat fog jelenteni. Gondókozott is, hogy ki fog meghalni náluk, hát úgy is vót, mer meghalt neki a kedves fia. Ezek az álmódások mind a halálra vonatkoztak.” (Geszte, 3.)
191. „Vagy ha *virágval* álmodik, akkor is halott lesz ott, ahol láttya a virágot, fiatal halott. Az már meg is történt, hogy én is álmottam és ahová álmottam, ott meg is vót a halál. Álmomba ott a kert tele vót apró virágval, montam is, hogy ott halott lesz. Egy hónapra, vagy két hétre meg is vót a halott. Mindenféle virág vót, de sok fehér vót köztük.” (Gimes, 10.)
192. „Álmába virágot szedett, arra azt monták, hogy kicsi gyerek halott lesz. Ibolyát szedett, vagy árvácskát, ezt monták legtöbbször, de úgy is vót, hogy akármilyen virágot szedett, az gyermek halottat jelentett.” (Csitár, 15.)
193. „Amikor virágot álmódott valaki, akkor valamilyen örömrre gondóttak.” (Zsére, 13.)
194. „Olyan is vót, hogy sok szép virágot szettem álmomba, az tisztességet, örömet jelentett.” (Egerszeg, 28.)

9. Egyéb halálra vonatkozó álmok

195. „Ha meg tüzet álmódott, az veszekedés vót. *Rózsafüzérrel* eccer álmottam, látam fehéréket, nekem aztán monták, hogy az nem jó. Kérdezem mér, de nem

- akarták megmondani, hogy az halottat jelent. No és aztán vót is rá, bekövetkezett a halál. A fiam akkor már este nem gyött haza, autóval meghalt. Igaz-e, nem-e, hogy azér vót, ezt nem tudom.” (Egerszeg, 37.)
196. „Olyan is vót, hogy megálmodták ha valaki meghal, mer papval álmonni meg szentekkel, az nagyon rossz.” (Geszte, 2.)
197. „...ha meg papval álmodik, az veszekedés.” (Pográny, 4.)
198. „Szoktak álmodozni olyanokat, amire mongyák, hogy ilyen rosszakat álmodtam, meg olyan rosszakat álmodtam. Álmodott *feszületet*, vagy szenteket, hát erre is sokat mongyák, hogy az bánatot jelent a valóságba és elő is szokott fordulni, hogy úgy is van, mer valami szerencsétlenség éri.” (Csitár, 15.)
199. „Beszétték is, hogy jaj ezt álmodtam, most mi lesz, mer ezt láttam, meg azt láttam álmomban. Sokszor van, hogy az álom betörösödik. Mer ha papval álmodtam hányszor vót, hogy per vót utána, veszekedés.” (Egerszeg, 18.)
200. „Olyan is van, hogy megálmodik, meg szokják mondani, hogy mi lesz. Álmodik keresztet, az mind bánatot jelent, hogy valakijét elveszti.” (Gerencsér, 16.)
201. „Vót a keresztnél két halott, is eccerre. Álmodott előtte egy asszony, hogy onnan mentek ki az udvarból fekete lovak, azt monta, lesz halott.” (Alsóbodok, 35.)
202. „Másak már az emberek, mint régen vótak, nem mongyák már meg az álmokat se, nem törönnnek vele, nem beszének ilenekről. Valamikor régen jobban töröttek ilenekkel, mer több vót itthon a cseléd. Most a fehérnépek is mennek a városba munkába, meg ide meg oda, este jönnek haza, nem beszének azok semmit.” (Lédec, 7.)
203. „A mai világ mán nem sok ileneket tud, valamikor jobban tutták.” (Lédec, 34.)
204. „Vótak ezek az álmok valamikor is, most is vannak. Én is sokszor álmodok és mondom, hogy na mi lesz ebből. Most is vannak, hogy gondónak arra.” (Gimes, 10.)
205. „Meg vannak olyan előérzések, hogy lesz valami, néha meg semmi nem jön és mégis bekövetkezik a nagy baj.” (Csitár, 15.)
206. „Most is ahogy megyünk a fosztásba beszélük az ilyeneket, hallja az ember.” (Pográny, 4.)
207. „A fiatalabbak már nem nagyon beszének ilyeneket ebbe a kulturált világba, figyelembe se veszik, de valamikor nagyon tutták ezeket.” (Csitár, 31.)

.....

HALDOKLÁS

1. A haldoklás külső jelei

208. „Már azt tutták, hogy haldoklik, mer egészen tehetetlen vót az a beteg.” (Lédec, 34.)

209. „Azok az öregebbek aztán jobban tuggyák, hogy mikor beteg valaki és mikor van, hogy már haldoklik. Azér most is meg lehet látni. Én abból tudom, hogy annak a szemei már úgy megzavarodnak. De most már otthon kevesen halnak meg, többnyire a kórházba visznek mindenkit.” (Pográny, 4.)
210. „Már sok beteget láttam és lehetett azokon látni, ha közel az órájuk. Olyankor a lábai pöffedtek nagyon, a szemei is olyan csügősek lettek, pókálósak és ezekből már láccódott, hogy hamarosan meghal.” (Kolon, 14.)
211. „De azt a haldoklást már látták a lélegzéseiből is, láccódott rajta nagyon. Azon akkor már nem is lehetett segíteni, meghalt hamarosan.” (Lédec, 6.)
212. „Amikor már készült meghalni, azt lehetett rajta látni, mer akkor már alig szótt, a levegőt is olyan nehezen vette, olyan pókálás lett a szeme neki.” (Alsóbodok, 36.)

2. A haldokló látomásai

213. „Apósom is három hétig vergődött a betegségbe. Eccer bementem hozzá és azt monta, hogy vigyázzak, mer mellettem vannak olyan nagyon nagy *disznók* és megütöm a lábam. Pedig nem vót ott semmi. Három napra rá meghalt.” (Zsére, 12.)
214. „Az én apám, mikor nagyon rosszul vót, akkor beszétt, látta a *halott feleségit*, beszétt hozzá és meg is halt ő is hamarosan. Ha már nagyon beteg, akkor már *többet van a lelke a másvilágon*, mint ezen. Akkor már a halottakat láttya jobban, azokról is beszétt.” (Lédec, 6.)
215. „Vót, hogy az a beteg olyanokhoz beszétt, akik már meg vótak halva régen, akkor már tutták, hogy ő is meg fog halni. Úgy gondótták, hogy ő már jobban van azon a világon, mint ezen, őneki már azokkal van foglaltossága.” (Zsére, 12.)
216. „Már meghalt öregmámám és annak vót egy apáca lánya. Mikor ez a lánya meghalt, előtte mondogatta a nevit a mámámnak, hogy „Boriska, Boriska”. Monták akkor, hogy a lányának a lelke már biztosan ott vót nála és beszélgették, hogy a nevit még ki tutta mondani, de a lelke már biztosan vitte a másvilágba. Azt a haldoklást is olyakból tutták, hogy már biztos meg fog halni, mer a halottakhoz beszétt. Monták azt is, hogy ilyenkor *már nem szabad szállani hozzá, megzavarni őt*, mert a lelke már útban van. (Geszte, 2.)
217. „Az apám mikor halt meg ötvenhétbe és amint fekütt az ágyon azt monta: Most itt van a keresztfiam, a Tóbiás és olyan sok hagymát pucol itt, nekem is kell segíteni neki. Ha nem segíték, akkor itt egy mély árok és abba belelök. Ezt monta és két órába került, hogy meghalt.” (Zsére, 12.)
218. „Amikor valaki már haldoklott akkor sokszor beszétték, hogy halottakat látnak, mutogattak a sarokba, hogy ott van apjuk, ott van testvérük, akik már meg vótak halva. Rokonyait látta, azokról beszétt. Úgy tartótták, hogy azok a halottak akkor már tutták, hogy meg fog halni, azok a *halottak elmentek oda érte*.” (Menyhe, 27.)
219. „Olyan eset is vót amikort szomszédasszonyunk nagyon beteg vót olyanokat beszétt, hogy az annyát meg az apját láttya. Annyian vannak körülötte mind roko-

- nyok, azok állnak körülötte, azok a halott rokonyok. Monta az asszony, hogy már ő is meg fog halni, mer gyűnnek már érte a halottak. Ő azt monta, hogy valószínűleg látta őket. Ezt monták mások is itt, hogy elgyűnnek a halottak azér, aki meg fog halni. Hogy látta őket, ott vótak körülötte mind.” (Geszte, 3.)
220. „Aztán olyan is szokott lenni, hogy aki haldoklott már, az látott halottakat. Mikor az én édesapám is meghalt annak is ugye imádkoztunk és akkor ő nézett a falra oda a sarokba. Kérgyűk ötet, hogy apa, mit lát ott? Azt monta, hogy a testvére van ott. Reggelre meg is halt. Azt úgy szokták mondani, hogy a halottat elgyűnnek, aztán ugye azt mi nem látjuk, de ő azt felelte szépen, hogy a halott testvére.” (Pográny, 4.)
221. „Mikor édesapám haldoklott látta halott édesanyámat, beszélt hozzá rendesen. Azt monta neki édesanyám, hogy ne féjj, eljössz te is utánam, nem is sokára. Édesapám csak mutogatott oda a gerenda felé. Kérdeztük tőle, hogy mit lát, ő csak mutogatott oda és halkan monta, hogy ott van Maris, az édesanyám és hogy mit mondott neki. Kérdeztük, hogy nem fél-e, hogy meg fog halni. Azt monta, hogy ő már nem fél, mer itt vannak érte. Két órával később meg is halt.” (Gerenesér, 16.)
222. „A férjem amikor már nagyon szenvedett, azt monta, hogy „mama”, csak nézett föl és monta. Montuk is ott, hogy biztosan az annyát látta, akkor már régebben meg vót halva. Másoktól is hallottam, hogy ilyenkor azok a haldoklók látják már a régebbi halottakat, hogy azok ott vannak körülötte.” (Csitár, 15.)
223. Akkor már összementek az asszonyok és imákat montak mellette. Monták azt is, hogy ilyenkor a haldokló olyanokat mondott, hogy már látta a halott rokonyokat, ott vannak vele.” (Zsére, 13.)
224. „Mikor az én apám már nagyon beteg vót kiabált énám, hogy Mari, Mari! Aztán a halott feleségét emlegette, hogy már ott van, olyankor már a halottat látta.” (Lédec 1.)
225. „A legtöbb ember elalult. Vót aki beszélt. Az én apám mikor haldoklott kezdett beszélni, kérdeztem tőle, hogy kihez beszél. Azt felelte, hogy itt van a Sanyi. Ez a Sanyi az öcsém vót, aki a harctéren elesett. Ez vót neki az utolsó szava, hogy itt van Sanyi. Meg is halt utána.” (Lédec, 5.)
226. „Azt is hallottam, hogy mikor már valaki nagyon haldoklik, akkor úgy lát maga előtt valakit, de már nem tudom kit montak ilyenkor.” (Lédec 7.)
227. „No meg aztán az a nagybeteg ember keresgél, nyúgál, hogy látta az apját. Néha még üt is az a beteg, hogy az apja kezére ütött, mer nyúlt utána, hogy mennyen vele. Hívta. Ilyenkor már sokszor meg is halt.” (Egerszeg, 19.)
228. „Egy pap testvére haldoklott. Eccer csak a nevemre mongya, hogy Veruskám, mennyen kérem és táncoljon. Itt vannak a fiatalemberek és kéri, hogy táncoljon velük. Annaira megijtem, mer körülnéztem és senkit se láttam. Fogtam magam és elszaladtam. Saját tapasztalatom vót.” (Egerszeg, 19.)
229. „Ha már nagyon a végét járja, akkor már beszél mindent. Eccer haldoklott egy asszony, beszélt mindent, mutogatott. Megkérdeztem, hogy ki van ott és azt monta, hogy a barátnői, barátai, akik régebben meghaltak.” (Egerszeg, 37.)
230. „Az is igaz, hogy az a beteg úgy beszélt, hogy ő látta a halott rokonyokat, monta a neveiket is. Monták már akkor, hogy az a beteg már meg fog halni. Úgy

mondták, hogy a lábainál láttya a halottakat, akkor meghal, ha a fejinél láttya, akkor nem hal meg.” (Gimes, 10.)

3. Boszorkány haldoklása

231. „Boszorkányokról is beszéltek valamikor. Azt mondták, hogy azok nehezen haltak meg, sokat szenvedtek.” (Gerencsér, 16.)
232. „A tudományosok sokat szenvedtek, mer sok rosszat tettek. Itt is vót nem is olyan régen ilyen asszony. Addig nem tudott meghalni, amíg át nem atta az unokájának. Az meg milyen szerencsés lett mindenbe! Fiú vót az unokája, annak atta át az az asszony, de sokan félnek tőle, nem mennek oda hozzá. Pedig lehet hogy semmi se lenne abba.” (Zsére, 12.)
233. „Vótak olyanok, akik sokat szenvedtek, azt mondták, hogy a boszorkányosoknak sokat kell szenvedni. Nem tunnak meghalni addig, míg a tudományukat át nem atták és mikor meghaltak, utána is sokat jártak haza. Amikor még kínlóttak azok a boszorkányosok odahítták valamelyik rokonyukat és azokra hagyták a tudományukat..., csak akkor halhattak meg. Sokat beszéltek ilyeneket, a boszorkányosokról sok történetet meséltek.” (Zsére, 13.)
234. „Vótak olyanok is, akik csak nehezen tuttak meghalni. Azok szenvedtek sokat, akik rossz lelkek vótak, boszorkányok. Vót itt is egy, olyan tudós asszonynak tartották. Szenes vizet is tudott önteni, azt még én is láttam.” (Geszte, 2.)
235. „Addig nem is tunnak meghalni ezek a boszorkányok, míg nincs helyükbe kit állítani másik boszorkányt, ezt így mondták. Ez a Borana néni is jó kései korba vót és azt mondták, hogy ma már nem akar senki boszorkány lenni. Nem vót kinek átaggya és ezér öregedett meg így. Csak akkor tud meghalni, ha átatta valakinek a tudományát. Aztán hogy meghalt már suttogták, hogy „ez ment be hozzá” meg „az ment be hozzá”, hogy arra atta át. Meg vót olyan eset is, hogy a boszorkányhoz még nem ment el a pap és állították a menyei meg a lányai, hogy *lólábai* vótak a boszorkánynak az ágyba. Hogy eccer csak fölhajtották a takarót és lólábai vótak. Mikor a pap megáldoztatta és utána még valaki bement hozzá, akkor annak atta át a tudományát és akkor múltak el a lólábai. Ezt a pogrányiak mesélték nekem, de ennek húsz éve sincs, hogy beszéltek.” (Geszte, 2.)
236. „Meg vótak azok a boszorkányosok is, azoknak is sokat kellett szenvedni.” (Lédec, 6.)
237. „Meg azokat a boszorkányokat nagyon mondták; hogy boszorkány vót, azér nem tud meghalni, meg hogy a másik boszorkány az ablakra ment, az ott kukucskált be, hogy most mi lesz. Beszélték, hogy mikor a másik boszorkány elgyütt az ablakra, az a beteg is már meg tudott halni. Azt is mondták, hogy az ilen boszorkányok csak akkor halnak meg, ha valakinek átatták a tudományukat. Ha nem vót kinek elválni a rokonyok között, az megint nagy baj vót. És akkor olyan butaságokat csináltak, hogy valaki mindig elvállalta, még idegenyre is ráatták de úgy, hogy ne tuggya senki. Azér vót, hogy meg tuggyon halni.” (Menyhe, 27.)

4. Nehéz halál be nem vallott bűn miatt

238. „Aki meg sokat szenvedett, arra azt monták hogy az azért van, mer valami bűnt nem gyónt meg.” (Gerencsér, 16.)
239. „Aztán aki nagyon bűnös vót, az nagyon szenvedett, arról azt monták, hogy azért hal meg nehezen.” (Menyhe, 27.)
240. „De vótak olyanok, akik sokat szenvedtek, nehezen haltak meg. Azokra azt monták, hogy valakiér szenved, mer rosszat csinált neki valamikor.” (Geszte, 3.)
241. „Van aki hamarabb elpusztul, van aki sokat szenved. Gímesen vót egy öregasszony, az négy napig szenvedett. Úgy monták azért, mer sok gyereket hajtott el és azt monták, hogy azokat a gyerekeket kellett rágni, akiket elhajtott. Azért vót véres neki a szája is, amikor halt meg.” (Lédec, 6.)
242. „Aztán azok nehezen tudnak meghalni, kiknek haragosai vannak és nem békíttek ki előtte. Amikor látták, hogy szenved elhítták a haragosait, kibékíttek ott és akkor már nem szenvedett tovább.” (Pográny, 4.)
243. „Vagy haragosai vótak és akkor azokat összehítták. Soha a haláláig nem beszétek, de ott kibékíttek és akkor mingyár meg tudott halni. Azt restelte is a család, ha valakit oda kellett híni.” (Menyhe, 27.)

5. A szenvedés könnyítése haldokláskor

244. „Ha beteg vót, súlyos beteget is próbáltak *meggyógyítani*. Valamikor vótak olyan asszonyok, falusi asszonyok, akik jártak a beteghez, azok kezelték a beteget mindennel, de sokszor vót, hogy semmit se ért, csak meghalt az ember. Orvos nem vót, hát ezeket az asszonyokat hítták.” (Pográny, 4.)
245. „Valamikor szokták mondani, hogy megszólították a gyermeket, hogy *szólítás-ra halt meg a gyermek*. Ha ezt úgy észrevették, csináltak szenes vizet. Olyan asszony vót a faluba, aki értette ezt. Úr napján, mikor a körmenet van, azokból a szentelt gallyakból összeszennek. Karácsonykor is van az a morzsa, akkor is szokták azt eltenni, dióból, almából. Karácsonyi morzsának hítták. Gyereket ha megszólítottak, akkor legyen, eltetteék ezeket. Ha az a szenes víz nem használt, akkor az az asszony, aki ehhez értett megfőzte azt a karácsonyi morzsát és abba fürösztötte meg háromszor azt a gyereket. Minden nap este csinálta. Mindig vót a faluba, aki ezt értette. Szenes vizet úgy csináltak, hogy kis vízbe, pohárba beletettek pár szem morzsát, aztán parazsat vettek fából. Nem is tudom hány darabot tettek bele a vízbe, meg ilyen szenteket is összesettek és monták: megmosom ezzel a szenes vízzel a fejedet, Szent Péter, Szent Pál segítcsen, hogy átmeless ezen a bajon. Vót hogy használt, de olyan is vót sokszor, hogy hiába csinálták, csak meghalt már.” (Gerencsér 16.)
246. „Régen is, most is *szentelt gyertyát* tettek a kezeibe, utána mikor meghalt kivették a keziből és elégették mellette. Ez most is szokásba van.” (Lédec, 5.)
247. „A nagy beteg kezibe gyertyát tettek ha már úgy vót, akkor könnyebben is halt meg, imádkoztak is mellette.” (Lédec, 6.)

248. „Imátkoztak mellette, szentelt gyertyát tettek a kezibe. Meggyújtották, hogy azzal könnyítsék.” (Lédec, 1.)
249. „Amikor valaki haldoklik otthon, hát most is imátkoznak mellette a rokonyai.” (Pográny, 4.)
250. „Amikor már láttyák, hogy haldoklik nagyon, akkor a kezibe aggyák a gyertyát, meg egy feszületet, hogy azzal a gyertyával haljon meg. Ha meghalt, elveszik a keziből és később elégetik mellette.” (Zsére, 12.)
251. „Amikor valaki haldoklott, akkor *pénzt is tettek a kezibe*, meg keresztet, gyertyát.” (Zsére, 13.)
252. „Aztán az én anyám is monta, hogy ilyenkor nem jó mellette hangoskodni, jajveszékelní, mer akkor még sokat szenved az a beteg. Minekünk is monta, ha ő hal meg ne cibáljuk őt, meg ne sirassuk őt, mer akkor ő még hall és akkor szenved még sokáig, ha hallja ezeket.” (Kolon, 14.)
253. „Vannak olyanok, akik nagyon sokat szenvednek. Énnálam a legkönnyebb megoldás az vót ha valaki nehezen halt meg, hogy *kirángattam a feje alól a vánkost* és akkor könnyebb vót neki. A férjemnek is így csináltam, már kellett rajta könnyíteni, mer nagyon sokat szenvedett.” (Csitár, 15.)
254. „Én vótam olyan betegnél mint egyházfi, és az este nem tudott elalunni, mer nagyon beteg vót, Föztek neki *mákfejből teát*. Azt megitta és alutt, elalutt örökre.” (Lédec, 5.)
255. „Amikor már nagyon a végén van, *híjják a papot*, az szépen ellátta, meggyóntatta, megáldoztatta, felatta az *utolsó kenetet*. Imátkoztak is mellette, így elkészítették az ő úttýára.” (Zsére, 12.)
256. „Aki meg sokat szenvedett, annak sok bűnyye vót, azér kellett kinlónni. Papot elhítták, megszentítték, hogy ne szenvedgyen annyit.” (Lédec, 34.)
257. „Keresztet, feszületet tettek a haldoklónak, hogy jobb útra térjen. Amikor már nagyon beteg vót és a plébános gyűtt gyóntatni, akkor gyertyát is gyűjtottak mellette. Már amikor megáldozott és meggyónt, elment a pap is, azután a feszületet átatták a betegnek.” (Geszte, 3.)
258. „Először nagyon szenved az a haldokló, mer előbb a rossz ördögök gyönnek a halotthoz. Nagyon szenvedett, sírt a testvérem is, mer bántani akarták, gyöttek érte az ördögök. Megfogta azt a keresztet és azzal hadonászott, akkor lement róla az a nagy fájdalom. Megpihent és mosolygott, kérdeztem, hogy mit lát, a Szűzanyát. Akkor csak bólogatott, hogy igen. Mosolygott, nem szenvedett semmit már akkor, mer az ördögöt elűzte. Reggelig nyugottan vót és akkor hármát nyelt, lenyelte azt a keserű poharat és akkor meghalt.” (Zsére, 13.)
259. „Monták azt is, hogy rossz az a haldoklónak, ha hangosan jajveszékelnék mellette. Az én testvérem mikor haldoklott már olyan vót, mint aki meg is halt. Édesapám nagyon ordított fájdalmába, a testvérem meg felébrett és még nagyon szenvedett reggelig. Monta is, hogy mér kellett megébreszteni, mér nem hagyták nyugottan meghalni. Az ordítással *visszasírták*.” (Zsére, 13.)

HALÁLKOR

1. Lélek távozása a testből

260. „A lelke az láthatatlan, úgy is száll el, nem lehet azt látni. Csak kimegy a testből és el.” (Lédec, 6.)
261. „A lélek kiszáll belőle, amikor meghal. Nagyot sóhajt és akkor már kész.” (Lédec, 34.)
262. „Mikor az utolsót kifújja, kileheli, akkor már kimegy a lelke is neki azzal és meghal.” (Lédec, 1.)
263. „Még egyet sóhajtanak, kiszáll a lelkük is azzal és meghalnak. Azzal az utolsó sóhajjal.” (Lédec, 38.)
264. „Az a lélek nem látható, olyan nincs, az mingyár elmegy a testből.” (Geszte, 3.)
265. „Monták, hogy elszáll a lelke és akkor meghal. Ha rossz vót életébe, monták a közelibe állók, hogy látták az ördögöt és nem megy a menyországba, meg ilyenek. (Geszte, 2.)
266. „Van, aki beszél az utolsó percig, de amikor az lélek kiszakad belőle, akkor lenyeli a keserű poharat, akkor hármát sóhajt és azzal vége.” (Geszte, 3.)
267. „Elszáll a lelke és vége. Azt a lelkit neki nem lehet látni, az olan csöndbe elmegy.” (Gimes, 10.)
268. „Mikor meghal, megszűnik a szíve dobogni, csak megtáttya a száját és meg van halva. Kiment belőle a lelke és vége is vót.” (Zsére, 12.)
269. „Ahogy meghal, a lelke az mingyár elmegy, elszáll a lelket.” (Gerencsér, 16.)
270. „A lelke annak elmegy, amikor meghal. Ha jó vót, akkor a Menyországba jut, ha meg rossz vót, Pokolba száll, mi már így gondójuk.” (Menyhe, 27.)

2. Lélek távozására utaló jelzések

271. „Vót egy eset nálunk, ezt nagyon tudom. Egy ember, olyan ötven éves lehetett, sétálgatott a faluba az onokájával, ebéd után vótak. Elmentek ott a faluba egy ház előtt és eccer csak kivágódott a Tercsi néni kertiajtócskája, aztán monta is nekem ez az ember, hogy „én nem hiszek semmit, de ebbe megremegtem”. Monta, hogy még az iskolához sem értek, már annak a Tercsinek a lánya szalatt ki nagy jajveszékelve, hogy meghalt az anyja. Abban a pillanatban *vágódott ki az ajtó*, amikor meghalt. Nagyon nem monta másnak, csak nekünk itt az utcabélieknek, hogy akkor gyött be oda a Halál. Nem is régen, most tavasszal vót ez.” (Vicsáppapáti, 23.)
272. „Történt úgy is, hogy magától kinyílt az ajtó, akkor arra monták, hogy valami jelenség.” (Egerszeg, 19.)
273. „Olyat is montak, hogy be vót kúcsra csukva az ajtó és rendesen kinyillott akkor, amikor meghalt, meg akkor is vót ez, amikor hazagyött.” (Geszte, 2.)
274. „Arról is beszétték, hogy nagyon *nyerítettek a lovak*, mikor a gazda meghalt, hogy biztosan megérezte a halált. A kutyák is nagyon uvitottak. Úgy is hallot-

- tam, hogy a gazda lelke ott vót elbúcsúzni, hogy minden házat bejárt, hogy minden *ajtó csikorgott*, egyik ajtót is nyitotta, másik ajtót is nyitotta, hogy az udvaron nyugtalan vót a jószág is.” (Geszte, 2.)
275. „Vót úgy, hogy az ajtó kinyillott ilyenkor és ezek a hiszékenyek azt monták, hogy azért nyitódott meg az ajtó, mer meghalt a beteg. Hát én ezt nem nagyon hiszem, nálunk is sokszor vót ilyen, nem vót rendesen becsukva az ajtó, akkor persze, hogy megnyitódik. De sokan monták, hogy olyankor nyilik ki magától az ajtó, amikor meghal valaki.” (Csitár, 15.)
276. „Mikor kimegy a lélek belőle szokott az lenni, hogy *koppanás van* ott a szobába, meg az ajtó is kinyitódik.” (Lédec, 34.)
277. „Monták azt is, hogy mikor egy *boszorkány* halt meg, akkor nagy *szélvihar* vót, hogy a tetőket is leverte. Meg mikor átatta a boszorkányságot, akkor a kúcslikon kiröppent és föl a levegőbe, nagy szél kerekedett. Ilyeneket montak lánka koromba, de később is beszétek még ilyesmit.” (Geszte, 2.)
278. „Az is igaz, hogy magától kinyílt az ajtó. Most meghalt a sógorasszonyom, már egy éve elmult. Az egy szép téli nap vót. Üttem a sütőnél mer fáztak a lábaim, és szépen kinyitattak az ajtók, még vártam, hogy ki fog begyünni. Kinyílt az ajtó és be is záródott. Még a kutya is odaugrott, hogy valaki gyün. A sógorasszonyom ilyen jelt adott, hogy pont akkor halt meg és nekem ilyen jelt adott. Szépen kinyílt az ajtó és be is záródott, *pedig messze vót a halott.*” (Lédec, 34.)
279. „Vót itt Zsérén, hogy a kántornak a fia messzebb meghalt, azon az éjen úgy kiabált az a halálmadár, hogy azt rossz vót hallgatni, és a kutyák is irtóan vonyítottak és már másnap jött a papir, hogy meghalt. Mindenki arra gondolt, hogy azok érezték meg azt a halált, az a nagy bagoly is azért kiabált meg rikoltzott. Nem is a háznál vót a halott és mégis megtutták azok az állatok.” (Zsére, 12.)
280. „Mikor a sógorasszonyom meghalt, a fiamnál, az ott fent lakik, annak az ablakon koppantott akkor. Adot jelt annak is.” (Lédec, 34.)
281. „Három éve a rokonságba vót, így komaságba vótunk, keresztapám unokája olyan fiatalon vízbe fullatt. Akkor monta a felesége, hogy amikor meghalt, biztos akkor fullatt bele, olyan *suhanás* ment keresztül a házon és mintha lepotytyant vóna a háztetőn az a tévéoszlop, mintha az lezuhant vóna, olyan nagy csörgés vót. Még nézték is, hogy mi az a nagy csörgés az udvarba, rá egy órára kapták a hírt, hogy nem találják a férjit, hogy mosakodott és bepottyant. Mingyár azt monták, hogy az a nagy sűgás, mintha az a nagy madár repűtt vóna keresztül azon az antennán, az megjelentette vóna a halált.” (Gerencsér, 16.)
282. „Most vót három éve, hogy megszúrta a vöm a férjemet. Akkor is jöttem haza a templomból, mindenhol sötét, az ajtók meg nyitva. Ott vót megölve, ahol az a konyhacska van. Gyűttem haza, akkor bizony adott jelt.
A lányomnak is adott jelt, a fürdőszobába olyan zörgést csinált, meg nekem is adott jelt, mikor jöttem haza akkor. Hogy amikor a lélek kiszállt belőle, akkor attá a jelt. A menyemnek meg a padláson nagy zuhogást csinált.” (Lédec, 34.)
283. „Vagy vót olyan is, hogy amikor meghalt a hozzátartozója, akkor ő idegenbe vót, és hogy pont akkor hallotta, hogy kopogott az ablakon. Ilyesmik vótak és még most is megakad, aki ebbe nagyon hisz. Vagy valaki férjhez ment idegen vidékre és valami koppanást hallott, zörgést, akkor már monta, hogy „Jaj, az

anyám biztos meghal!”. És sokszor beszélték, hogy éppen akkor halt meg és az anyja elgyött és jelzett, hogy ez vót a lelkének az első úttya, megjelenteni a lányának a halálát.” (Geszte, 2.)

284. „Azt mongyák, hogy akkor is jelt adott otthon, ha a harctéren halt meg. *Hármat ütött az ajtóra*, és akkor jött utána nem is sokkal a halálesetet hozó hír, hogy meghalt, ugyanabban az órában, mikor odaütött hármat.” (Zsére, 12.)
285. „*Mikor meg halt meg* az a beteg, akkor monták, hogy *zörgést hallottak* a padlásról és azt monták, hogy az mind azér van, mer meghalt.” (Menyhe, 27.)
286. „Vót itt a szomszédba egy jó vicc eccer. A fiatalasszonynak meghalt az édesanyja, nagyon siratták. Vót tehenünk is, és a tejet egy cserépfazékba tették és az ott vót a konyhába, de a szoba ablakát úgy hatták nyitva. Vót egy nagyfejű macskájuk, az bement az ablakon és bedugta a fejét a köcsögbe, itta a tejet, ameddig kellett neki. A feje már nem fért ki rajta és addig ugrált, amig összetört a köcsög. Az nagyot cserdütt. A lánya meghallotta és egészen megrémült, hogy a halott járkál. Aztán csak megnézte bármennyire is félt, hát látta, hogy a macska szaladgál a köcsög nyakával a fejin. Hát ilyenek ezek a kisértetek.” (Csitár, 15.);
287. „Minálunk fiam mikor meghalt, nálunk a szögön vannak azok a virágok, akkor úgy kéccer *leesett a virág* utána, de a szög, ami tartotta, az nem vót kiesve, amin lógott, nem vót elszakadva. Hogy az jelzett-e, azt nem tuggyuk, pedig nappal vót.” (Csitár, 31.)
288. „Mikor a nagyapám haldoklott, akkor vót egy nagy piros kakasunk, és az fölrepült a párkányra, ott úgy elrikoltotta magát, hogy egészen megijettünk. Mi ott bent imátkoztunk gyerekek, unokák édesanyánkkal, és eccere a *kakas elrikoltotta* magát. Le is esett a kakas, megdőglött, de a nagyapa is ugyanakkor kiadta a lelkét, kiszállt belőle a lélek.” (Egerszeg, 19.)
289. „Hallottam azt is, hogy az állatok megszenvelték a halált, nem ettek, nem ittak utána. Az állatok megéreztek, hogy meghalt a gazdájuk.” (Zsére, 12.)
290. „Az se vót szokásba, hogy az állatokat felkötötték vóna, amikor meghalt a gazdájuk, megtutták azt később az állatok, észreveszik azok a változást.” (Zsére, 12.)
291. „Azt már megérzi az állat is, hogy halál van, a *ló csak úgy nyerit*, meg a *tehen is bög* olyankor, vagy a kutyák is vonyitanak, amikor meghal a házba valaki.” (Lédec, 34.)
292. „Az állatok is megérzik azt a halált, ordítanak olyankor, még a marha is ordít, megtuggyák azt a halált, mert az állat láttya, de mi nem láttyuk. Olyankor minden sir, sivit. Ő izz érzi és láttya a szellemet.” (Gimes, 11.)

3. A lélek tartózkodási helye

293. „Aztán azt tudom, hogy a halott lelke addig nem száll fel, amíg be nem takarják a temetőbe a halottat. Akkor hagyja el a lélek a testet, mikor a földet ráhúzták. Addig a *testbe van* a lélek.” (Gimes, 11.)

294. „Kimegy a lélek belőle, de még valahol a *közelbe marad*, így beszélük, hogy még mindent tud az a halott még akkor is, amikor már kiterítették, és csak akkor megy el a lelke, amikor a pap beszentelte, addig mindent tud.” (Zsére, 13.)
295. „Ugy monták, hogy a lelke is csak ott van a házba, míg a testet ki nem viszik onnajt.” (Lédec, 6.)
296. „Azt is szokták mondani, hogy nem szabad való a halottra semmit, csak jót mondani, mer hogy még a lelke ott van a lészán, akkor még az mindent lát és hall, amit a házba mondanak.” (Geszte, 2.)

4. A halott szemének lezárása

297. „Azt monták, ha *nyitva marad a szeme* a halottnak, akkor még gyorsan *valaki meg fog halni*, mer nyitva maratt a szeme, az még valakit elvisz.” (Geszte, 2.)
298. „Ha nem akart úgy maranni a szeme, akkor egy *pénzecskét tettek a szemire*, egy koronát és az lefogta.” (Geszte, 2.)
299. „Az fogta le a halott szemeit, aki ott vót mellette legközelebbi hozzátartozója, de régebben voltak olyan asszonyok, akiket odahittak már akkor és azok fogták le a szemit, azok öltöztették.” (Geszte, 2.)
300. „Itt vótak zsidók valamikor, azok úgy csinálták, hogy *cserepet tettek* a szemeire a halottnak, még kislányok vótunk akkor.” (Csitár, 15.)
301. „A halott szemeit én is le szoktam zárni, most kórházba is ahogy vótam, akkor is lefogtam annak a halott asszonynak a szemit. A törülközőjével felkötöttem az állát is. Jött a nővér, látta, hogy mit csináltam, hát rögtön elkezdett velem veszekenni, hogy azt nem szabad, majd a hullaházba megcsinálják.” (Csitár, 15.)
302. „Amikor meghalt az az ember, lefogták neki a szemit, bárki, aki körötte van. Azt is szokják, hogy pénzt tesznek a szemeire, ha nem marad neki úgy lecsukódva, azzal lenyomják a szemeit.” (Gimes, 11.)
303. „A szemeit lezárják neki, addig fogják a szemit, amíg le nem hül.” (Gimes, 10.)
304. „Annak, akinek nem marad úgy a szeme lecsukva, annak a szemire tesznek egy-nehezebb pénzt, az lefogja. Azt a pénzt azután leveszik a szemiről, úgy temetik el.” (Gimes, 10.)
305. „Aki ott vót mellette, az rögtön lefogta a szemit neki, de vót olyan is, akinek nem tutták lefogni, annak nyitva maratt a szeme, úgy monták, hogy sajnátta a halott a hozzátartozóit, azér maratt nyitva a szeme. Olyat nem láttam, hogy pénzt tettek vóna a halott szemeire.” (Zsére, 13.)
306. „A halott szemét okvetlenül le kell fogni, mer csak ijesztő ránézni, mást erről nem hallottam. Ha meg nehéz vót lefogni, akkor *rátettek egy rongyocskát*, gyócsot meg pénzt, aztán azt a pénzt betették neki a kezibe.” (Zsére, 12.)
307. „Lefogták a szemit mingyár, de vót úgy is, hogy egészen nézett, akkor vettek egy gyócsdarabot és letakarták, mer a gyerekek megijettek tőle.” (Lédec, 7.)
308. „A szemit, azt le kell fogni azzal a fehér rongyval, mer soknak nyitva a szeme, az olyan rémisztő. Valamikor, ha meg nem maratt úgy a szeme, koronást tettek rá, vagy minő pénz vót akkor. Aztán azt a pénzt otthagyták neki, annak a halottnak, odatették mellé a koporsóba.” (Lédec, 34.)

309. „Akkor mingyár lefogták a szemit, hozzátartozója fogta le. Olyan is vót, hogy nyitva vót neki, úgy maradt, nehéz vót lefogni, de már nem tudom, hogy ilyenkor hogyan csinálták.” (Lédec, 5.)
310. „A szemeire pénzt is tettek azért, hogy az lecsukógyon jobban. Csak addig tették rá, amíg lecsukódik, aztán azt a pénzt betették a kezibe. Ugy monták, ha odamegy, hát a Szent Péter jobban beeressze őtet, hogy tuggyon Isten nevibe adni. (Gerencsér, 16.)
311. „Vót olyan halott is, amelyiknek nem maratt úgy a szeme, de azt nem hallottam, hogy valami rosszat jelentett vóna.” (Kolon, 14.)
312. „A halott szemeit most is úgy fogják le, hogy tesznek rá egy pénzt, egy tizfillérest, pénzt mind a két szemire, hogy ne nyitógyon ki.” (Pográny, 4.)
313. „Szemit rögtön lefogták, hogy maraggyon kinyilva, mer akkor megint lesz halott valaki. Ha nem maratt lecsukva, akkor pénzt tettek rá.” (Alsóbodok, 35.)
314. „Amikor az ember meghalt, a lánya nem vót otthon, el vót menve munkába. Amikor meggyűtt, az apja már meg vót halva és ráborult siratni. És akkor a halottnak kinyitattak a szemei, meg könny is gördűtt a szemiből, mer hogy sajnátta a lányát, hogy itthagya. Aztán meggyűtt egy asszony Pogrányból és az is monta, hogy ne báncsák a halottat, az is siratta a lányát, hogy nem lehetett ott, amikor meghalt. Aztán ez az asszony is vitt be koronásokat és rátette a szemire, avval fogta le a szemit.” (Menyhe, 27.)
315. „Mikor meghalt az a beteg, akkor lefogták neki a szemit. Oda vót már akkor hiva egy öregasszony, aki járt imátkozni is, az fogta le neki inkább a szemeit is. Ha amúgy is vót a háznál olan öregebb, akkor nem kellett hini senkit, mer az öregek nem féltek az ilentől, de ha fiatalabbak vótak a háznál, akkor a faluból hittak egy öregasszonyt, aki nem fétt. (Menyhe, 27.)
316. „Láttam olant is többször, hogy a halottnak a szemeire rátettek egy pénzt. Tizenhét éve itt a szomszédba is láttam ezt, egy öregember halt meg és neki is rátették a szemire a pénzt.” (Menyhe, 27.)
317. „Ha meg kinyillott a szeme megint, akkor azt monták, hogy hamarosan lesz másik halott.” (Egerszeg, 19.)
318. „Valamikor csak idehaza halt meg és akkor a szomszédok, ismerősök segítkeznek, azok is csukják le a szemeit.” (Egerszeg, 19.)
319. „Aki ott vót a halott mellett amikor meghalt, az lefogta a szemit, ha nem vót jól lezárva, akkor az kinyillott megint. Arról semmit se gondóttunk.” (Egerszeg, 19.)

5. Gyertya a halott n.ellett

320. „Ha valaki itthon hal meg, akkor szentelt gyertya van az asztalon, szentelt víz. Amikor már nincs magafelől, imátkoznak ottan a lelke üdvíér, hivnak oda egy idősebb asszonyt és az is ott imátkozik. Akkor azzal a *szentelt gyertyával megkerítik környös körül az ágyát*. Így, ahogy fekszik, fölötte a gyertyával megkerítik. Közben mondanak egy rövid imáccságot: „Jézus Mária, Szent József, legyetek vele most és a halála óráján, amen.” Ezt így szokják mondani. Aztán szentelt vizet vesznek és azzal megszentelik. Katolikus hitünk szerint ezt tartjuk mindig a legfontosabbnak.” (Egerszeg, 19.)

321. „Mikor meghalt, mingyár imátkozták azt az imát, ami ilyenkor kell és csak ezután keztek ötöztetni, mer mingyár a halottat nem szabad ötöztetni. Mikor meghalt, akkor égő gyertyánál imádkoztak, feszületnél és két gyertyánál.” (Pográny, 4.)
322. „Imátkoztak érte, hogy könnyebb legyen neki, a *gyertyát kivették a keziből*, lefűtták és eltették.” (Zsére, 13.)
323. „Kivették a keziből a gyertyát és később elégették mellette.” (Lédec, 6.)

6. Gyermek megkeresztelése

324. „Aki meghalt kicsi gyerek, még egész kicsi, azt a bábaasszony is megkeresztelhet. Akkor már rendesen temették, ahova a többi.” (Menyhe, 27.)
325. „Régen sok gyerek meghalt. Volt, hogy megszületett és meg is halt hamar. Azt akkor valaki gyorsan megkeresztelte, hogy ne legyen keresztlelen.” (Geszte, 2.)
326. „A gyereket is kiravatalozták rendesen. Ha nem is vót idő arra, hogy azt a csecsemőt megkereszteljék, akkor is mingyár *csináltak házi keresztelést*, azt megcsinálhattya a bábaasszony is vagy bármelyik rokonnya, és akkor már meg volt keresztelve.” (Csitár, 15.)

7. Tükrök letakarása, órák megállítása

327. „A háznál a tükröket is letakarják, amikor valaki meghalt. *Fekete vagy fehér kendőt borítanak rá*, hogy gyász van. Fiatalnak fehér kendőt tesznek a tükörré, az is gyász. Amíg a halott ott van a háznál, addig van a tükrön az a kendő. Azt már nem tudom, hogy miér takarják le, csakis a gyászér, mást nem hallottam.” (Lédec, 6.)
328. „Akkor a tükröket mindig fehér gyócsval letakarták, most is megcsinájják ezt, de már nem hallom miér, mer nálunk már így van. Mint aki mindig imátkozik, azt már csinálja, és senki sem kérdi, miér. Ilen ez is, sehol sem vót, hogy a tükröt fedetlenül hagyták vóna, sokszor már azt se tuggyák, hogy miér van így, de mindenki így látta, hát így is csinálja. Ezér vót, hogy nem lehetett, hogy a tükör nem vót vóna lekötve.” (Lédec, 7.)
329. „A tükröket meg ott a szobába egy fehér kendővel letakarták. Lehetett idős is, fiatal is az a halott, akkor is fehér kendőt használtak. Valamikor csak úgy mondták, hogy le kell takarni a tükröket, hogy *ne lássa magát az a halott benne*. Hogy az mér lett vóna baj, azt magam sem tudom. Aztán azt a kendőt kimosták és eltették.” (Lédec, 6.)
330. „A tükröt is letakarják. Valamikor vóttak azok a festőskendők, azokat tették rá, most ilyen fekete kendővel csinájják. Régebben a fiatal halottnál fehér kendővel takarták le a tükröt. Amikor már eltemették, levették a kendőket, addig vót rajta.” (Gimes, 11.)
331. „Az a halott ott vót a tükör alatt és a tükröt letakarták. Ha fiatal vót a halott fehérrel, ha idősebb vót, akkor fekete kendővel. Olan ötven évtől feketével takarták le. Vagy vót az is, hogy megfordították a tükröt.” (Gimes, 10.)

332. „A tükröt is letakartuk kendővel, hogy ne nézze meg magát a halott, hogy az nem jó.” (Gimes, 11.)
333. „Vót olyan festőskendő, négy csomót kötöttek a sarkára és rátették a tükörre. Annyit montak, hogy a halott ne lássa magát benne.” (Kolon, 14.)
334. „A tükröket ilyenkor letakartuk fekete kendővel öregnek is, fiatalnak is, mindig feketével. Órát is el szoktuk állítani, hogy ne mennyen. Régi szokás vót, hogy *nem szabad a tükörbe ilyenkor belenézni se*, ha halott van a háznál.” (Geszte, 3.)
335. „A tükröt le szokták feketével takarni, mer *mikor megy ki a lelke a halottnak* abba a tükörbe meg lehetne látni és az rossz, ezér letakarták feketével.” (Geszte, 2.)
336. „A tükröket ilyenkor letakarták fekete kendővel fiatalnak is, öregnek is, ez már a gyászt jelentette. Meg azér is csinálták, hogy a halottat ne lássák a tükörbe.” (Pográny, 4.)
337. „Meg vótak azok a tükrök, azt is lekötötték fekete kendővel, ha jön valaki, meg ne lássa benne a halottat, az ijesztő neki. Valamikor középen vót a tükör és a halott pont belelátódott és akkor lekötötték. Most már azok a modernebb tükrök vannak bent a sarokba, de azokat is letakarják most is, ez már így szokás.” (Csitár, 15.)
338. „Fehér vagy feketével takarták le, de többnyire csak feketével. Fehér akkor vót, ha éppen nem vót olyan fekete kendője. Mostanában már vannak azok a nagy tükrök, arra nem mindig van fekete kendő, arra már akkor lepedőt tettek.” (Gerencsér, 16.)
339. „A tükröket letakarják, úgy szokták mondani, hogy ne lehessen látni, mer a tükör nyitva van, akkor is fogják látni a halottat benne, amikor már eltemették. Hogy igaz vagy nem, azt nem tudom, de senki azt nem merte kipróbálni.” (Gerencsér, 16.)
340. „Fekete kendőkkel letakarták a tükröket, mer azt monták, hogy a tükrökbe meglássák a rosszat, ha nincs letakarva az a tükör. Ugy monták, hogy „takarjátok le a tükröt, mer valami rosszat megláttok benne” és ezér kellett letakarni.” (Zsére, 13.)
341. „A tükröket azokkal a festős kendőkkel letakarták, hogy ne lássa meg magát benne a halott, mer *akkor éjcsak mindig visszajár* abba a házba, ezér az összes tükröket letakarták, ha halott vót a házba.” (Zsére, 12.)
342. „A tükröket fekete kendővel letakarják olyankor, amikor halott van a háznál. Még vannak olyan üveges butorok, azokra is tesznek papirost. Ugy monták, hogy a halott valahogy belenéz, vagy megmutatkozna még egy halott, valahogy így, ezt már az öregek jobban tuggyák.” (Vicsápapáti, 24.)
343. „Most a vendégszobába a halott fölött nincs is tükör, mint valamikor. Valamikor? Vót egy házacska kamrával, vót egy ház elől, oda tették a halottat is. Ott vót fölött a tükör, azt le kellett takarni.” (Vicsápapáti, 24.)
344. „A tükröket is letakarjuk most is. Annyira minden szobába nem takarjuk le, csak ahol a halott van, abba a szobába, meg a folosón, ahol mennek be oda a halotthoz, ott.” (Menyhe, 27.)
345. „A tükröket pedig megfordították, vagy fekete festőssel letakarják, fiatalnak is, öregnek is. Azt mongyák, hogy azér kell letakarni, hogy *az a lélek ne nézze meg*

- magát a tükörbe.* Valamikor a két ablak között vót a tükör, hát monták, hogy a halott megnézi magát. De akárhol is legyen tükör, azt is letakarják.” (Menyhe, 27.)
346. „A tükröket is letakarták feketével, meg az órákat is elállították, hogy ne ketyegjen, a tükröt meg azér takarták le, hogy a halott ne nézze magát. Krisztus, amikor meghalt, ott is gyászos vót minden, ez is már valami ilyen.” (Egerszeg, 18.)
347. „De a mi időnkbe megállították az órákat, a tükröket is megfordították, hogy ne üssön vissza, ne tükrözőggyék.” (Lédec, 5.)
348. „Meg az *órákat is megállitták*, hogy annak az embernek is megállt a szive dobo-gása.” (Lédec, 6.)
349. „Az órákat is megállították, de azt már nem tudom, hogy miér.” (Kolon, 14.)
350. „Megállították az órákat is, *hogy tuggyák, melyik percbe halt meg*, csak a temetés után indították újra.” (Zsére, 13.)
351. „Az órát is megállították, mer „annak már lejárt az órája”. Ott a tűz se égett, ahol a halott vót, máshol kellett legyen tűz, de ott nem.” (Zsére, 12.)
352. „Az óra is addig áll, amig el nem temetik a halottat. Még most is. Hogy mire tartják, nem tudom, de most is meg kell állítani. (Menyhe, 27.)

8. A haláleset hírüladása

353. „Bejelentették azonnal a harangozónak a plébánián. Akkor a *haranggal* attak három vers jelet a férfinak, két vers járt a nőnek, aztán harangoztak egy vagy két verset az összes haranggal. Akkor már mingyár érdeklődtek a népek, hogy vajon ki halt meg.” (Lédec, 5.)
354. „Szoknak menni a rokonok a házhoz. Mingyár jeleznek a haranggal a faluba, hogy van halott. Férfinek háromszor, asszonynak kétszer konditanak, így tuggyák mingyár. A házból ment ki valaki és szótt a harangozónak. Este meghalt, reggel már harangoztak.” (Lédec, 6.)
355. „Harangoztak a nagyharanggal az idősebb halottnak. Ha asszony halt meg, annak két verset csenditettek és utána három harang szólt. Ha férfi halott vót, annak hármat csenditettek nagyharanggal és utána a három haranggal. Kisgyerek halottnak is így csinálták, de csak a kicsike haranggal. Aztán pénzzel kellett fizetni a harangozásér, így vót. A házón úgy különösebben nem jelezték semmivel a halottat, tutta azt mindenki a faluba.” (Zsére, 12.)
356. „A házra nem tettek semmit, azt már akkor tutta mindenki, hogy ott halott van.” (Lédec, 5.)
357. „Mikor meghalt, már szóttunk a szomszédnak. Ha szóltak, már mentünk mi is, felőttöttük. *Szomszédba* szalattunk mi is olyankor, meg rokonyoknak szótunk. Engem is hinak mások, mer én felőttöttem a halottat.” (Lédec, 34.)
358. „Aki más faluba lakott rokon, annak *üzentek*, vótak mindig olyan fiatalok, akik kifutottak szólni.” (Lédec, 5.)

9. Halottkém

359. „Szóttak a halottvizsgálónak, hogy nézze meg. Megnézte a szemit, meg a púzust, ennyi vót.” (Egerszeg, 21.)
360. „A régi időkben nem vót orvos. Vót egy falubeli ember, annak szóttak, hogy nézze meg a halottat. Az megnézte és ha tényleg meg vót halva, akkor két napra temették.” (Vicsápapáti, 23.)
361. „Vót idő, amikor már meg kellett mutatni mindenkit a halottvizsgálónak. Mer vót olyan halott, akit melegen temettek el. Mikor levették az ágyáról, meleg vót a helye.” (Lédec, 5.)
362. „Vót egy öregember, az vót a halottvizsgáló. Amikor meghalt valaki, bejelentették neki, az elment és megnézte, hogy tényleg halott, vagy nem. Megnézte a púzusát, abból látta, amikor tették be a koporsóba, akkor is megnézte.” (Kolon, 14.)
363. „Mingyár, amikor az a test kihült, gyött a halottvizsgáló. Azelőtt még nem vótak orvosok. Vót egy férfi, itt a Belány Józsi nézte meg a halottat. Megnézte a púzusát, hogy meghalt-e, mer vótak akik olyanok vótak, mint a halottak, de nem vótak igazán meghalva.” (Geszte, 3.)

10. Szellőztetés a halottas házban

364. „Nem vót szabad az ablakon keresztül huzatot csinálni, mer az megártott a halottnak, nem szabad vót tüzelni se.” (Egerszeg, 19.)
365. „Az ajtókat, ablakokat inkább bezárták, hogy a halott ne pöffegyen föl.” (Kolon, 14.)
366. „Mikor meghalt, az ajtókat, ablakokat becsukták, nem tudom, miér, de így vót.” (Zsére, 13.)
367. „Ablakot, ajtót nem szoktak nyitni halálkor.” (Lédec, 5.)
368. „Mikor meghalt idehaza a halott, akkor becsuktak mindent, ajtót, ablakot, hogy ne kapjon levegőt.” (Lédec, 6.)

11. Újabb gyerekhalál megelőzése

369. „Én nagy családba nőttem fel és vót, hogy a családba meghalt egy gyermek, erre emlékszek, hogy mikor meghalt a kicsike, akkor az én öregapám *egy szöget bevert a földbe az asztal alatt*. Szokás vót ez, de csak akkor, ha kicsike halt meg, a nagyoknál nem csinálták már. Ez itt vót nálunk, az én szülőházamba, hogy ne legyen több halott kicsike.” (Lédec, 5.)
370. „Nekem két gyermekem meghalt egymás után két évre. Jártunk akkor Zoborra napszámba kötözni és akkor ott egy öregasszonyka azt mongya, hogy: „Ilonka, ha még lesz kisbabád, akkor ne vigyétek ki az ajtón, *az ablakon aggyátok ki*, mer néked az ajtón van a rontás, és ha azt is kiviszitek az ajtón, akkor az is meg fog halni.” Mi meg mindent megcsináltunk, hogy megmaraggyon, és amikor vót a

harmadik gyermekem, azt valóban kiattuk az ablakon. És még azt is monta az az asszony, hogy ne a komaasszonyom tarcsa a keresztvizen, hanem azidő alatt a bábaasszony vegye a karjaiba, amíg keresztelik. Aztán úgy is vót, meg is maradt az a lányom. Aztán vót utána egy fiam, azzal már nem csináltunk semmit, kivittük az ajtón, azzal már semmiféle babonáságot el nem követtünk. Amikor vót az ötödik családom, a leányom, azzal már végképp nem töröttünk ilyenekkel, de akkor már nem vót baj.” (Csitár, 15.)

371. „Kicsik nagyon gyakran haltak. Mióta bent születnek, azóta ez nincs. Azt már monták akkorjába, hogy a *bábaasszony vigye a keresztelőre*, de azt már nem nagyon tudom mér. Hogy akkor nem hal meg az is, valami ilyen lehetett.” (Csitár, 31.)
372. „Nekem is meghalt az első gyermekem. Régen sok halt meg. Nem tuttunk semmit tenni ellene, így vót elrendelve. Olan is vót, hogy egy asszonymnak öt gyereke halt meg, mingyár ahogy megszületett. Amikor a hatodik gyerek megszületett és vitték keresztetni, akkor azt a gyereket is az ablakon tették ki, így vitték, hogy ne haljon meg. Hát az igaz is, de aztán később mikor már nagyobb vót, mégis meghalt.” (Gímes, 10.)

A HALOTT MOSDATÁSA ÉS ÖLTÖZTETÉSE

1. A halott mosdatása

373. „Aztán a *hozzátartozója*, aki ott van mellette, megmosdatta. Ennek az asszonymnak a menyé vót ott, az mosdatta meg lavórból, ott bent a házba.” (Lédec, 6.)
374. „Mindenki, a *hozzátartozója* megmosta. Édesanyámat én mosdattam meg ott az ágyon, ahol meghalt. Vót egy lavór azt abba csináltam, utána azt a vizet kiöntöttem a kerítés mellé. Oda öntöttük, hogy ne legyen sár az udvaron.” (Lédec, 7.)
375. „Vót két bizonyos személy, szegényebb emberek a faluból, akik csinálták.” (Lédec, 5.)
376. „Valamikor olyan edényből mosdatták, hogy aztán azt az edényt is eldobták, nem használták tovább.” (Lédec, 1.)
377. „Nincsenek nálunk külön emberek a mosdatásra, csak mi a hozzátartozók csináljuk meg. Mikor láttyuk már, hogy nagyon beteg, akkor megmossuk már az illető beteget. Mikor halott, akkor már nem kell olyan nagyon.” (Lédec, 34.)
378. „Azokat a kendőket meg régebben kimosták és eltették, hogy odaatták inkább valami szegények. Most már azt is eltüzelik.” (Pográny, 4.)
379. „Hozzártartozói, rokonyok mosdatták meg, aki nem fél, mer van aki nem bátorodik arra, hogy felöltöztesse a halottat.” (Pográny, 4.)
380. „Lavórba langyos vizet tettek és csak megtörölték tiszta kendővel.” (Bodok, 35.)
381. „Otthon a családba valamelyik családtag megmosdatta, ha az esetleg nem merte, akkor vót a faluba olyan asszony, aki ezt elvégezte. Többnyire a hozzátartozók

- mosdatták meg ott az ágyba, ahol meghalt. A vizet meg kiöntötték a fa tövibe, hogy ne gyúrák, csak oda a szokták a fa tövibe. *A kendőket* amivel törögették *elégették* a sparheltbe.” (Gerencsér, 16.)
382. „Vót olan öregasszony, akit elhíttak, az megmosdatta, bekötte a fejit, mindent megcsinált. Vót olan fából lavór, avval csinátta, abba tett vizet és úgy. Valamikor nem vót két-három ház mint most, hát mindent abba az egy házba csinátta. Ott is mosdatták, ott is vót kiterítve egészen a temetésig.” (Menyhe, 27.)
383. „Vótak olyan szegényebb asszonyok, akik azt tutták csináni szépen. Nagy dézsába tettünk oda vizet és abba megmosták ott a házba. Rendes meleg vízzel, szappannal szépen lemosták, mint egy élő. Aztán a vizet kiöntötték a kert végibe, a rongyokat a szemétre vetették, ott letakarták, aztán elrohadt az a rongy.” (Zsére, 12.)
384. „Magam is sokat mosdattam meg, csak úgy rendesen, mintha élne. Bent a házba, teknyőbe szépen tetőtől talpig mosdattuk, szépen megfésűttük, aztán ráattuk a gúnyját. Azt a vizet, amivel mosdattuk elöntöttük ki a kertbe, sokat beszéltek arról, hogy ide kell önteni meg oda kell önteni, de én erről nem tartottam semmit, elöntöttem és kész. Azt a fésűt se használták többet, ezér inkább olyan öregebb fésűt használtunk, amit utána bedobtunk a tűzbe. A kendőket meg betettük mellé a koporsóba a lábaihoz.” (Zsére, 13.)
385. „Lavórba vizet tettünk, akkor már előtte csak tisztán tartotta mindenki azt a beteget, nem kellett az a nagy mosdatás. Csak úgy kendővel megtöröttük. Van olyan is, aki a szenvedéstől összepiszkítja magát, na az ilyet jobban meg kell mosdatni. A vizet meg elöntik ki az udvarra félre, mi a trágyadombra felöntöttük és kész. Azokat a kendőket meg elégettük.” (Csitár, 15.)
386. „Szegényasszonyokat szoktak híni, akit elhíttak, az is mosdatta meg bent a szobába. Egy olyan öregebb lavórból végig megmosdatta.” (Geszte, 3.)
387. „Idősebb asszonyok, azok is vótak a siratóasszonyok, anyám még emlegette őket, hogy vót mondókájuk nekik, no azokat hítták mosdatni is, meg ötöztetni is. Szegények vótak azok nem rokonok, idegenek. A szemit is azok fogták le nekik. Szóttak már nekik, amikor haldoklott a beteg. Amikor már rosszul vót elhítták és addig azok ott imádkoztak. Mikor elgyött a halál, elrendezték. Mindenkit a móggya szerint felötöztettek, ahogyan járt.” (Geszte, 2.)
388. „Már nem szokták úgy, hogy nagyon megfürdetik, csak lavórba tesznek vizet és szépen megtörögetik, mer otthon nagyon tisztán van az a halott.” (Egerszeg, 39.)
389. „Azt is megfizették, aki a halottat megmosdatta, felötöztette, mer többnyire olan asszony került ilenkor, aki szegényebb vót. Hát annak a halott ruhájából attak valamit, pénzt így annak nem attak.” (Menyhe, 27.)
390. „Azután a halott után már nem használtak semmit. Fésű is el vót dobva, szappan is, amivel mosdatták.” (Lédec, 34.)
391. „Azt a vizet, amivel mosdatták *kiöntötték oda a sarokba*, hogy azt nem vót szabad átlépni. Oda vót tötte, ahol nem járnak. Hogy aki átlépni, az hamarosan meghal. Kiöntötték a sarokba, a gátba.” (Lédec, 34.)
392. „Aztán a vizet elöntik oda a kerítéshez félre, hogy ne gyúrák.” (Lédec, 6.)
393. „A vizet is elöntötték olyan járatlan helyre, a rongyokat meg elégették.” (Lédec, 5.)

394. „Amivel megmosdatták a halottat vízzel, azt is legjobban oda félre elöntötték, ahol be vót csinálva a gát, oda az ódalba, mer azt már senki nem akarta az udvarába.” (Lédec, 7.)
395. „Megmosták, hogy tiszta legyen, vízzel, ronggyal csinálták rendesen, aztán a vizet kiöntötték, hol nem jár senki.” (Lédec, 5.)
396. „Bent a házba megmosták, ott ahol meghalt. Megtöröttük, aztán azt a vizet a csörgő alá kiöntöttük mer ott már nem jár senki. Azt monták, hogy azt a halott utáni vizet nem lehet olyan helyre önteni, amerre az emberek járnak. Azokat a kendőket se hagytuk meg, amivel törőgettük a halottat, azokat megszártottuk és eltűzettük. Azokat nem tartogattuk tovább.” (Egerszeg, 18.)
397. „A kendő, amivel törőgették, azt többet nem használták, de azt a fésűt is elégették, amivel a halottat fésűtték. Valamikor azt az ágyneműt se égették el, mint most, hogy eldobják. Vagy elaggyák a hanglisnak, mi van eladó.” (Egerszeg, 39.)
398. „Azt a vizet, amivel a halottat törőgették, mindig egy fához kiöntötték, hogy ott nem taposnak, nem viszik el a betegséget.” (Egerszeg, 39.)
399. „Aztán a vizit a gát tövibe öntöttük, ahol nem járnak, hogy ne tapossák, hogy a halott lelke, valahogy ilyeneket montak, hogy a halott ne szenvedjen sokat, ne tapossák azt a vizet. Azt a vizet mindig egy ember vitte ki, aki mosdatta.” (Pográny, 4.)
400. „Rokonok mosdatták meg a halottat bent a házba. Lavórba vizet tettek, aztán ronggyal megmosdatták ott, ahol fekütt, szappannal rendesen. Utána azokat a rongyokat vót, aki elégette, a vizet meg elöntötte félre, hogy ne gyurakoggyanak benne. Valahova a kert alá, vagy kőfal alá öntötték. Gondótták, hogy betegség lesz abból, ha átjárnak azon a vízen, amin a halottat feresztették.” (Kolon, 14.)
401. „Három öreget eltemettem itt a faluba. Felkészítettem ahogy kell, én ezt megcsináltam. Megmostuk mi, hozzátartozók a halottat. Megmostuk szépecskén végig, én nem félek a halottól, többeket mostam már. Amikor megmostuk, akkor azt a vizet úgy a kert alá elöntöttük, ahol nem jár senki. Azt a kendőt is elégetik. *Annak a víznek ásnak gödröt is*, abba öntöttük, hogy az állat se ne mennyen bele abba a vízbe. Az a víz már olyan hullá, nehogy kapjon valami betegséget. Utána betemettük a gödröt és avval kész.” (Gímes, 11.)
402. „Hozzávalói mosdatták meg, az enyémekeket én mosdattam meg bent a helin, ahol feküdt. Lavórba tettünk meleg vizet és megmostuk rendesen. Ezt a vizet aztán kiöntöttük az udvarra. Azt a kendőt meg, amivel mosdattuk beástuk az árokba itt az udvaron, ez már nem kellett senkinek. A fésűt használtuk tovább. Ötöztetni is mi ötöztettük a halottat.” (Gímes, 10.)
403. „Utána azt a vizet kiöntötték oda a gát tövébe, azt a fésűt is amivel megfésűtték, törölközőt is mind oda a gát tövibe egy gödörbe elásták. Ástak egy gödröt, beleöntötték a vizet, beledobták a törölközőt, fésűt, mindent, aztán betemették. Úgy monták, hogy azt ne tapossák, azért tették oda félre. Úgy gondolom, hogy az már a halottnak a jelképe is vagy mi, arra vigyázni köllött.” (Geszte, 3.)
404. „Ezt a vizet aztán olyan helyre öntötték, ahol nem járt senki, nem láb alá, hogy az már nem jó, nem jó azon átjárni, így gondótták. Van, aki úgy is csinátta, hogy megásott neki egy gödröt, abba öntötte bele. Monták is, hogy gödröt kell neki

ásni, de vót olan is, hogy gondóttá minek ásson gödröt, kiment a ház megé, aztán oda elöntötte. Azt a lavórt utána nagyon kimosták, úgy tartották, hogy azt nagyon ki kell mosni. A fésűt meg eldobták utána, elégették.” (Menyhe, 27.)

405. „*Nekem is el van készítve a ruhám* ha meghalok, hogy abba temessenek. Az enyém nem tiszta fehér, hanem virágos, mintás.” (Lédec, 7.)
406. „*Nekem is el van készítve a ruhám*, már most nem készítik el, de nekem már el van készítve. Akkor még fiatal vótam mikor megcsináltam. Akkor fiatalon elkészítette mindenki, hogy mikor meghal, legyen. Egészen fiatalon megcsinátuk.” (Egerszeg, 18.)
407. „*Mi már elkészíttük előbb*, akik öregebbek, azok megcsinájják, hogyha meghalunk, a fiatalok tuggyák, hogy mibe öltöztessenek. Nekem is meg van csináva, az uramnak is. Rendes fekete ruha, ami most van.” (Alsóbodok, 35.)
408. „*Az én emberemnek el vót készítve a ruhája* már, azt kapta. Szép hosszú gatyá, ing, keménygallérú ing szépen.” (Gimes, 38.)

2. Öltöztetés

409. „*Aki mosdatták, azok is öltöztették*, mindig a legtisztább ruhájába. Ezt most is így csinájják. (Lédec, 5.)
410. „*Ugyanaz öltöztette* mindig, aki mosdatta.” (Lédec, 6.)
411. „*Akkor már vót hiva oda egy asszony*, aki imátkozott és előtte meg fel is öltöztette a halottat, anyukánk is vót így.” (Egerszeg, 39.)
412. „*Aztán vót valamikor két asszony*, aki járt öltöztetni, azt talán fizették is, most már nincsenek ilyenek. Mindenkinnek van barát, ismerős, vagy hozzátartozó, aki megcsinájja. Nekem is vót egy rokonom, azt is én öltöztettem meg a szomszédasszonyom. Aztán gyött egy harmadik asszony is, egy rokonnya az is, de az csak sokat dirigált.” (Pográny, 4.)
413. „*Olyan szegényebb asszonyok öltöztették és akkor attak neki olyat*, amire szükség vót, lisztet, zsirt vagy babot, vagy a halott után, ha maratt olyan ruha, akkor abból is attak neki.” (Zsére, 12.)
414. „*Ha meg olan kicsike meghalt*, olan öt éves, már azt is olyan *cifrán öltöztették*, azt már úgy monták, hogy menyasszony. Fehérbe készítették, koszorut tettek a fejire, meg a mellére is a leánkának, kis könyvecskét is, akarmilen kicsike is vót, tettek neki.” (Menyhe, 27.)
415. „*A legény halottat* meg fekete ruhába öltöztették, úgy láttam, hogy bokrétát is tettek a mellire is, ha nem is vót menyasszonya.” (Lédec, 6.)
416. „*A legény halottnak is tettek bokrétát a kalapjára is, mellire is, ahogy kellett.*” (Lédec, 5.)
417. „*A fiatal leányokat is tiszta fehérbe tették*, meg koszorút is tettek a fejire, mint a menyasszonynak, úgy felkészítették.” (Lédec, 6.)
418. „*Fiatal leányt is csak fehérbe rakták.*” (Lédec, 5.)
419. „*A lányokat kivirágozták, koszorúzták*, most is így van.” (Lédec, 5.)
420. „*Ha meg fiatal meghalt*, akkor azt a kendőt atták a fejire, amibe esküdt.” (Lédec, 34.)

421. „A legszebb ruhájába öltöztették mindig a halottat, legény ha meghalt, még bokrétát is tettek nekik.” (Egerszeg, 19.)
422. „Most eltemettünk egy szerencsétlenül járt cigány fiút, huszonhat éves vót. Annak oda egy vadonatúj órát attak neki, új ruhába, új ingbe kellett öltöztetnünk, nekünk szóttak, mer ők már igazán félnek a halottól.” (Egerszeg, 39.)
423. „Ha leány, meg úgy kell készíteni, mint a menyasszonyt. Ha menyecske a halott, akkor éppen úgy, ahogy viselte magát. Ha már öt vagy hat éves vót az a leány és meghalt, azokat már mind menyasszonynak öltöztették fel. Idősebb asszony meg megint úgy öltöztették, ahogy járt. Fehérbe itt nem öltöztették, arról nem halottam. Tiszta feketébe. Menyecskét, már olan negyven évest, színesbe tettek, de ilyet, mint én, vagy ötven évest már feketébe öltöztették.” (Gimes, 10.)
424. „Már ez kihalt, ma úgy van ez, hogyha a leány meghalt, akkor szét van szedve a haja és koszorút tesznek a fejire, meg tiszta fehér ruha van rajta, ha fiatal. Ha idősebb, akkor a saját ruhájába, amit hordott is, abba öltöztetik. A katolikus hit szerint mi itt azt mongyuk, hogy férjhez ment az Ur Jézushoz, a legény meg ha meghalt, az a Szűz Mária vőlegénye. Mi katolikusok vagyunk, legalább a katolikus hitet tartjuk.” (Egerszeg, 28.)
425. „Amilyen ruhát hordott az a lány is, olyanba öltöztették. Valamikor vótak ezek a cafrangos kendők, kontyok, valamikor ilyekbe öltöztették, úgy is temették el.” (Egerszeg, 28.)
426. „A legényt vőfénynek öltöztették, oda is attak mindent neki, mint a vőfénynek. Szép ruhába valamikor, mint az akkori szokás vót, most meg igazán nagyon szép új ruhába öltöztetik a halottat.” (Egerszeg, 28.)
427. „Leányt is a legszebb ruhájába öltöztették, amikor jártak még viseletbe, akkor olyan ruhába is temették. Mindig amilyen szokásba vót.” (Vicsáp, 22.)
428. „Idősebbeket feketébe, fiatal leányt meg úgy öltöztetünk, mintha menyasszony lenne, szépen pártába, ha vót vőlegénye, ha nem. Legényt meg vőlegénynek tettek, úgy kellett bokrétásan. Idősebbeket meg csak feketébe, szigorú feketébe, nálunk ilyen fehér nem vót.” (Zsére, 13.)
429. „Lányokat fehérbe, koszorút tettek a fejire, a menyecskét is cifrán tették, és az öregasszonyokat öltöztették feketébe. Ugy is monták a lányra, hogy ott a másvilágon a Jézus menyasszonya lesz, azér öltöztették így.” (Geszte, 2.)
430. „Akkor, ha úgy megakatt, hogy vőlegény vót és el vót készítve a vőlegény ruhája, akkor ráatták, még a bokrétát is. Azér csinálták így, mer ha itt már meghalt, akkor ott a másvilágon találkozni fognak.” (Geszte, 2.)
431. „Ha meg fiatal halt meg, akkor az esküvői gunyáját atták rá, leányt tiszta fehérbe, de cifrán menyasszonynak öltöztették.” (Geszte, 3.)
432. „Valamikor a legényeket is csak úgy tették nadrágba meg ingbe, kabátot nem attak rá. Az a fehér gyócsing vót, az a szélesráncú ing, nadrág, csizma, lájbi. Így vót felöltöztetve. Ha fiatal halt meg, arra azt monták, hogy fiatal lesz a másvilágon is, ahogy szépen fel van öltöztetve, olyan szép lesz a másvilágon is, így monták ezeket.” (Geszte, 3.)
433. „Aztán koszorú vót, ha fiatal, fehérbe tették őket, a leányt menyasszonynak, a legényt vőlegénynek. Amikor meg temették az ilyen fiatalokat, vót nekik menyasszony meg vőlegény felöltöztetve.” (Pográny, 4.)

434. „Mingyár ötöztették, mer gyorsan merevedett. Ha leány vót, akkor menyasszonynak ötöztették szépen, még pártát is tettek rá még akkor is, ha nem vót vőlegénye. Legényt is vőlegénynek ötöztették fel ugyanigy. Aztán asszonyt is, férfit is úgy ötöztettek, amilyen korba vót, öregsége szerint.” (Zsére, 12.)
435. „Lányoknak így széjjelcsinálták a hajukat, mint a menyasszonynak, idős asszonyoknak meg vagy kendőt tettek a fejire, vagy valamikor horták ezt a féköttöt, azt tették fel. Rendesen megfésülték a hajikat, megfonták, körbecsavarták a fejire és úgy tették a féköttöt, arra a kendőt. Lánynak meg koszorút tettek, vőlegénynek meg bokrétát a mellire. Valamikor vótak azok a kivarrott ingek gyócsból, azt atták rá. Mint a vőlegényt, úgy készítették, ha nem is vót menyasszonya, mingyár az első áldozástól úgy ötöztették, meg a leányt is már koszorúba. Körülrakták virágokkal, szentképekkel. Fehér vót a szoknya meg a kötény is, aztán piros meg ződ szalag vót neki.” (Gerencsér, 16.)
436. „Ugyanaz a személy a rokonságból felötözteti, aki mosdatta. A közeli rokonyainak már olyankor nincs olyan bátorsága, de a távolabbiak megcsinálják ezeket. Valamikor vót az is, hogy öregasszonyt szinte tiszta fehérbe ötöztettek. Azok a kivarrott, kikeményített kendők vótak így kipecküve, fehérek vótak ezek, fehér kendő rajta, a szoknya nem is baj, ha más színű vót. Leányt azt tiszta fehérbe ötöztették, most is az ősön egy tizenkilenc éves menyasszony halt meg, azt is úgy tették, menyasszonyi ruhájába slájérosan, menyasszonyi koszorúval. Ha a leány úgy hal meg, hogy nem vót vőlegénye, akkor csak koszorút adnak a fejire, szüzlánynak monták. Férfiakat is úgy ötöztettek, amilyenbe jártak, ezekben a zsinóros nadrágokba, de amióta én látom, inkább ezeket a városi ruhákat aggyák rájuk.” (Csitár, 15.)
437. „Itt mindenkinek van fehér ruhája, mert bujdókor is csak fehérbe járják a bujdócskát. Sokan olyan szépen fekszenek ott, mintha menyecskek vónának, pedig öregasszonyok vótak. Sokszor máma is fehérbe tesz még az öregasszonyt. Máma a ruha inkább tarka, kendőt annak tiszta fehéret, de még úgy öt éve még mindenkinek ott vót elrakva az esküvői ruhája és azt atták öregasszonyra is, amibe esküdött, az vót a halotti ruhája.” (Lédec, 7.)
438. „Asszony is így vót, csakis fehérbe. Attak rá egy alsót meg rá egy másikat, de mindent fehéret.” (Lédec, 7.)
439. „Ha ember vót a halott, akkor gatyá, ing, mellény vót neki rendesen, nadrág már nem, csakis gatyá, de minden fehér.” (Lédec, 7.)
440. „Férfi emberre azt a szép régi bőszár és vászonból szőtt gatyát adták, amit az asszonyok maguk szőttek meg. Ráatták a mellényt is, azt lejbinek neveztük, hosszú gyócsból csinált ing vót alatta.” (Lédec, 5.)
441. „Fel vótak az asszonyok is szépen ötöztetve és a kendő mint a fejen szokott lenni, meg vót szépen hajtvá és odarakták neki. Fekete, vagy olyan láng színű festős vót.” (Egerszeg, 20.)
442. „Olyan időst, mint én is vagyok, ötöztették félig cifrán atlaszba, vagy kasmér vót, de már nem fehérbe. Vagy kék, vagy ződ, vagy olyan feketés vót.” (Pográny, 4.)
443. „Valamikor rég, olyan nagyvén vagy ötven évvel ezelőtt tiszta fehérbe ötöztették még a legidősebb asszonyt is. Az a ruha meg vót készítve mindenkinek kivasalva,

- alsó, meg felsőruhák, fejkötők is fehérből. Édesanyám is hatvannégy éves vót, amikor meghalt, de az is tiszta fehérbe vót. Akkor az vót a szokás. Már most nem, most kinek milyen adnak.” (Lédec, 6.)
444. „Igy temették, ahogy én is most vagyok, csak fehérbe, tiszta fehérbe. Már most szokják feketébe, de régen tiszta fehérbe tették a koporsóba. Gyászóni már akkor is feketébe gyászóttak, temetésre már senki se ment fehérbe, csak feketébe.” (Lédec, 7.)
445. „Régen fehérbe tették, gyászóni feketébe gyászóttak, méginkább abba a festőbe.” (Lédec, 6.)
446. „*Idősebbeket* abba az időbe, amikor én még gyerek vótam, akkor még az asszonyokat mindig fehérbe öltöztették, a legfehérebb viseletükbe, ami vót, mer vótak olyan ünnepek, amikor fehérbe öltöztek az asszonyok, vótak olyanok, amikor feketébe. De a halál, amikor bekövetkezett a halottat mindig fehérbe öltöztették, a legfehérebb ruhájába.” (Lédec, 5.)
447. „Húsvétkor, Karácsonykor is fehérbe vótak és a templomba is mindig fehérbe mentek a népek.” (Lédec, 5.)
448. „Feketébe meg böjti időbe jártak. Gyászolni régen is feketébe gyászóttak, de a halottat fehérbe tették.” (Lédec, 5.)
449. „Valamikor tiszta fehérbe öltöztették. Anyám is bódogútt, az is olyan hirtelen meghalt. Őt is még tiszta fehérbe öltöztették. A fején az a konty vót, szépen csipkés. Felöltöztették aztán olyan szépen kivasalt tiszta fehér kendőt kötöttek a fejére. Az ing is fehér vót, a jupka már nem. Kötény, szoknya, nyakára is kendő, tiszta fehérbe vót.” (Lédec, 34.)
450. „Vót az is, hogy idős asszonyt fehérbe öltöztettek. Az én mányikámat is fehérbe öltöztették. Még lánya vótam, de emlékszem rá jól, hogy fehérbe tették, akkor ez még nagyon szokásba vót.”
451. „Az olyan hetvenévest már tiszta feketébe öltöztették. Olyan hatvan évig öltöztették cifrábban, nem úgy mint most, mikor meghal olan hatvanéves, már ráagygyák azt a sötét városi ruhát.” (Pográny, 4.)
452. „Vót nagyon régen az is, hogy patyolatba tették az idős asszonyt is. A fejit becsavarták azzal a kendővel. Mára már nincs ilyen, csak úgy felkészítik olyan mindennapos ruhába, amibe járt.” (Gimes, 11.)
453. „Utána meg felöltöztették a halottat. Öregebbet is, meg fiatalabbat is úgy, hogy alára pendölt, inget, aztán már öregebbre attak egy szoknyát, meg ezt a valamikori félinget, puszlikot, keszkenyőt a nyakába, bekötötték az öregebbnek a fejit fejkötőbe. Öregebbet jobban feketébe tették, aztán letették az ágyára és még arra terítették neki olyan szoknyát, amit levesznek róla, amikor a koporsóba teszik, azt már nem aggyák be a földbe. De alára felkészítették rendesen, csak tették rá azt a ráncos szoknyát, az újjat.” (Menyhe, 27.)
454. „Vót olyan öregasszony, aki meg is hagyta a ruháját, hogy őt fehérbe tegyék, amit ő elkészített. A rokonok monták is, hogy őket fogják kinevetni, ha fehérbe teszik az öregasszonyt, de akkor is azt kellett ráadni, mer ha nem, akkor hazagyün az az öregasszony és felfordította a szobát. Ő azt így kívánta. Ha idegen vót az öltöztető, akkor attak neki a halott ruhájából, az vót a fizetség.” (Gerencsér, 16.)

455. „Az öreg feketébe vót ötöztetve, csak ez a ráfogó vót fehér a fején. Minő vót a kora, aszerint ötöztették a halottat. A férfiaknak meg kendőt teritettek az eleibe, olyan fekete kendőt.” (Egerszeg, 18.)
456. „Olyan tiz éves lehettem, amikor a nagymama meghalt, ötvenöt éves lehetett. Csak egy gyócs vót a fején, kis csipke a gyócsra és a főkött. Szépen be vót kötve a feje, fel vót ötöztetve rendesen.” (Egerszeg, 39.)
457. „Valamikor a régiek még a fejükre is csavartak valamit, *ráfogónak* vagy minek mondták. Az én dédimamám is felötözött abba, amikor már öreg vót és azt mondta az unokáinak, hogy azért ötözött föl, mer akarja magát látni, hogy milyen halott lesz. Gyócsból vót az csináva, valami csipke is vót rajta. Egészen hosszú vót az és a fejére tekerték a halottnak, meg ha gyászóztak, akkor is abba a fehér ráfogóba gyászóztak. Mi már csak hallottuk ezeket, látni nem láttuk. Még a mamám él, az most lesz holnap nyócvannégy éves, az jobban tuggya, az még a kolerát is emlegeti, mikor vót itt a kolerás idő.” (Egerszeg, 18.)
458. „Ezen a környéken talán mindenhol vót ez a ráfogó. Ha valakinek nagy gyásza vót, akkor is magára csavarta, de a halottra is ezt csavarták a fejére, úgy terítették ki.” (Egerszeg, 20.)
459. „A ráfogóról hallottam, de én már nem láttam. Annyit montak róla, hogy ez olyan hosszú vót, négy méteres is talán és azt a fejükről kezdve csavarták le egészen a lábáig. Abba is gyászóztak.” (Egerszeg, 39.)
460. „Valamikor régen fehérbe csavarták be a fejit. Ugy hitták azt, hogy patyolat. Az én mányikámnak is vót az, de ő kérte, hogy ne tegyék azt fel neki. Az a patyolat fehér gyócs vót, varrtak rá csipkét és becsavarták a fejit.” (Béd, 26.)
461. „*Megfizették* az ötöztetőket pénzzel és ha ruha maradt utána, azt a szegényeknek elosztogatták, nem horta a család, odaatták a szegényeknek. Nem vót ez olyan valamikor, mint most, amikor senki föl nem veszi a másét. Akkoriban nagyon örültek, ha kaptak a halotról valamilyen ruhát, amit hordott a templomba, vagy ünnepnapokon van viselet.” (Egerszeg, 39.)
462. „Hitták azokat a szegényebb asszonyokat, akik szokták ötöztetni is. Kaptak egy kenyeret, egy kis lisztet, vagy attól a halottól való ruhát, de most egy jó harminc éve mindenki maga ötözteti a halottat. Az én nagymamám, mikor meghalt, szalattam Vicsápra az ötöztetőasszonyér.” (Egerszeg, 19.)
463. „Utána lisztet, babot, zsírt, ami vót, azt attak neki, ami vót a háznál, azzal fizettek az ötöztetőnek. Attak abból a ruhából is, ami a halott ruhájából megmaradt, azt is jobbára szétosztották.” (Geszte, 2.)
464. „Most már mindegyiknek a családja felötözteti a saját halottját, de régen jobban féltek. Most meg inkább a *kórházba vannak* vidve, oda elviszik a ruhát, felötöztetik ott és készen hozzák haza. Valamikor jobban otthon ötöztették fel, hittak oda asszonyt már akkor, amikor haldoklott.” (Egerszeg, 28.)
465. „Mama már csak feketébe teszik.” (Lédec, 5.)
466. „Most már csak feketébe ötöztetik, tiszta fekete ruha van. Meg annak öregre szvettert is már.” (Lédec, 34.)
467. „Valamikor *fésűtték* is a halottat. Most a kórházba aki meghal, annak egynek sincs hosszú haja, de régen kifésűtték szépen. Megemelték a fejit, kivették azokat a coffokat és akkor ahogyan tutták, összefonták abba a három kocárba. Aztán

kendőt tettek a fejire, arra aztán fejkötőt és arra aztán azt az atlaszkendőt a fejire. Valamikor a fésülködés is más vót. Vót az a pomántli, ki vót csipkézve a haj egészen le a homlokába, hogy jól látcódott. Akkor vót az a pomántli szappan és azzal olyan cifrán csinálták, úgy meg vót pomántlizva.” (Pográny, 4.)

468. „Utána megfésülték, mintha élne, befonták a haját, kis fehér csipkés kendővel bekötötték a fejit. A kendő olyan vót, amilyen korba meghalt, ha fiatal vót, fiatalosan fehérret vagy rózsásat, idősebb korba pedig már fekete kendője vót. A fésűt aztán bedobták a tűzbe. Vót olyan is, aki kivágott a halott hajából, aztán ezt takargatták emlékeknek.” (Zsére, 12.)

3. Kötések

469. „A lábait, kezeit is összekötötték olyan szalagval, nálunk ezt úgy híjják, hogy hakötő. Vagy fekete vót, vagy ez a lila színű, vagy sötétkék, ez a három szín. No és a fiatal halottnak fehérrel csinálták.” (Pográny, 4.)
470. „Repsztenek gyócsból egy csikot és azzal kötik neki, aztán azt már másnap leveszik róla, csak addig van rajta, éjjel mikor meghal, reggelig. Aztán az már úgy megmarad, a kendőt meg eltüzelik. Az állait is felkötik neki olyan fehér gyócsval, mer ha nem, akkor leesik.” (Pográny, 4.)
471. „Amelyik halottnak tátva maradt a szája, azt egy kendővel felköttek, hogy úgy maraggyon csukva.” (Lédec, 6.)
472. „Meg az állát szokták fehér gyócsval felkötni, hogy ne essen be az ajka. Lábait is összekötötték olyan fehér fűzővel. Aztán ezeket leoldották a temetés előtt.” (Gerencsér, 16.)
473. „Ahogy meghalt, kinyújtották a kezit, a szemeit leszoritották és az állát felkötötték. Szoknak varrni olyan állkötőt gyócsból, azzal kötötték meg, aztán az úgy is maradt. Mikor már megmerevedett, leszették, aztán eltették.” (Kolon, 14.)
474. „A lábai is össze vótak kötve, azt a rongyot is odatették aztán a koporsóba, mer azt is le kellett később oldani, hogy tuggyon járni a másvilágon, mer neki a járásra még szüksége van és ha essze vóna kötve, az baj lenne neki.” (Geszte, 2.)
475. „Az állát felkötötték neki, hogy ne maraggyon tátva a szája, olyan fehér gyócsrongyocskával kötötték föl, aztán azt is betették mellé a koporsóba.” (Geszte, 2.)
476. „Amikor meghalt, összekötötték a lábait, állát is felkötötték, hogy úgy hüjjön ki. Mikor betették már a koporsóba, akkor levették róla. Azt le kellett vegyék róla, kérdezték is sokszor, hogy: „Széteresztettétek a lábát, mer akkor nem fog tudni járni.”, aztán álmodnak is vele, ha nem jól csináják. Arra vigyázni köllött, hogy levegyék róla, aztán azt oda bétették mellé a koporsóba, eltemették vele.” (Geszte, 3.)
477. „A lábait is összekötötték, de csak addig, míg meg nem merevszik, aztán azokat a kendőket is odatették melléje a koporsóba.” (Zsére, 12.)
478. „Kezeit, lábait összekötötték, állát felkötötték, de ezeket mind elolgyák később, akkor már megáll magától is.” (Zsére, 13.)
479. „A férjemnek a nagymamája bábaasszony vót, és amikor beteg vót azt monta,

hogy ő mikor meghal „Ne kösse össze senki a lábamat azzal a fekete szalagval, csak te, mer akkor tudom, hogy szépen lesz megcsinálva, mer én szép halott akarok lenni”. Olyan hajkötő szalagval megkötöttük a lábát. Azt már később kikötik, csak addig van rajta, amíg úgy nem marad. (Vicsápapáti, 22.)

480. „Amit a lábairól levettek madzagot, azt beteszik mellé a koporsóba a lábaihoz. A halott állait is felkötik egy fekete kendővel. Mára már annyira nem kötik fel, inkább egy kendőt összecsavarnak és azt teszik úgy az álla alá. Valamikor felkötötték, de az olyan ijesztős is vót. Aztán azt a kendőt is beletették neki a koporsóba.” (Menyhe, 27.)

RAVATAL

1. A ravatal elkészítése

481. „Már mikor meghalt, akkor készítették a halottat és valamelyikek meg ezt a *ravatalt csinálták*. Két karfás szék vót, és azt összekötötték rúdazókötélvel, no azt megrakták aztán szalmával, úgy mint a zsákokat megtömték szalmával. Azt jól összehúzták, széjjel ne szalaggyon. Aminő magosra akarták, olanra csinálták. Még felebb is tettek zsákokat és azután mikor az egész kész vót, akkor ilen öregebb ágylepedőket tettek alúre és oztán keztek a szebbeket. A feje alá már tettek rendes vánkost, az a csimvat vánkos vót. Akkor már le vót takarva ágyonvalókkal, hogy annak a vánkosnak a két feneke látcódott, azok a himek. Egyik végire is húztak himeset meg a másakra is. Aztán ahogy ez készen vót, keztek a szép ágyonvalókat, azokat a metéléseket. Az öregebbnél vót így, most azt mondom. Arra attak fehér metéléses ágyonvalót meg sárga metéléseset. Ugy csinálták, hogy az a cifrább része lelógjon ódalt tették hosszan és eligazították szépen. És akkor ez meg lett csináva, akkor ódalra is tettek megint ágyonvalót akinék vót. Ugy mondom, mer mindenkinek nem vót három meg négy ágyonvalója, hát összeköcsönözték, ha nem vót. Azután már a fejet alatt megcsinálták szépen azt a vánkost és arra meg teritettek kivarrott keszkenyőt, azt a kolonyi kivarrottat a feje alá, a vánkosra felűre. No és azután rátették a halottat. A ház közepire csinálták ezt az egészet, mestergerenda vót valamikor és úgy, hogy az alá. Aztán felhozták a koporsót, a temetésre készűttek már, csak akkor vették le és tették a koporsóba.” (Menyhe, 27.)
482. „Ez már vagy harminc évtől el van hagyva, hogy a ravatalra tegyék, csak a koporsóba teszik, addig csak leteszik a diványre és mingyár a koporsóba. Valamikor nagy cifra ravatal vót. A végire vót sárga metélős ágyonvaló, azután meg a két felire úgy igyekeztek, hogy fehér metéléses legyen. Fiataloknak már cifrább vót, mindenféle szürkendő, selemkendő vót nekik. Ha meg látták, hogy az a halott daganni fog, akkor tettek neki alá olyan öregebb ágyonvalót, hogy ki ne láccon.” (Menyhe, 27.)
483. „Én emlékszem, hogy vót itt egy fiatalasszony, annak nagyon diszesen meg vót csináva a ravatala. Az a lepedő, mint mikor menyasszony vót, az ágyra vót te-

ritve, mind az a metélises vót. Ki milyen korba halt meg, ha fiatal vót, diszesebben, ha idősebb vót, eccerűbben csinálták meg. Szokott tiszta fehér ágyonvaló lenni, rózsaszín, zöld. Mind az a hazai lepedő vót valamikor. Három szél lepedő vót a lábaihoz rakva, az elől szélesebb is vót, úgy gömbölyűbben vót az megcsináva, azt rakták a lábaihoz. Az idősebbeknek sötétebb fekete talajú kék rózsácskával, zöld rózsácskával csinált vánkost tettek a feje alá. Az vót arre csináva, akinek meg vót mer szegényebb vót, azok elkőcsönözték másoktól. Ezeket a vánkásokat nem temették el vele. A koporsóba már lepedő vót, azt már vették. Ezek már mindenkinek meg vótak készítve, nem úgy vót, mint most, hogy megveszik a bótba és kész! El vót készítve minden, a koporsót is itthon csinálták a faluba. Deszkát megvették a háziak és a faluba megcsinálták.

A ravatal, az úgy vót megcsináva, hogy két ilyen karfás széket esszekötöttek kötéssel, aztán jó magosra meg vót csináva vánkossal. A fiatalok nagyon szépen ki vótak szalagozva, maslik vótak kötve körül. A szemfödő is már előre meg vót készítve győcsből, azzal le vót terítve a halott.” (Egerszeg, 19.)

484. „Aztán úgy vót, hogy másnapra vót neki ravatal csináva közepén, hogy a halott fölfeküött egész magosra. Vótak nagyon szépen kivarrott dolgok, azokkal csinálták, még el is vannak azok a lepedők. Metélises lepedőkkel nagyon szépen meg vót csináva.” (Egerszeg, 39.)
485. „Amikor még nem vót temetőház, akkor odahaza vót megcsináva a házba közepén. Két székre már rá vót téve a koporsó és abba vót. Amig nem vót beletéve a koporsóba, addig hol hogy vót. Hol az ágyon vót, hol vót olyan ravatal csináva neki. Vót egy sezlony, azt letakarták fehérral, vagy két padot feldiszigtek. Valamikor magasan vót, vánkossal magasították azt meg, az ágyból rendes vánkásokat vettek ki. Aztán ilyen ágylepedőkkel leterítették és vótak azok a kihimzettek, azt tették rá.” (Egerszeg, 21.)
486. „Azelőtt olyan nagy ágyat csináltak deszkából magasan, jól föl, hogy mindenkinél magasabb legyen, aztán megágyaztak neki kényelmesen, arra mindenkinek vót külön terítő csipkével körül vót szépen szegélyezve.” (Vicsápapáti, 24.)
487. „Azt itt nálunk lizának mondták. Vánkosokból csinálták, két karszékre deszkákat tettek és arra vánkásokat, és úgy monták, lisza. Az első szobába csinálták középre úgy, hogy a vége az egészen közel vót a falhoz.” (Geszte, 3.)
488. „Egy terítő vót rajta, amit csak arra használtak, egy olyan fátyollal letakarták. Az nem vót minden háznál, azt elkőcsönözték. Ami alatta való lepedő vót a halottnak, az minden háznál el vót készítve.” (Geszte, 2.)
489. „Az első házba ilyen hokedloszékeket csináltak, arra deszkákat meg párnákat raktak, meg nagy terítőket. Még vótak ilyenkor szükséges himzett dógok, lepedők, azokat is rátették. A halottat is ilyen fátyollal letakarták.” (Geszte, 2.)
490. „Bent a házba csinálták a ravatalt azok az asszonyok, akik a halottat fel is öltöztették. Azok intéztek ott mindent úgy, hogy a rokonyok akkor semmit sem csináltak.” (Geszte, 2.)
491. „Ha meghalt reggel vagy délbe, akkor egy napot vót a lizán, ha már délután halt meg vagy este, akkor két éjca virrasztottak mellette.” (Geszte, 3.)
492. „Aztán két nagy széket egybe tettek és két zsákot megtömtek szalmával és azt leterítettük szép lepedővel. Valamikor azok a szép himes vánkások vótak és ab-

ból hármat tettek a feje alá és mind a két végén az a cifra feje vót. Húsz vagy huszonöt évtől már mingyár a koporsót hozzák és teszik bele. Magasra csinálták azt a ravatalt, másfél méter magasra is megcsinálták. A falhoz középre tették a ravatalt, mellette meg az ágy meg vót vetve szépen. Alája meg tettek vizet, hogy ne dagaggyon föl, de tuggya-e, hogy most az a fagyasztó elcsúfítja a halottat, ahova most teszik. Meg mire kizötykölik a hullaházig most, össze is rázzák a halottat, nem fekszenek olyan szépen, mint valamikor, némeliknek még a szeme is kinyílik, mire kiér, annyira összezötykölik. Régen meg azt a vizet tették alá lavórba, ha nagyon meleg vót.” (Gimes, 10.)

493. „Megcsinálták régen a ravatalt a szekérnek az ódalfájából, két zsákot megtömtünk szalmával, a harmadikat meg a feje alá. Esszékötöttük madzagval, hogy ne csússzon széjjel az a zsák. Aztán beterítettük lepedővel, meg himes lepedő vót alatta. A feje alá meg vánkosokat tettünk. A fiatal aztán még nagyon szép vót. Ilő menyasszonynak csinálták a leányt. Koszorú, párta, minden vót neki. Szobába csináltuk most is a ravatalt, a diványon vót most szép lepedővel.” (Gimes, 11.)
494. „A házbéliek csinálták meg a ravatalt, azt ők szokták. Mikor felötöztették a hótat, mingyár tették is föl a ravatalra. Két vánkost tettek a feje alá és egyet a derekához. Aztán akik gazdagabbak vótak, cimeresebbek, azok hármat tettek a feje alá, kettőt a dereka alá és egyet a lábaihoz.” (Zsére, 12.)
495. „Mindig két napig vót a halott a ravatalon.” (Lédec, 5.)
496. „Megtöltötték azt a trozsákot szalmával és akkor összetettek olyan két padot, rátették a trozsákot, terítették rá olyan úgy monták, hogy „ágyon való” lepedőt, az is ki vót kötve kézi kötéssel. Ha meg kisgyerek halt meg, tettek rá ilyen kázmér kendőt is, az cifrább vót. Aztán rátették a halottat, a gyerekeket körülrakták ilyen képecskékkal, szentképekkel.” (Kolon, 14.)
497. „Vótak valamikor ezek a parasztszobák körbe hosszú padokkal és akkor közép-re tették a halottat. Feje a halottnak a falnál vót egészen, azt a ravatalt meg körbetették gyertyákkal. Megcsinálták neki mint egy ágyat szalmazsákok. Most azonnal a koporsóba teszik be, de régen másként vót. Valamikor addig a ravatalon vót, amíg nem vitték temetni. Azok a hosszú padok vótak meg tettek olyan hokedilkat és azokra deszkákat tettek meg szalmazsákot és így csinálták.” (Csitár, 15.)
498. „Még aluttak is a halottval egy szobába, valamikor nem úgy vót, hogy annyi ház van, mint most. Vót egy ház, egy konyha és ott feküttek a halottval. Még az édesanyámék is aluttak így. A halott a ravatalon, ők meg az ágyba.” (Pográny, 4.)
499. „Aztán ha nem csináltak rögtön ravatalt, akkor a halottat a földre tették, párnát a feje alá, hogy úgy legyen addig, de mongyuk aki éjjel meghalt, annak reggelre már kész vót a ravatal.” (Pográny, 4.)
500. „Lészának mongyák erre és ezt a lészát annak a halottnak a hozzátartozói csinálták meg.” (Pográny, 4.)
501. „Ha meghalt az a halott fölmosták, fölötöztették szépen, aztán a ravatalt, a lészát elkészítették a ház közepibe. Két széket és arra vót deszka téve ilyen hosszán és arra rá vót ágyazva azok a vánkosok. Aztán reáterítették arra azt a kivarrott

vastag lepedőt és arra vót téve a halott. Ha fiatal vót cifrán, ha öreg vót, akkor feketén. És még valamikor vótak azok a kontyok, vót az a fékötő, azt attak neki. Mikor már vót a temetés, tették be a koporsóba.” (Pográny, 4.)

502. „Vót két karszék, arra vót olyan két hosszú és szélesebb deszka téve és arra vót ráágyazva a vánkoso. Azokat a vánkosokat letakarták azzal a himzett lepedővel. Aztán a rokonságból emberek, férfiak tették fel a halottat a lészára.” (Pográny, 4.)

503. „Ahol meghalt, azt az ágyat használták még a koporsót oda nem hozták, csak akkor tették a koporsóba, a temetés előtt pár órával, addig ott fekütt az ágyon. Kitették a szoba közepire, lábaival az ajtónak, letakarták egy fehér kendővel végig.” (Lédec, 5.)

504. „Ott a háznál már nem teritik ki úgy a halottat, mint valamikor. Csak ott fekszik az ágyába, az a párna van a feje alatt, amelyiken meghalt. Aztán az arcát valamelyiknél leteritik egy kendővel, ilyeneket is hallottam a faluba.” (Lédec, 6.)

505. „A halott csak az ágyon vót és mikor hozták a koporsót, akkor betették a koporsóba, abba vót úgy két székre fölrakva. Ennyi vót. Akkor az ágyat már kitették és annak a helyire tették.” (Lédec, 6.)

506. „Amig nem vót az ágyán terítették ki temetésig a háznál. Néha két nap, máskor csak egyet vót a ravatalon, mikor hogy, ki hogy monta be.” (Lédec, 7.)

507. „Öreget meg ágyba, ahol meghalt, ott terítették ki. Azt kihúzták a szoba közepire és arra vót kiterítve a halott.” (Lédec, 34.)

508. „Mingyár koporsóba csinálták, kicsiket meg ott az ágyon csinálták, fel vót ötöztetve. Abba az ágyba maratt, ahol meghalt, aztán ha hozták a koporsót, oda vót berakva. Az ágyon már fel vót ötöztetve rendesen. Ajtókat, ablakokat ilyenkor csukták be, hogy ne fúvógyon föl.

A rokonságból vót unokatestvér, vagy szomszéd vót ott, az tette át a koporsóba, a halott lányának, fiának ezt már nem engedték. A koporsó mindig úgy vót, hogy ahogy gyöttek be az ajtón, oda középre tették, szembe az ajtóval. Két székre tették oda a koporsót. Amig az ágyba vót, addig tiszta lepedőt tettek alá.” (Gerencsér, 16.)

509. „Még a mi időnkbe úgy csinálták, hogy vót üres ágy és abba csinálták olyan hosszú zsákokat, amit szalmával kitömtek, és azt tették alája, hogy szép magasan legyen. Az arra való vót az az ágy, vót ilyen fölösleges mindenhol, amin már nem aluttak. Azok el vótak szépen készítve, ki vót festve, hogy kész legyen, arra már mindenki számított, hogy kell. Aztán olyan szép ágyterítővel leterítették, szépen ki vót varrva az az ágylepedő, aztán arra tettek olyan szép himes, csikos vánkosoikat, abba is szalma vót. Arról, hogy virágot tettek vóna a párnába, nem tudok. Tollat nem tettek bele, az illetlenség vót, nem jó az a meleg toll, ezért csak szalmát tettek oda.” (Zsére, 12.)

510. „Most addig a helyin van, ameddig a koporsó meg nem érkezik. Nyitráról hozták a koporsót, meg aztán majdnem legtöbbször Nyitrán halnak meg, a súlyosabb betegeket oda beviszik a kórházba aztán mindent ott intéznek. Ritka már az, hogy valaki háznál hal meg. Ha mégis így otthon hal meg valaki, akkor a hozzátartozói mennek a koporsóér be a városba, aztán már azt kihozza a halottaskocsi. Akkor aztán az ágyból beteszik a koporsóba a halottat és úgy virrasztanak mellette.” (Csitár, 15.)

511. „Valamikor csak az ágyon vót, nem vótak fotelok, meg sezlonyok, mint most, csak az ágyon. Szépen fehér lepedővel behúzták az ágyat, vánkost attak a feje alá, szép fehér vánkost valamikor. A halott föl vót szépen öltöztetve és amikor elkészült a koporsó, csak akkor rakták bele.” (Egerszeg, 39.)
512. „*Ha kicsi meghalt*, akkor asztalra terítették. Dunyhát tettek oda, hogy ne legyen alacsony, szép kendők vótak az asszonyoknak, az vót oda téve a dunyhára, eltakarták azt a dunyhát. Feje alatt párna vót, csak olyan párna, ami nekik vót.” (Lédec, 34.)
513. „Ha egész kicsike halt meg, akkor a bőcsőjére csinálták a ravatalt, és ha nagyobb vót, akkor már csinálták úgy, mint a felnőttnek, csak olan kicsikébe. Ha bőcsőjén vót a ravatal csináva, akkor megtámasztották a lábait, hogy ne mozogjon, aztán az földig be vót takarva szépen.” (Menyhe, 27.)
514. „Kisbaba, amikor meghalt, az mind ki vót szalagozva, kidiszítve. A kisbaba ahogy fekütt azon a kis ravatalon az alá már csak egy vánkuskát tettek, nem úgy csinálták már, mint egy öregebbnek mongyuk. Ahogy fekütt az a kisbaba, az minden színű szalagokkal ki vót diszítve, aztán körül virágokkal szépen, koszorú vót annak a fejcskéjén.” (Csitár, 15.)

2. Halott a ravatalon

515. „Vótak ott olan *jóbarátok*, akkor már azok összementek ott és *azok tették fel a halottat a ravatalra*, mer a hozzátartozói már nagyon *rittak*, jobban mint most ahogy van. El is hitták azokat meg elmentek maguktól is.” (Menyhe, 27.)
516. „Az ágyba vót kiterítve rendesen, szépen felötöztetve, összetéve a kezei és a könyvecske a kezibe, koronát attak a kezibe, hogy legyen pénze. A ravatalra odaatták neki az olvasóját, imakönyvit, pénzt, férfiaknak a kalapjukat is odatették. Mikor nem vót senki látogató, akkor le vót terítve szépen fátyollal, amit utána el-tettek.” (Zsére, 13.)
517. „Olvasóját, imakönyvit odatették neki a halott kezibe, meg négy ódalról négy szál gyertyát égettek. Pénzt is tettek okvetlen az imakönyvibe neki. Azt monták, hogy mikor megy a másvilágra, ott szüksége lesz arra a pénzre.” (Geszte, 2.)
518. „Az ágyat a sarokba hagyták, azt nem nagyon mozgatták. Ha látták, hogy valaki nagyon dagatt, *tettek alá lavórba vizet*, mer az a víz hütötte a halottat, nem csurgott annyira. A vízbe nem tettek mást, azt sem hallottam, hogy a halottra raktak vóna valamit. A vizet utána előntötték a ganajhegyre.” (Zsére, 13.)
519. „Most csak a koporsóba teszik. Valamikor a koporsót is csak itthon csinálták, vagy vót egy ember, aki értett hozzá itt a faluba, aztán azzal megcsináltatták. Most Nyitráról hozattuk a koporsót. Ablakot nem nyitnak olyankor, hogy ne dagaggyon föl a halott, melegbe még jeget is tesznek alá a vajlingba, hogy ne legyen olyan meleg ott. Éjszakára fehér zsebkendővel letakarják az arcát, ez már olyankor veszi a színt, nem szép.” (Vicsáppáti, 24.)
520. „Cigányoknál az es vót, hogy vizet tettek alája, kád vizet a koporsó alá. Itt Egerszegen csinálták, de senki más, csak a cigányok.” (Egerszeg, 39.)

521. „Vizet is tettek alá egy kis kádacskába és az ott vót alatta addig, ameddig el nem vitték a halottat, hogy hűtse a testit. Azt a vizet utána kiöntötték félre, hogy ne csurogjon ott az udvarba, ne csinálja a sarat.” (Lédec, 6.)
522. „Hideg vizet tettek alája, hogy ne dagaggyon, mer vót, hogy két napig is fekütt ott a halott. Másnap már kicserétték a vizet alatta és tehettek mást.” (Lédec, 5.)
523. „Valakitől hallottam, hogy vizet is tettek a ravatal alá mer biztos csurgott az a halott és ezér azt a rossz fazekat vagy tálat odatették alája, aztán már kidobták és összetörték a tálat, mer az a halotti viz belécsurgott.” (Lédec, 7.)
524. „A vizet meg cserélik alatta, ha nagy meleg van, télen meg egyáltalán nem tesznek vizet alá.” (Csitár, 15.)
525. „Hallottam azt is, hogy egy nagy edénybe vizet raktak a ravatal alá, mer az vízszahúzza a pöffedést. Aztán ezt is csak úgy kiöntötték.” (Kolon, 14.)
526. „Szokták azt is, hogy teknőbe hideg vizet tesznek a halott alá, vagy valami *hideg vasat a gyomrára rátesznek* neki, azt mongyák, hogy ezzel vissza lehet húzni ezt a dagadást. Valami ekevasat, vagy valami ilyet tesznek oda, aztán azt hasznáják tovább, azt nem dobják el.” (Csitár, 15.)
527. „Aztán a ravatal alá szoktunk egy nagy edénybe vizet tenni, hogy hideg legyen. Vót olyan is, hogy ekevasat tettek a halottra, hogy ne puffaggyon, becsavarták egy papirba és úgy tették rá. Azt, hogy a szemetet hova kell ilyenkor söpörni, azt nem tartották sehogy.” (Zsére, 12.)
528. „Tettünk alá teknyő vizet, abba hamut, mer ha valamelyik halott csurgott is, az odament. Aztán kiöntöttük a sarokba, szemétre.” (Lédec, 34.)
529. „Vizet nem láttam, hogy itt tettek vóna alá, de a szomszéd faluba több helyen is láttam ezt. Itt csak az ablakokat zárták ilyenkor, hogy ne kapjon levegőt, mer akkor felpuffad.” (Geszte, 3.)
530. „Azelőtt semmit se tudok arról, hogy miként akadályozták meg, hogy a halott ne puffaggyon.” (Pográny, 4.)
531. „*Addig nem is söpörtek*, amíg halott vót, összeszették a szemetet, de addig nem dobták ki, ameddig a halott a házba vót. Addig oda betették a lisa alá.” (Geszte, 3.)
532. „Söpörni nem szabadott ilyenkor, ha valami szemét vót, azt betették a ravatal alá. Azt nem hallottam, hogy miér így csinálták, így láttam.” (Geszte, 2.)
533. „Amikor már én emlékszek, azt a szemetet kidobták a ganéra, ahogy söpörtek, úgy.” (Pográny, 4.)
534. „Valamikor rég vót az is, hogy a szemetet a lésza alá söpörték, de ezt én csak hallottam. Hogy valamikor mit jelentett, hogy a lésza alá söpörték, már azt nem tudom. Sok ilyet tuttam valamikor, de elfelejtettem én is.” (Pográny, 4.)
535. „Hallottam azt is, hogy olyankor nem jó söpörni a házba, amikor halott van.” (Csitár, 15.)
536. „Még vót az is, hogy a régebbi öregek ha szemetet találtak a házba, akkor azt nem dobták ki, vagy vetették a tüzre, hanem betették a ravatal alá. Ezzel már nem nagyon foglalkoznak, de a régiek beszéltek ilyesmit.” (Csitár, 15.)
537. „Amit ott vót a ravatal, addig nem is söpörtek, csak akkor már, mikor elvitték a halottat. Hogy mit gondóttak erről, azt nem tudom.” (Lédec, 5.)
538. „Mikor meghalt az apám, nem söpörtünk, amíg ott vót apám a háznál. A temetés után már súroltunk, takarítottunk, de addig még söprés se vót.” (Lédec, 9.)

539. „A szemetet meg besöpörték addig a ravatal alá, hogy miér is vót így, azt nem is hallottam, csak monták, hogy „söpörd be alá”. Így csinálták.” (Kolon, 14.)
540. „Amikor ott vót a halott a ravatalon, még a szobát sem szabadott kisöpörni, ha söpörték, a ravatal alá söpörték, a lepedőktől azt nem lehetett látni. Nem is nagyon kellett ott söpörni, mer a halottat elmentek megnézni, a család ott siratta.” (Egerszeg, 39.)
531. „A lészán nem terítették le a halottat, csak a koporsóba. Ha vót valakinek olyan nagy kendője, akkor az éjckára reáterítette az orcájára a halottnak, hogy a légy se rá ne mehessen, aztán reggel le is veszik.” (Pográny, 4.)
542. „Aztán gyertyákkal körberakták a ravalt, négy gyertyát tettek a négy sarkához, meg imakönyvet, olvasót, zsebkendőt attak a halottnak. Négyszegűre össze vót hajtva a zsebkendő, úgy tették a kezei alá. Férfiaknak a kalapjukat is feltették a fejire a vánkosra.” (Menyhe, 27.)
543. „Különösen nyáron, ha legyek vótak *letakarták a halottat*, vót mindenkinel elkészítve ilyen szép gyócslepedő, szép gyócslepedő, szép csipke vót körülötte. Aztán ezt a lepedőt a koporsóba alá tették be és a koporsóba meg fátyolt vesznek a hegyire. Amig a ravatalon vót azt a gyócs vót fölötte addig, amig elhozzák a koporsót. Amikor elhozták a koporsót, beléterítik azt a lepedőt és arra tették a halottat rá.” (Zsére, 12.)

3. A ravatal későbbi sorsa

544. „Alatta vót trozsák, azt kiürítették és azt a szalmát kivitték a kertbe és ott szépen elégették.” (Lédec, 5.)
545. „Amikor elvitték a halottat, a ravalt szétszették és kitették a levegőre, aztán ami szalma vót alatta az ágyba, azt az udvaron elégették.” (Geszte, 2.)
546. „Valamikor lehúzták, kiszapútták, vót egy nagy szapulló, azt fölállították, az alatt tüzet raktak. Alatta olyan strajfúz vót vasból és arra rá vót állítva egy nagy katlan, abba forratták a vizet addig, amig kellett. Azt a vizet kannákkal meregették ki és a szapullóban felül tele vót hamuval. Annak a hamunak nem szabad vót lenni szénből, csakis fából. Azt a sok ágylepedőt, dunyhákat mind abba ki-mosták. Amikor forró vízzel kiszapútták, mentek ki a patakra mosni, télen, nyáron a patakba mostak.” (Egerszeg, 39.)

TEMETÉS ELŐTTI TEENDŐK

1. Ügyintézés

547. „Egy temetést lebonyolítani elég nagy gond, minden családba kell egy olyan ésen levőnek lenni, aki ha nagy bánat is van, akkor is *tuggya intézni a dógokat*. Például elmondom, hogy meghalt az én testvéremnek a húsz éves fia. Nagyon sir-tunk, de amikor már úgy vót, hogy elviszik, mondom az annyának, hogy vége a

sírásnak, de itt köll már cselekedni. Hát én föl vállaltam mindenkit hívnya. Van, aki magától jelentkezik, ha nem, akkor megszólítanak valakit, de jobb ha magától, mer akkor odaadóbban csinájja. Megszólítja, hogy te fogod behívni, ki fogja vinnye, meg koszorút ki fogja fonni, énekelőket behívni, kántort, harangozót megszólítani, ezeket mind csináni kellett valakinek. A tort is azok rendezték, akikbe megbíztak, aki tuggya, hogy mi hol van, azok rendeznek el mindent. Ha meg éppen nem vót úgy kenyér, akkor friss kenyeret sütöttek valamelyik rokonnál vagy szomszédnál. Most pedig az üzletbe rendelnek kenyeret, ha kell.” (Vicsápapáti, 24.)

548. „Legutóbb, mikor a sógornőm meghalt, én intéztem ott, amit kellett. Annyi vót, hogy koszorúkat kiosztani, keresztet, azt a fejfát, ami ott van a halott feje fölött odaanni a komaasszonynak, ha nincs komaasszonya, akkor a keresztlánynak. A sógornőm is idősebb asszony vót, nyócvanhat éves, hát már komaasszonya nincs, koma sincs, akkor keresztlány viszi a keresztet. Aztán két szép szál gyertyát tartanak a halott keresztje mellett. Meg a koszorúk, nagyon sok van, tizenöt, húsz, mekkora a rokonság. Akik hoznak koszorút, azokat szétosszák, asszonynak asszonyok, férfinak férfiak viszik és akkor szépen fölállnak sorba azokkal a koszorúkkal. Akkor ezeket mind én intéztem.” (Egerszeg, 39.)
549. „Valamikor nem kaptak ezer koronát a temetésre, mint mostan. Ha azér a torér nincs is megfizetve, de azt nem köteles az állam megfizetni, de ezer koronát a koporsóér meg a belevalóér megaggyák annak a hozzátartozónak. Az üzemeknél még össze is szennek pénzt úgy, hogy ötezer koronát is hoznak a családnak.” (Egerszeg, 39.)

2. A koporsó és kereszt elkészítése

550. „Azokat a faragott kereszteteket elkészítették ötven évvel ezelőtt itt a faluban eccerű emberek. A koporsókat is itt csinálták. A Pincsi Mariska apja, Kovács Gábor tutta a legjobban megcsináni ezeket, szépen kicifrázta. Eccerű ember vót, fizettek is érte keveset. Agacsfából csinátta, az sokáig tart. Akinék vót ilyen agacsfája, az elvitte oda. Ördög István bácsi vót még ilyen faragó, neki szóttak, ők csinálták valamikor azokat mind. Kifaragták szépen díszesen, még a nevit is belevágták. Aztán ki mentek ezek a divatból, hogy mióta? (.....) Úgy negyven éve.” (Egerszeg, 39.)
551. „Akkor mindig vótak azok az ezermesterek, akik megcsinálták a koporsót. Ha már valaki nagyon a végít járta, akkor már elkészítették a deszkát, hogy legyen száraz deszka és abból megcsinálták.” (Lédec, 5.)
552. „Azokat a fakereszteket, amiket régen tettek, a faluba csinálták, egyik a másiknak megcsinátta. Most már kőből van. Amikor temetik, a fejihez teszik a keresztet.” (Menyhe, 27.)

3. A sírgödör kiásása

553. „Mikor meghalt, mingyár szóttak és ment a sírásó, hogy kiássa a gödröt. Ha meg úgy halt meg, hogy este vagy éjcaka, akkor másnap reggel ment ki a temetőbe, hogy megcsinálja. Két méteresre ásta, olyan mélyen is, mint hosszan. Szótták valamikor azt is, hogy ódalra is leástak, meg vót, hogy csak felülről bedeszálták. Vigyáztak arra is, hogy házasokat hogy tegyenek. Úgy emlékszek, hogy jobbra a férfit, balra neki meg az asszonyt tették. Fizettek is azoknak a sírásóknak, de régebben csak jobbára valamilyen terménnyel, most inkább pénzt adnak már.” (Geszte, 2.)
554. „Van két sírásó a faluba, de azoknak liter pálinkát kell mingyár vinni, és litert, mikor mélyíti a sírt, aztán még ötszáz koronát. Nem nagyon mennek hozzá, inkább mindenki a távolabbi rokonnyai közül kér meg valakit. Unokák vagy dédunokák közül mindig van, aki megcsinálja.” (Vicsápapáti, 23.)
555. „Vótak itt a faluba bakterok, akik éjjel is vigyázták a falut, azok ásták a sírt is. Azelőtt, ha jól tudom, az emenbé (/Magyar Nemzeti Bizottság – M.N.B./) fizette őket.” (Pográny, 4.)
556. „Amikor megszűntek ezek a bakterok, akkor már mindenki maga fogadott meg két embert, aki szokott csinálni ilyet. Eleinte csak azoknak a régi bakteroknak szóttak, aztán ahogy meghaltak azok, akiket meg tuttak kérni. Most már többnyire a hozzátartozói csinálják, távolabbi rokonnyai.” (Pogány, 4.)
557. „Meg kiásták a sírt is, vót az éjjeli bakter, az megcsinálta, fizettek is neki. Valamikor azok a bakterok inkább gabonát kaptak, véka gabonát, meg ünnepekkor is attak neki.” (Menyhe, 27.)
558. „Valamikor a két bakter vót a faluba, azok vótak a sírásók. Most van külön rá, aki csinálja.
Mingyár ásták a sírt, elmentek bejelenteni, ha meghalt valaki, elmentek a sírásóhoz is és az ment és csinálta már az előtte való napon.
Régebben két méter mély vót és két méter hosszú, most már nem ásnak olyan mélyen.” (Zsére, 12.)
559. „Van, hogy rokonyok ássák ki, de távolabbiak. Unokatestvérek, sógorok, vője, ezek megcsinálhatták. Ahogy meghal, már neki is fognak.” (Gerencsér, 16.)
560. „Most van a faluba kettő, aki csinálja a sírokat. Azokat ott megtisztelik, meg a házhoz is meghívják őket. Fizetnek mindegyiknek négyszáz koronát, sok pénzt kell adni nekik.” (Gerencsér, 16.)
561. „Van ilyen sírásó a faluba, az csinálta meg a sírját az uramnak. Régen meg vótak a bakterok, azok csinálták. Most már nincs bakter, pedig jobb vót, mikor vót, mer azok mindent láttak. Vagy tűz vót, vagy tolvajok jártak, szerencsétlenség vót, azok mindent láttak, ez így nem jó, ahogy most van. Azok is csinálták a sírt, pénzt kaptak érte.” (Gimes, 11.)
562. „Arra most van két férfi, hogy kiássák a sírgödört.” (Lédec, 6.)
563. „Régen a hozzátartozói csinálták, de még annál is régebben, az én gyerekkoromban a község csinált éjjeli öröket, akik így lándzsával, meg lámpással jártak a faluba. Ezek vótak a bakterok, ezek harangoztak, ezek is ásták a sírt, azok is takarták be.” (Lédec, 6.)

564. „*Gabonát attak a sírásónak*, egy métcél attak, harminc liter búza ment bele.” (Zsére, 12.)
565. „Most van két sírásó, háromszáz koronáér csinájják. Valamikor százötven korona vót, annyiér csinálták.” (Lédec, 6.)
566. „Ha meg fogadnak valakit, akkor háromszáz koronát fizetnek kettejükér.” (Pográny, 4.)
567. „Akkor ásták a sírgödört is, másfél-két méteresre ásták, aztán majdnem mindig vágnak ódalra likat. Azt hiszem, *pallásos sírnak mongyák* ezeket, meg csinálták úgy is, hogy csak fölülről deszkázták le a gödört. Száz koronáér ástak ki egy sírt, most is valahogy ez az ára.” (Zsére, 13.)
568. „Vót, hogy meghalt egy öreg néni és egy kisgyerek, és odatemették együtt. Csináltak egy ilyen kis padmél, a gyerekeket oda letették ódalra. Most csak rendesen leásnak, aztán újra.” (Zsére, 12.)
569. „Vót, hogy hallottam is, hogy beástak ódalra és utána meghalt a másik is, a férfit betették ódalra, aztán nem sokkal utána a feleségit is mellé a gödörbe. Jobb oldalt a férfi, bal oldalt a nő.” (Zsére, 12.)
570. „Aminő hosszú vót a koporsó, azt mindig megmérték a sírásók és úgy ástak rendesen.” (Lédec, 5.)
571. „Ha meg meghalt előbb az asszony, meghagyták a helyet, hogy melléje kerüljön az ura, de az két külön gödör vót inkább.” (Lédec, 5.)
572. „Két méter mélyen, két méter hosszan és méter szélesen csinálták.” (Lédec, 6.)
573. „Kisbabáknak, gyerekeknek meg úgy vót, hogy ódalra ástak be egy kis gödört és oda betették alá. Minekünk is meghalt egy gyermekünk, az is ódalt van, akkor a fiamnak is meghalt a gyermeke, az meg mellé került. Amikor a fiunk meghalt, akkor az uram ásott be ódalt, hogy oda betegyék alá, ne nyomja szét a föld.” (Lédec, 6.)
574. „Vót úgy is, hogy betettek négy erős karót a gödör négy sarkába és arra aztán keresztül is egy-egy jó erős fát és arra jöttek a deszkák, így a koporsóra nem zuhogott a föld. Máma is csinájják ezt.” (Lédec, 7.)
575. „Vót olyan is, hogy csak fölülről bedeszkázták, letakarták. Most jobban tesznek egy gödörbe is házasokat, de régen mindig külön sírba tették őket.” (Lédec, 6.)
576. „Régebb időkre asszonyt és embert nem is nagyon tettek egymás mellé, csak „itt van apám”, „ott van anyám”, így monták. Már teszik egymás mellé, jobbára a férfi baloldalára teszik az asszonyt.” (Kolon, 14.)
577. „Lemérték, mekkora a koporsó és akkorára ásták a gödört. Aztán, ahogy leásták a sírt, akkor oldalra még csináltak bóthajtást, monták pándélnak is, pándél alá tették, későbbek meg deszkákat, nagy vastag fáslikat rakta, akkor már csak úgy igényesen tették.” (Kolon, 14.)

VIRRASZTÁS

1. A virrasztás ideje, résztvevői

578. „Akik így virrasztásra mennek akkor gyülekeznek, amikor *kezd besötétedni*, otthon a munka már el van végezve. Van most is néhány asszony, aki a virrasztást elvégzi, három négy asszony, én is benne vagyok. De valamikor emberek vótak jobban. Ezeken kívül amikor kezd setétedni, aki akar az megy el a virrasztásra, akkor már mindenki szedődik oda. Annak örülnek és az a szép, ha mennek sokan. Hogy sok barátta vót, sokan szerették meg ő is mindenkit szeretett.” (Menyhe, 27.)
579. „Amikor meg elgyütt a virrasztás már tele vót a ház, a konyha, még az udvaron is álltak. Már most annyira nem járnak, nem szeretnek imátkozni se, mint valamikor.” (Menyhe, 27.)
580. „A halotthoz itt mindenki elmegy. Vagy csak megnézi, vagy elmegy virrasztani mellé. Előbb mentek a hozzátartozók, a nagyrokonyok, aztán a kisebb rokonok és később mindenki elmegy. A nagyrokonyok vótak a fiai, lányai, menyé ha idősebb, az onokái, aztán testvérei, a sógora testvérei, meg így. A kirokonok meg már messzebről vótak. Az unokatestvére, vagy az anyja testvérének utógyjai, komaasszonya testvérei meg ilyenek. Úgy vót ez, hogy kisebb faluban szinte mindenki rokon vót. Úgy mongyák, hogy vérbeli, meg nem vérbeli rokon, mer a testvérem az vérbeli rokon, de a testvérem felesége már nem. Ezek mind elmentek a halotthoz.” (Geszte, 2.)
581. „Még nincs halottasház a faluba, most is itthon van a halott a temetésig. (Menyhe, 27.)
582. „Sötétedéskor keztek a virrasztást, aztán eltartott éjfélig is, éjcsak két óráig is.” (Geszte, 2.)
583. „Úgy este hét óra fele, télen már hamarabb is mentek, meg milyen sok munkája vót, mer munka után ment oda az ember. A rokonok, szomszédok akkor is oda-mentek, ha sok munka vót, de a távolabbiak akkor mentek, ha a dógukat már elvégezték.” (Gerencsér, 16.)
584. „Aztán gyöttek megnézni a halottat, jobban szomszédok. Két asszony van, aki szokott ilyen halottas éneket, meg imákat mondani, azok is vótak egy kicsit. Aztán vagy tíz óráig vótak azok a szomszédok.” (Gímes, 11.)
585. „Van két énekes a faluba, azok mennek, aztán még mennek sokan verrasztani. Tartott olan három-négy óra hosszat a verrasztás.” (Gímes, 10.)
586. „Aztán vannak, akik este mennek el, azok tovább is marannak, mi is olyankor megyünk. Olyan jó másfél, vagy két óra hosszit is maradunk. Este, a harangszó után megyünk oda.” (Csitár, 15.)
587. „Este ötkor halt meg az uram, hát egy este itt virrasztottuk. Még nem vót koporsó, mentek reggel koporsóér, amikor már vót, akkor kivitték a hullaházba.” (Gímes, 11.)
588. „Mindenk elment, aki csak akarta meglátni, rokonnya vót, ismerőse vót. Ha két este vót a házba, hát akkor két este virrasztották a rokonyok, jóbarátok úgy,

- hogy zsufolásig vót tele a ház. Még most is így van ez, csak most hamarabb mennek haza, nem marannak olyan soká.” (Zsére, 12.)
589. „Egy éjszakát vótak kilencig, tízig, tizenkettőig is. Akinek nagyon sajnós vót a halott, az bizony nem ment alunni, nem fekütt le.” (Egerszeg, 21.)
590. „Régebben a rokonság vót ott, aztán a szomszédok, ismerősök, akiket szerettek abból a családból. Hát azok mind megjelennek azon a virrasztáson. Úgy, hogy a konyha is, szoba is tele vót ezekkel a népekkel.” (Egerszeg, 39.)
591. „Virrasztás az egész *reggelig* vót. Még setét vót, addig nem ment senki haza.” (Lédec, 34.)
592. „Ha valaki meghalt, a közel való rokonyok ott vótak egész éjjel virrasztani.” (Lédec, 34.)
593. „Imádkoztak ott, énekeltek és amikor befejezték a távolabbi ismerősök elmentek. A közelebbi rokonok még maradtak tovább, aztán már iddögáltak is, beszélgettek is sokszor virradatig.” (Lédec, 5.)
594. „Összejött ott este a falunak a java, messzibb rokonság is odament.” (Lédec, 5.)
595. „Régen oda a házhoz mentek. Ahol vót a halott abba a szobába imádkoztak a rokonyok, szomszédok, akik odamentek.” (Lédec, 6.)
596. „Este olyan kilenc óráig virrasztottak mellette, aztán lefeküttek. Énekeltek, imádkoztak a háznál.” (Lédec, 7.)
597. „A halott felesége, szülei, gyerekei sokat sírtak hangosan a halott mellett. Amikor még tuskó Mari néni énekelt a halott mellett, akkor még vagy három órán keresztül is énekelt, akkor sokáig virrasztottak. Most már csak keveset.” (Lédec, 6.)
598. „Valamikor elvótak éfélig is, közbe ki is mentek rágyujtani, de most már más-ként van.” (Vicsápapáti, 24.)
599. „Minden rokon elmegy virrasztani, szomszédok, utcabeliek. Tele van két fülke is, három is a virrasztókkal. Elvégzik a rózsafüzért, imádkoznak.” (Vicsápapáti, 24.)
600. „Valamikor minden halottnak virrasztottak reggelig. Ott vót a család, négyen-ötön reggelig is virrasztották, egy percig se hagyták magára.” (Vicsápapáti, 24.)
601. „Mikor még a háznál vót, mer most a ravatalozóba van és az megint más, de régen vót itt három öregember, akkor meghítták őket, meg még több is csatlakozott hozzá. Akkor olyan nyóc órára összeszedődtek, enni is kaptak, inni is kaptak pálinkát, szalonnát, hol mi vót. Énekeltek is közbe, ittak is közbe, meg siratták. Vót olyan hely, hogy még reggelig is marattak, csak világossal mentek el.” (Kolon, 8.)
602. „Régen sokáig tartott, éfélig is, egy óráig is elvirrasztottak.” (Alsóbodok, 35.)
603. „Vótak asszonyok, akik mentek virrasztani. Addig nem keztek el, amíg az el nem ment. Vótak könyvek, már azt nem használják és abból énekeltek. Össze vót gyűlve a nép este, sötétedésbe, sűrömlletbe elment. Vót a ravatal, körötte asztal meg székek. A virrasztósok az asztalnál imádkoztak, a rokonyok meg körötte ültek.” (Alsóbodok, 35.)
604. „Amikor megérkeztek a virrasztóba *köszöntötték, hogy „Dicsértessék”*, odament a halotthoz és beszélt hozzá, hogy „jaj, hát elkötöttél tőlünk ilyen ha-

mar”, meg ilyeneket. Elvitték magukkal az olvasójukat meg az imakönyvet, más nem vittek.” (Geszte, 2.)

2. Elhelyezkedés a virrasztás alatt

605. „Körbe leültek a halott mellé, *hozzátartozók közelebb, az énekesek a saroknál az asztalhoz ültek* jobban. A ravatal úgy középre került, úgy álltak két ódalról. A fejihez a lánya állt meg a felesége. Az emberek nem nagyon álltak a fejihez, inkább a lábaihoz.” (Geszte, 2.)
606. „Ott a háznál körbevették a halottat, de közelről csak a család vót, az idegenyek csak hátrébb vótak. Asztalnál ültek akik virrasztani is marattak.” (Geszte, 3.)
607. „A rokonság most is körülállja a halottat, ahogy kijön, de a közelebbi rokonya áll mellé, az ismerősök meg csak körbe a szobába.” (Pográny, 4.)
608. „Valamikor egyik szobába vót a ravatal, másik szobába azok az asszonyok, akik imádkoztak, *ott is ettek a másik szobába*. A ravatal mellett úgy vótak, hogy a legközelebbi rokonai vótak legközelebb a halotthoz. Ha valamelyik rokon a párjával vót, az is odaállt mellé. A legöregebbek álltak legelőbbre, a fiatalok meg hátrébb.” (Gerencsér, 16.)
609. „Ötvenháromba, mikor édesapám meghalt, nekünk vót egy szoba konyhánk. A szobába vót már kiravatalozva, koporsóba vót, a szobába aztán már a legközelebbieket, testvéreket, mink hárman, szomszédokat, unokatestvéreket vótak. A legközelebbi rokonság vót a szobába. Az unokatestvéreket nagyon sokan vótak, sógorok, sógornők öten, azok családostól, aztán édesanyám unokatestvéreket. Szomszédok, komák, keresztfiak mind ott vótak, keresztlánya is vót neki öt. Középen vót a ravatal, ottan aztán álltunk mink a testvérek két ódalt, meg a felesége és annak a testvéreket. Akik elérték ott vótak a szobába, akik nem értek be, távolabbi rokonok meg kint a konyhába, meg a folyosón, vót aki az udvarra ment ki.” (Gerencsér, 16.)
610. „Ott a házba ahol a halott is vót, ott a sarokba vót mindenütt az asztal betéve és a halott meg már így középen és ott annál az asztalnál ültek a virrasztók.” (Menyhe, 27.)
611. „A legközelebbi hozzátartozói már csak a halott mellett vótak, egyik felől is vótak székek, másik felől is. Akik meg nem vótak olyan nagyrokonok, azok meg inkább kint. Akkor még jobban csak kamara vót, oda emberek vótak behíva, azok meg ott ittak. Már a rokony emberek. Az asszonyok vótak jobban benn, aztán azok körül az emberek körül már megint járni kellett valakinek.” (Menyhe, 27.)
612. „Leültek, ahogy gyöttek. A férfiakat azért inkább előre ültették az asztal körül, ott énekeltek, mer nálunk voltak olyan férfiak, akik virrasztottak, énekeltek. Még most is van olyan, aki így el szokott menni.
Ott vót az a halott a sarokba inkább, a szoba közepibe meg ott vót az asztal mint most, aztán ülték körbe a férfiak. Az asszonyok inkább körül a székeken így a falak mentén vótak.” (Zsére, 12.)
613. „Akkor már a családgyai, meg a nagyobb rokonnyai vannak ott a koporsó körül

benn a szobába. Mi akkor nem ott virrasztunk ahol van a halott meg a rokonyai, hanem abból a szobából nyílik mongyuk egy előszoba, akkor mi már oda megyünk be. Ott bent megnézi valaki, akkor már az egy kicsit tovább áll, megint megy oda a másik, az is megnézi. Azok, akik egészen közeli rokonnyai, azok mindig ott ülnek mellette. Mi meg a másik helyiségbe vagyunk. Van olyan is, hogy a szoba nagyobb, elfér még egy asztal, akkor mi is ott vagyunk bent, de ez már ritkább. Ezekben a régi házakban már nem nagyon lehet férni.” (Csitár, 15.)

614. „Amíg itt vót a házba elgyütt ide mindenki rokonsága, a fia, lánya, menyé, aztán a faluból idegenek is gyűttek imátkozni. Ott mellette csak a rokonsága van, az idegenek már odébb állnak. Csak a lánya, felesége, fiai vannak a koporsónál. Azér van az is, hogy a férfiak egy csomóba, asszonyok is külön vannak, akik nem olyan közeliek neki.” (Gímes, 11.)
615. „Nálam tele vót a szoba is meg a konyha is, mikor meghalt az uram. Aki leülhetett leült, akinek már nem vót hel, az állt. A hozzátartozó férfiak ott vótak kint az emberekvel a konyhába, az asszonyok meg a ravatalnál. Az imátkozó asszonyok meg az énekesek megint a szobába, de az asztal körül a sarokba. Eltartott a virrasztás mikor hol meddig. Mikor három óra hosszat, mikor két óra hosszat. Ha kedvik vót tovább marattak. Én utána magam aluttam, nem félttem. Az emberem vót a szobába, én meg a konyhába. Két éjcaka van a halott a ház-nál, két éjckát is vannak ott vele.” (Gímes, 10.)
616. „Leültek férfiak is, asszonyok is. Körül vótak padok, arra leültek. Vót olyan is, hogy valakit kínáltak itallal, de nem kérte, akkor monták neki, hogy igyon, mer megbánnya a halott. Ott mindenki ivott egy keveset a halottér.” (Egerszeg, 19.)
617. „A férfiak is, asszonyok is leülnek de külön, mer a férfiak jobban szeretnek pálinkázni.” (Egerszeg, 39.)
618. „Egy óra hosszat imátkozunk együtt. Mongyuk este fél hatkor lesz a mise érte, akkor én egy órával előbb megyek imátkozni a halotthoz. A rokonok mennek legkorábban ki a temetőhöz, mer már ott a halott. Két sor szék van mindkét oldalon. Egyik felire ülnek a rokon, másikon a többiek. Már én ha megyek és látom, hogy ott vannak a hozzátartozói, akkor már a másik felire megyek.” (Lédec, 6.)
619. „A halott a ház közepén vót a falnál, aztán a padok így körbe, azokon ülnek. Vót úgy is, hogy kimentek a másik szobába és ott iddögáltak. Az imátkozásnál is az asszonyok is jobban vótak a szobában, de virrasztáskor később már inkább a férfiak vótak.” (Lédec, 5.)

3. Halottas énekek és imádkozás a virrasztáson

620. „Előestéjén összejön olyan öt-hat férfi, akik imátkoznak, templomba is azok az *előimátkozók* vannak. Amikor halott van, azokat a szép zsótárokat éneklik. Minden versszaknak a kezdetit egy férfi kezdi, utána rávág a többi. A másik versszakot már a mellette levő kezdi és így csinálják. Ez az öt ember eccerre

van mindig ott. Őtük közül van egy főember, az elmond valami imát, hogy a lelke el tuggyon menni a mennyekbe.” (Vicsápapáti, 24.)

621. „Most olyan négy-öt zsótárt énekelnek és mennek el. Egész nap az ember már dógozik és nem olyan sok a kedve, vagy nem olyan kedves neki a halott, akkor nem marannak olyan soká. Vannak nyócvan esztendősek, akkor már az ember nem úgy sajnálja. Ha már fiatalabb a halott, azt jobban megsirattyák, mindenféle gyönyörű énekek vannak. Fiatalnál eléneklik azt is, hogy a Halállal hogyan küzd. Eccer egy asszony el is ájult közben, azt az éneket annyira fájdalmasan énekelték. A régiektől eltanútták ezeket az énekeket.” (Vicsápapáti, 24.)
622. „Kicsit palócosan beszélünk, má mi így vagyunk. Ezt, amit most elmontam mindenhol magyarul mongyuk. Ha szlovákoknál vagyunk, ahol egyáltalán nem tudnak magyarul, akkor elimátkozunk esetleg három Miatyánkot szlovákul, mer azér rááll a szánk a szlovákra is, de olyankor nincs köszöntő, mer mi szlovákul nem tudunk köszönteni. Ahova minket meghívnak, oda mi elmegyünk, ha nem hívnak, hát nem megyünk. Mi nem vagyunk siratók, ahogy láttam a televízorba, hogy ottan sírnak, meg mit tudom én mit színészkednek. Itt a szívből járó aggyuk, örülünk, hogy nekünk megatott, minket hínak oda. Se pénzér, se semmiér, csak az éneklésér. Én a rózsafüzért elmondom kétszer a templomba és az nekem olyan jó, mintha két féldecit megittam volna a kocsmába.” (Vicsápapáti, 25.)
623. „Aztán másként vót *egy fiatal virrasztása*. Más énekek, más imák vótak. Ahol már leány, vagy legény vót a halott, ott már igazán *úgy vót, mint egy lagziba*. Ahogyan lehetett, jobban adakoztak. Vannak olan énekek, amiket könyvből montak és vannak olanok is, amiket írás után montak. Azok nem vótak a könyvbe benne: Azokat az öreg könyveket meg nem bitangózza senki, azok mennek tovább, most nálunk vannak. Mindenki azon vót jobban, hogy csak egy éjcsakát legyen a halott a háznál. De vót, hogy két éjcsakát kellett a háznál tartani a halottat. Ha második éjcsakán is virrasztották a halottat, az is olan vót, mint először.” (Menyhe, 27.)
624. „A fiatal halottat úgy is ötöztették, mint a vőlegényt, hogy az ott is az lesz. A lakodalmát elvégezték szinte. Olyan énekeket énekeltek, de az öregeknek már mást. Azt énekelték a vőlegénynek, hogy „Én is vőlegény vagyok”. Azt monták, hogy az a lakodalma, a virrasztás, hogy meghalt.” (Alsóbodok, 35.)
625. „Hoztam én magammal, ami le van írva a régiekből. Imakönyv van a faluba a régiektől, azokból szokátam énekelni. Kiírtam magamnak és abból énekelek, hogy „Megszabadultam már én a testi haláltól”. Ezt ahogy elénekelem, mondtam, hogy nyugalmat a meghalt hívekre. Aztán imátkoznak és hozzáteszik, hogy ezen meghalt testvérünk lelke és az összes meghalt hívek lelkei nyugoggyanak békében! Itt úgy van, hogy mindenki ahogy tuggya mondani: Isten vele édesanyám, így köszöntek el tőle. Az én édesanyám mikor meghalt, megcsókoltam a kezit, hogy „Édes jó anyám, nagyon szépen köszönöm, hogy fölneveltél és hogy ilyen sok munkára és minden jóra engem megtanítottál”. Akkor nagyon sírtam. Édesanyámtól így elbúcsúztam.” (Gerencsér, 16.)
626. „Én vagyok a vezetőjük nekik, akik így néhányan elmegyünk a házakhoz, ahol

a halott van. Hozzám jönnek ilyenkor a rokonok, én megmondom nekik, hogy még kiket hívjanak és így összegyülekezünk.” (Csitár, 15.)

627. „Mikor már gondóttuk, hogy többen együtt vannak, akkor elkeztünk imátkozni. Valamikor is így vót. Mikor már elénekették, akkor pálinkát vittek az asztalokhoz.” (Menyhe, 27.)
628. „A nagyobb rokonyok mentek előbb, aztán idegenyek is meglátogatták este. Vót, hogy estétől egész éfélig vótak, imátkoztak, rózsafüzért elvégezték és azután olyan halottas énekeket énekettek.” (Geszte, 3.)
629. „Először imátkoztak rózsafüzért, litányiát, énekettek sokat halottas énekeket. Azt elvégezték, aztán csak szórakoztak, beszélgettek.” (Lédec, 34.)
630. „Amikor meghótt valaki, azt már az egész falu megtutta hamar. Én akkor már mentem énekelni, nekem ebbe az éneklésbe vót örömöm. Gyerekeim későn lettek, én meg szerettem mindig nagyon imátkozni, énekelni. Jártam is mindig halotthoz, de már nem bírom ezt se. Kilencven esztendőös leszek farsangkor. De régen sokat láttam.” (Lédec, 7.)

4. Siratás

631. „Sirt és így beszétt közbe, de már elhagyják ezt, nem csinájják. Máma ha valaki sír, hát az csak magába sír.” (Lédec, 7.)
632. „Vót aki csöndbe sírdogált mellette, vót olan is, aki siratta szóval, hogy „Jaj Istenem, jaj Istenem, mér vetted el nekem a legkedvesebbet, mit fogok csináni már nélküle.” (Lédec, 7.)
633. „Azok a menyheiek, zséieiek jobban cifrázták a siratást. Itt meghalt valaki és egy asszony mongya, hogy gyerünk a halotthoz, mer fog jönni a menyhei néni és fogjuk hallgatni, hogyan sirat, azok nagyon meg tuggyák cifrázni. Ott már felálltak oda a ravatalhoz és simogatták a halottat, hogy „Jaj édes gyermekem, mé hagyta itt bennünket” és ilyeneket beszéltek.” (Egerszeg, 19.)
634. „Valamikor szépen *megfogatták a siratókat*, távolabbi rokonyt, de már ezt nem láttam. Ahogy odamentek, megnézték a halottat.” (Egerszeg, 39.)
635. „Most már nem sirattyák úgy, csak csöndbe simogattya a hozzátartozója, de nem úgy ész nélkül sirattya, mint valamikor, csak csöndbe.” (Vicsápapáti, 24.)
636. „Valamikor a siratás is más vót. Úgy siratták, nem úgy mint most. Valamikor ha valakit nem sirattak meg rendesen, azt már kibeszétték.” (Vicsápapáti, 24.)
637. „Valamikor a siratás is nagyon ment. Még azt is kisiratták, hogy mentek a piacra, vitték a ludat és az ember hátáról a lúd elrepült. Már nem vót szép az a siratás, hogy mindent kibeszétték, hogy ilyen vótál, olyan vótál. Aztán elmaratt valahogy, már nem is csinájják ezt. Van, hogy valaki sír, de inkább halkan, magába.” (Pográny, 4.)
638. „Kinek milyen fájdalmas vót a halott, úgy siratott. Fogadott siratók itt Zsérén nem vótak.” (Zsére, 12.)
639. „Az én időmbe még nagyon vót, hogy haltak azok a gyerekek, hát azokat meg mi nagyon sirattuk. Lánkák vótunk, összefogóttunk és úgy sirattuk.” (Menyhe, 27.)

640. „Valamikor jobban siratták a halottat, hogy „Édes párom, ki lesz az én kenyérkeresőm, meghalt már az én kenyérkeresőm, hogyan fogom a családom fölnevelni”, ilyeket montak.” (Gerencsér, 16.)
641. „Fiatalabbnál most is többet vagyunk. Azelőtt vót az is, hogy beszélgettek a halottal, még most is némelyik odamegy hozzá és beszélget vele, de most már ritkán.” (Pográny, 4.)
642. „Aztán oda a házhoz mentek, akik meg akarták nézni a halottat, ott is virrasztottak éjcaka. Vót, hogy meghalt fiatal és előtte vettek neki ruhát, vagy csizmát. Siratáskor már monták, hogy „Jaj, jaj édes aranyoskám, ki fogja már hordani a szép csizmáid, má én nem hordhatom, má én öreg vagyok, jajajaj, kinek aggyuk má oda!” (Lédec, 7.)
643. „Emlékszek arra is, amikor egy leány siratott hangosan, monta hogy „Jaj édesanyukám, kivel fogok má beszélgetni, kit fogok má hazavárni, jaj édesanyukám, mé hótt keed meg!” (Lédec, 7.)
644. „Az én mányim azt mesétte, hogy meghalt egy ember, letették, felötöztették, rátették a ravatalra. Már mindenki ott vót, csak a felesége vót künn, nem szerette az urát. Odamennek hozzá, hogy mégis az urad vót, sirasd meg! Az bement és elkiáltotta, hogy „édes rozsmaringom” és avval elnevette magát, kiszalatt.” (Egerszeg, 18.)
645. „Menyhén meg hogy siratott egy asszony. Rossz vót a ház hegye, fölállt oda a ravatalhoz és azt monta: „Jaj aranyos uracskám! Ki fogja má be a csepegő lyukacskám?”, meg ilyen is vót, hogy „Jaj uram, uram, uram a deszkán, tököm a siskón!”, mer tököt főzött neki estére, mielőtt meghalt. Ilyeket sirattak, mi má ezeket neveltük.” (Egerszeg, 18.)

5. Étél és ital fogyasztása a virrasztáson

646. „Mikor virrasztottak elvégezték a bevezető éneket, azt az éneket, hogy „Meggyszabadultam már”, aztán szokták a rózsafüzért mondani, utána meg vót egy *beköszöntő, amit az előimátkozó mond*. Most a halottasházba is elmongyák, aztán már *kínájják az ottaniakat pohár borval*. Az az előimátkozó mongya, hogy Dicsértessék az Úr Jézus Krisztus! — azzal felveszik a poharat és koccintanak. Borval koccintanak, azzal köszöntik mer azt mongyák, hogy a pálinka az csak mégtöbb bánatot okoz. A borval lehet köszönteni jobban. Koccintanak és mongyák tovább:
- Aggyunk hálát a felséges Úr Istennek, hogy elvitte szerencsésen rajtunk a mai napot. És vigye is el rajtunk szerencsésen a sötét éjcekát. Azon kérem és kívánom a Jóistentől, hogy ezen meghalt testvérünknek aggya meg az örök nyugalmat és vigye őt az ő szentjeinek sorába, hogy miérettünk is esedezzen. Ahány cseppet vagy harapást elfogyasztunk a meghótt hívő teteme felett, annyi purgatóriumi lelket szabadíccson meg a mindenható nagy Isten. Ámen.
- Ezzel köszöntik fel, aztán már isznak. Mindig úgy kis kortyot, mer ahány cseppet iszik, annyi lelket szabadít meg.”
- (Gerencsér, 16.)

647. „Az előéneklő ember elmongya ott a köszöntőjét és azután már ihatnak. Utána már rágyujtanak, szórakoznak, nem is mindig a halotról. Azután megint mond egy imát az az előéneklő ember és utána már vége. Akkor már az előéneklő ember meg még néhányan elmennek, a rokokonok még marannak.” (Vicsáp-
apáti, 23.)
648. „Az énekesnek föl kellett köszönteni a poharat, addig nem ivott senki. Vót arra köszöntés: Aggyon az Úristen az élőknék erőt, egészséget és ennek a meghalt atyánkfiának aggya meg az örök nyugalmat és a boldog feltámadást!” (Alsóbodok, 35.)
649. „Ami pálinkát attak ilenkor, azt meg kellett kóstolni, ahány cseppet megiszik valaki, annyi bűne megbocsátatik a halottnak. Minden halottér vót. Vót aztán a felköszöntés. Az az énekelő monta, már most ez nincs szokásba. Az az ember arról beszétt, hogy ahány csepp italt megiszunk, annyi bűne bocsájtatik meg, amit megeszünk, az mind az ő lelke üdvösségére essen. Mikor az imátkozás és az éneklés be lett fejezve, akkor monták ezt. Utána már hozták az ételt.” (Menyhe, 27.)
650. „Megkínájják a virrasztókat, ráállíttyák az asztalra az italt. Mongyák a kínálók, hogy öncsenek, de nem öntenek, amíg nincs felköszöntve. Akkor beköszöntőt mondok: Dicsértessék a Jézus Krisztus! Isten hozott beneteket kedves testvérek e szomorú házba. Aggyon a Jóisten szomorúra örömet és vigasztalást! Amennyi csepp elfogy itt, aggyon a Jóisten érte ezerannyit! Akit a Jóisten kiszólított közülünk, aggyon néki örök nyugalmat, az örök világosság fényeskeggyék néki, nyugoggyon békességben az Úrjézus szent nevébe! Amen. Mikor ezt a beköszöntőt elvégeztem akkor már öntögetnek, már megihatták.” (Csitár, 15.)
651. „Aztán a messzibbről gyött rokonyokat megkínálták. Ételt is attak, italt is attak. Főzni nem nagyon főztek, ilyenkor csak szalonnát meg ilyesmit attak. Mostanában már szalámikat vesznek, Kolonyba süteményt is szoktak. Minálunk nem szoktak süteményt adni, de Kolonyba sokat láttam.” (Lédec, 6.)
652. „Nem is olyan régen vót, hogy egy virrasztáskor fölvette az egyik ember a poharát, hogy „koccintsunk”. Mondom, hogy a halottnál nem jó koccintani. Az asszony csak mosolygott ezen, hát rá egy hétre meghalt.” (Csitár, 15.)
653. „Amikor már elénekették, elimátkozták amit szoktak, akkor *ettek is, ittak is*, vót már akkor talán éjfél is. Finom pálinkát attak, vagy azt a borovicskát. Ha hűseő nap vót, akkor sütöttek szalonnát, kóbaszt, tojást, sokat egybe. Olyan nagy porcelán tálakba atták és úgy ettek abból. Utána meg bort attak, köszöntötték, hogy dicsértessék, nyugalmat a hóttnak és ezáltal amit itt elfogyasztanak a ház ne szegényeggyen és legyen a meghalt hívók lelki üdvösségéér! Azt ott úgy gondótták, hogy a halott szenvedéseit könnyítik ezzel.” (Zsére, 12.)
654. „Közbe vót az is, hogy a virrasztókat megkínálták. Kenyerke vót az asztalon és bor, vagy pálinka. Szoktuk úgy mondani, amikor felvettük a poharat, hogy aggyon az Isten örök nyugalmat! A halott lelki üdvéér ittuk meg azt a bort. Úgy monták, hogy a halottér isszák. Akik nem szoktak különben inni azoknak is monták, hogy egy kortyot igyanak a halottér.” (Geszte, 3.)
655. „Vannak olyan hozzátartozó rokonok, akik mégse olyan közeliek, azok aztán

szoknak süteménnyel, kaláccsal kínálni, meg adnak pálinkát vagy bort. Régebben ezeket másoknál, rokonoknál, de távolabbiaknál megsütötték.” (Csitár, 15.)

656. „A halottnak a közeli hozzátartozói ilyenkor már nem ettek, csakis a verrasztók, akik a faluból gyűttek.” (Menyhe, 27.)
657. „Aztán a verrasztók egy kicsit elbeszégettek, elmulattak a pálinka mellett, elbeszégettek a halottról. Addig ittak, míg eccer csak hoztak nekik enni is. Tojást, szalonnát, kóbászt, meg vót kalács sütte. És az mellett megint elmulattak úgy, hogy néha sok is vót.” (Menyhe, 27.)
658. „Amikor étel is van olyan kalácsot, süteményt, pogácsát csinának, most meg gyakran annak szalámit kenyérvél. Olyan nagyobb tányérokra van minden, aztán kisebb tányérokra mindenki szed magának. Nálunk a halottnak ilyenkor nem szoktak külön ételt hagyni, azt más vallásúak szokták.” (Gerencsér, 16.)
659. „Ott a családba *megbíztak valakit, hogy kínálja a virrasztókat*, közeli szomszéd is szokta, ha nem vót olyan rokon. A rokonság többnyire a ravatalnál állt. Megkérték a szomszédot erre a kínálásra.” (Gerencsér, 16.)
660. „Amikor elvégezték, akkor attak pálinkát először, aztán sütöttek húst, azt atták, meg ilyen apró pogácsákat.” (Zsére, 13.)
661. „Régebben vót két férfi, azok mindig mentek virrasztani. Azokat megkínálták borval, pálinkával. De most azok nem gyűnnek, így ezek a kínálások sincsenek. Az asszonyt nem kínálják, az asszony az ilyet nem veszi föl.” (Gimes, 11.)
662. „Enni adnak, meg innivalót. Régebben azt atták, ami vót. Disznóeletből szalonna, kalbász. Aztán amikor már több vót a borocska, még világi nótákat is éneketek, de az már nem vót szép. Most már nincs így, hogy berugjanak, vigyáznak az illendőségre.” (Pográny, 4.)
663. „Már utójjára megkínálják őket enni, kenyerkét attak, vagy süteményt ha süttek azt, meg bor vót vagy pálinka. Asztalra terítették azoknak, akik elmentek oda a halott mellé.” (Lédec, 7.)
664. „Valamikor úgy vót, hogy én is jártam velük a házakhoz virrasztani, akkor mindent, ami vót, az asztalra tettek, bort, pálinkát. Aztán ittak, be is rugtak néha ott a halott mellett. Valamikor ilyen is vót, aztán ahogy meghaltak azok az idősebb asszonyok, akikkel szoktam csinálni, most már csak magam járok. Hát én ezt a mulatozást betiltottam, csak elvégezzük az imákat. Nem illő dolog ott mulatozni olyankor. Valamikor tartott este hattól éfélig is, mert hogy ittak is, aztán sokáig vótak.” (Pográny, 4.)
665. „Akik elmentek, azok utána mind kaptak pálinkát ott, meg egy nagy kenyeret attak körbe és abból mindenki vágott.” (Geszte, 2.)
666. „Később beszélgettek is, meg úgy is vót, hogy jól bepittyantottak. Ha már idősebb halott vót azt monták, hogy jól járt a lelke, a földi úttyát bejárta. Ilyenkor már nem vót olyan búsulás. Éfélig mindig virrasztottak, de előbb is vót, hogy megkínálták őket borval, ittak a halott lelki üdvéért.” (Geszte, 2.)
667. „Régebben ott a háznál étellel is megtisztelték a virrasztókat. *Vót föltéve kenyér*, azt a *koma vitte be*. Aki vót a halott komája, annak atták a kenyeret és a pálinkát, ő föltette az asztalra, de csak azt a három-négy éneklőt kínálta. A virrasztókat megint egy másik kínálja sorba.” (Egerszeg, 39.)

668. „*Fiatalnak meg mint a lakodalmon, úgy csinálták.* Kalácsot süttek, húslevest főztek, káposztát, mindent, mint a lagziba. Aztán vótak olyanok, akik el se mentek hajnalig, a nagyrokonok mindig reggelig marattak.” (Zsére, 13.)
669. „A halottnak a komája az, aki keresztelte a halottnak a gyerekeit. Ilyenkor aztán az a koma vót a főember. Vitte be a kenyeret szépen letakarva kendővel, az imádkozóknak bevitték a pálinkát literesbe, aztán öntögették szét a féldecisekbe. Kenyér ha elfogyott, akkor köcsönöztek vagy egyik testvértől, vagy a másik háztól, szomszédától. Nem is lett vóna szép, ha nem tettek vóna egész kenyeret az asztalra.” (Egerszeg, 39.)
670. „Vót, hogy a bortól egészen jókedvre kerekettek, még mulattak is, de ilyen ma már nincs. Most a hullaházba vannak a halott mellett, de ott nem lehet világi énekeket énekelni,” (Geszte, 3.)
671. „Asztalt terítettek rendesen tányérokkal, poharakkal. Vót az is, hogy be is rugtak, elkezték a temetési énekekkel, a végén meg már világiakat is énekettek. Tíz óráig is eltartott, mikor hogy. Vége lett akkor elköszöntek és elmentek.” (Lédec, 6.)
672. „Ivogattak, ha vót egy kicsi bor. Ott vót a halott is és ott beszélgettek meg ivogattak a halott mellett. Nem vótak külön szobák, mint most. Mikor ittak úgy köszönték meg, hogy az Isten aggyon neki örök nyugalmat. Ezt akkor mondták a halott mellett, amikor az első pohárral koccintottak.” (Lédec, 34.)
673. „Pogácsát, vagy tojást sütöttek, attak villát mindenkinek, amikor megéheztek.” (Lédec, 34.)
674. „Valamikor pálinkával kínálták a virrasztókat. Sorba jártak az üveggel és mindenkit kínáltak borból, pálinkából. Férfiakat is, asszonyokat. Még most is van ez.” (Egerszeg, 39.)
675. „Az édesapám itt Lédecen halt meg egy éve. Mi is kínáltuk a vendégeket, de csak a temetés után. Este amikor imádkoztak a halott mellett, ott nem vót vendéglés.” (Lédec, 9.)
676. „Mikor elvégezték az imákat meg az énekeket, akkor megkínálták őket, ettek is, ittak is.” (Lédec, 6.)

6. Üzenet küldése a halottal a túlvilágra

677. „Vót úgy, hogy *öregasszony kérte a halottat, mongya meg az urának* jól van, ne nyugtalankodgyon. Vót így szokásba, hogy üzentek a halottal.” (Zsére, 13.)
678. „*Ha valamit elfelejtettek betenni a halott mellé,* akkor aki meghal *következő halott, attól elküldik.* Megmongyák neki, hogy ezt a sógorom, vagy a keresztapám itt felejtette és ha találkozol vele add át neki. Siratás közbe is mongyák, kinek milyen üzennivalója van, azt elmongya.” (Zsére, 12.)
679. „Szoktak úgy is, hogy csak üzentek a halottal a régebben meghaltakkal, hogy „Mondd meg a feleségemnek, rossz nélküle, várjon rám, én is megyek utána.”, ezt most is szokták mondani az idősebbek virrasztás alatt úgy, hogy odaállnak a halott fölé és üzentek.” (Geszte, 2.)
680. „Éjcaka ott kesergett a hozzátartozója mellett és úgy beszélgetett vele. Olyan

is vót, hogy odament az asszony a halotthoz és megkérte, mongya még a férjének, hogy milyen sorba hagyta őtet, így üzentek a halottal a többi halottnak.” (Geszte, 3.)

681. „Ha meg valamit kifeleltek, akkor azt oda szokták anni egy közeli halottnak, hogy vigye el neki. Akkor aztán a legközelebbi halottkor virrasztásnál odaállt a hozzátartozója annak az előző halottnak és ott a lisa mellett monta a következő halottnak, hogy ezt add át neki, mer elfeletem. Akkor többet nem is álmódott vele így. Az mindegy vót, hogy rokon, vagy idegen az a halott mer úgy mongyák, hogy a másvilágon mindenki találkozik a másikkal.” (Geszte, 3.)

7. Halottól való félelem elűzése

682. „Sokan félnek a halottól. Akkor meg kell fogni a holttestet és akkor nem fog félni. Végighúzza a kezit, hogy ne féjjen.” (Gimes, 11.)
683. „Vannak olanok, akik félnek a halottól, azzal most csináják úgy, hogy elviszik oda, ahol a halott van és mongyák neki, hogy fogja meg a halottat. Csak elmegy és a *halott lábujját megfogja*, hogy máskor ne féjjen.” (Gimes, 10.)
684. „Vót olyan is, aki félt a halottól, hogy gyakran láttya. Ilyenkor elvitték egy halotthoz és csinálták, hogy megfogatták vele a halott lábának nagyujját, mer úgy beszétték, ha ezt megcsináttyák vele, többet nem fél.” (Zsére, 13.)
685. „Azt monták neki ha félt a halottól, hogy fogja meg a halott kezit és akkor nem fog félni.” (Gerencsér, 16.)
686. „Aki félt a halottól, abból viccet is csináltak, hogy félsz tőle, téged visz el legelőbb, így monták azoknak. Mára nem fél tőle senki, valamikor Isten őroz vót még emlegetni is, annyira félelem vót a népekbe.” (Lédec, 7.)
687. „Azt is csinálták ha valaki félt elmenni virrasztani, hogy megfogatták vele a halott lábait meg kezeit, hogy ne féjjen a halottól többet.” (Geszte, 2.)
688. „Valaki félt a halottól annak úgy monták, hogy fogja meg a halott kezit, nem fog tőle félni. Akkor még a halott a ravatalon van. Mostanába is van még ilyen.” (Vicsápapáti, 22.)

8. Virrasztás reggelig

689. „Vannak már olyan befejező énekek, amikor oda elérünk, akkor már lassan megyünk el, csak a közelebbi rokonok marannak a halott mellett.” (Csitár, 15.)
690. „Mikor már tíz óra fele járt az idő, el kellett menni haza. Akkor elmonták azt a befejező éneket és akkor már búcsúztak, hogy a „Jóisten aggyon ennek a meghótnak örök nyugodalmat és titeket meg vigasztaljon meg a Jóisten a nehéz bánatba!” és ezzel mentek el.” (Gerencsér, 16.)
691. „Valamikor bor vót, pálinka vót, mellette jól vótak az emberek és bizony reggel mentek haza. Sokszor vót, hogy mások már itatták a marhát, mer az úton vót a kút, már hajtották a marhát itatásra, amikor mentek el a virrasztásról.” (Menyhe, 27.)

692. „A virrasztás este tízig, tizenegyig is eltartott, vót, hogy éfélig is. Utána már inkább a háziak vótak reggelig, nem hagyták magára.” (Kolon, 14.)
693. „Éjféltbe vót vége a virrasztásnak, aztán csak a háziak ha nem vótak álmosak, imádkoztak akár reggelig is.” (Zsére, 12.)
694. „Éjfélt után már csak a házbéliek marattak, mindenki ment aludni. Ahol vót több szoba, ott egyedül is hagyták, ahol nem vót, ott a halottal egy szobába vótak.” (Pográny, 4.)
695. „Maratt ott hozzátartozó egész reggelig, beszélgettek is, imádkoztak is. Ott vót az asztalon a bor, akkor ittak is, reggelig nem hagyták magára.” (Alsóbodok, 35.)
696. „Amikor az imádkozás, énekelés megvót, elmentek már haza a távolabbiak, csak a közeli rokonnyai marattak ott vele hajnalig. Ott vótak mellette mindig, beszélgettek, imádkoztak is egész hajnalig.” (Egerszeg, 29.)

9. Halottnéző

697. „*Két verrasztás közötti napon* a faluba két óránként szótt a harang. Aki még nem vót a halottnál, nem ment el verrasztani az iparkodott, hogy elmennyen megnézni.” (Menyhe, 27.)
698. „Aki nem tudott menni virrasztani, akkor az első éjca után elment megnézni a halottat amikor vót ideje. Délelőtt, vagy délután elment a halotthoz.” (Kolon, 14.)
699. „Gyönnek látogatók, mindig fogaggyák őket. Idegenyek gyönnek jobban, hogy elbúcsúzzanak a halottól. Odamennek mellé és mongyák neki, hogy „Isten veled és bocsáss meg, ha megbántottalak!”, meg ilyeneket.” (Zsére, 13.)
700. „Másnap, ha délután van a temetés, délelőtt mindig vót ott a halottnál valaki, jöttek az asszonyok imádkozni, kérdezősködni, hogy mi történt, hogyan vót. Fél órát marattak, *imádkoztak mellette*, aztán mentek.” (Gerencsér, 16.)
701. „Nálunk majdnem mindenki, az egész falu szinte elmegy a halotthoz, hogy megnézzék. Egész nap mindig vannak olyanok, akik meglátogatják a halottat és imádkoznak mellette, aztán nem is marannak tovább.” (Csitár, 15.)
702. „Valamikor minden gyerek ment, kislány meg kisfiú, elmentek a felnőttek is mind, hogy megnézzék a halottat.” (Lédec, 6.)
703. „Délelőtt már mennek a közeli rokonok így a házhoz, a temetőbe meg mindenki kimegy. A rokonok odamennek a házhoz. A testvérei, keresztyerekei, komaasszonyok, szomszédok, meg ezek. Kicsit imádkoznak. Beszélgetnek, hogy milyen halállal múlt ki a világból, könnyen, vagy nehezen. Ott a ház-nál már nem nagyon kínájják meg azokat, inkább a temetés után van étel.” (Lédec, 6.)
704. „Mikor valaki bemegy a halotthoz, elmegy a házhoz hogy megnézzék, akkor köszön a háziaknak, hogy Dicsértessék, Isten nyugtassa a megboldogultat! Csak így köszönnek akkor, aztán már mennek oda, ahol a halott van. Megnézik, imádkoznak keveset mellette, utána már mennek haza.” (Lédec, 7.)

10. Virrasztás a második éjszakán

705. „Legtöbb két éjcaka van fönn a halott, de akkor csak egy nap virrasztottak rendesen, olyan ünnepélyesen. A temetés előtti nap vót akkor ez a virrasztás, amikor nem hagyták magára és olyan ünnepélyesen csinálták. Mostanában a villanyt hagyták égni éjcakára, a gyertyákat eloltyák és lefekszik már a család. Az első éjcaka azok közül az énekesek közül ha egyvalaki elmegy, akkor az imátkozik, de *legtöbbször a második éjcaka mennek el*. A nagyobb virrasztásra már az egész ismerősök elmennek, az első éjcaka csak a nagyobb rokonyok vótak ott. Most csak elmondanak néhány éneket az öregebb halottaknak, aztán már megy mindenki haza. Nem marannak sokáig, hisz mindenkinek kell menni reggel ötkor munkába. Most már mindenki munkás, valamikor akkor keltek ilyenkor másnap, ahogy akartak, de most reggel menni kell.” (Vicsápapáti, 24.)
706. „A második este már annyian nincsenek, kevesebben jobban. Az idegenek már akkor nem annyira gyűnnek, mint először. Azok az énekesek is akkor gyűnnek, de idegenek már kevesebben. Csak a hozzátartozói vannak ott.” (Gimes, 10.)
707. „Az első este a nagyrokonok vannak inkább. A második este meg aki még a faluból távoli rokonnyai akarnak menni, azok is elmennek. Hét óra körül keztek imátkozni esténként, imát montak, éneketek.” (Zsére, 13.)
708. „*Ami étel köllött, azt már nem a házbeliek készítették*. Idegenek vótak híva, meg az olan szép is vót, címernek vették, ha így segíthettek. Jó szomszédok ha vótak, vagy távolabbi rokonok a faluból, ismerősök, ezek csinálták. Amikor már verrasztottak ott is mind azok sűrögtek. Egyik asszony vitte az üveget, pálinkát, a másik meg utána a kalácsot, sorba kínáltak mindenkit. Így az ismerősöket kérték meg, vagy gyűttek maguktól is.” (Menyhe, 27.)
709. „Akik meg a házhoz tartoztak, azok mind körülötte vótak a halottnak, valaki mindig vót vele. Olan munka vót, hogy marha vót a háznál meg ilen, azt elvégezték a házbeliek, de mást már nem. A torra is készűttek, de azt már megint a távolabbiak csinálták, mentek segíteni.” (Menyhe, 27.)

11. Halott lelke a temetés napjáig

710. „Beszétték azt is, hogy *a lelke még ott van köztük*, ezér is monták, hogy csak jót szabad róla mondani, nem szabad megbántani a halottat. Vagy mikor vót ott olyan baráttya, vagy a testvérei, akikkel többet vót együtt, hát azok ott a halottnál olyan dolgokat említettek, mintha azzal a halottal beszélénének, hogy emlékszik-e még, mikor ide elmentek együtt, meg így beszélgettek a halottal.” (Geszte, 2.)
711. „Azt is szokták mondani, hogy a lelke még ott van köztük addig, amíg a temetőbe a pap azokat a követő szertartásokat el nem végzi.” (Geszte, 3.)
712. „Monták azt is, hogy *a halott még láttya ökö*t, ott van valahol a lelke. Úgy monták, hogy a halál után három napig az még köztük van, lát és hall mindent.” (Zsére, 13.)

713. „Beszétték régen is, mongyák ma is, hogy a halott még ott van valahol közöttünk, hogy csak három nap után megy el a lelke, addig az ott van.” (Zsére, 33.)
714. „Aztán az öregek monták azt is, hogy a halott lelke még valahol itt botlogál közöttünk. Valami *zörrenést halottak* virrasztás alatt, akkor monták, hogy „Jaj, még itt botlogál, nincs jó helye!”. Aztán mi is azon iparkottunk, hogy mingyár misét szolgáltatassunk, mer addig nincs nyugodva a lélek, míg nincs meg érte az első ravatalos mise.” (Zsére, 12.)
715. „Én egy helen vótam, mer tuggya esténként imátkozunk. Leány vót, hogy meghalt és a szobába a falon vót egy nagy olló, az meg csak úgy mozgott akkor. Megjelentette a lelke, hogy ő ott van közöttünk.” (Gimes, 10.)
716. „Azt is szokták mondani, hogy amíg el nem temetik, addig közöttünk vóna az a halott, mindent hall és mindent lát addig. Még olyat is montak, hogy azután is közöttünk vannak, csak láthatatlanok, úgy közöttünk vannak mint azelőtt, csak nem segíthetnek.” (Gerencsér, 16.)
717. „Rokonság állt közelebb, mások csak messzebről vótak. Monták azt is, hogy a halott mindent hall, hogy mit is imátkozunk, mit is énekelünk mellette.” (Lédec, 6.)
718. „Aztán azt úgy mongyuk, hogy amíg a koporsót le nem zárják, addig az a halott mindent tud és mindent hall. Csak nem szólalhat meg.” (Menyhe, 27.)
719. „Beszétték azt is, hogy a virrasztáson a halott jelzett a virrasztóknak. Vót itt egy fiatalasszony, meghalt valami influenzába és maratt neki egy öt hónapos kicsikéje. Azzal a kicsikével az anyósa vót otthon, ringatta, és az annyát virrasztották a szüleinél. Mer ő még olyan fiatalasszony vót, hogy nem sok joga vót az anyós házánál. Holtába hazavitték a szüleihez és ott virrasztották. Amikor virrasztották, kétszer ráfűtt a lámpára valaki, elalutt a lámpa. Az anyós meg otthon magába ringatta a gyereket. A virrasztás után az asszonyok ahogy mentek haza megálltak egy kicsit az anyós háza előtt egy kicsit beszélgetni. Eccer csak valaki úgy széjjeltaszította őket, olyan szélvihar lehetett, az uccajtó is kinyílt és az a valaki bement. Az anyós meg hallotta, hogy a kicsi szopott. Elment az anya megszoptatni a kicsit. Ezt beszétték, de ennek már ötven éve is van.” (Vicsápáti, 24.)

12. Étel, ital a halott lelke számára

720. „Imátkozás után már megkínálták őket, fölveszik a borocskát, meg rá egy kis kenyerkét törnek. A halott részire szokott lenni egy pohár és azt úgy *éjckára is ott hagyták az asztalon, hogy abból ő fog inni*. Töltöttek virrasztás közbe mindig egy kicsit abba a pohárba a halottnak is, aztán az ott vót az asztalon a halottnak hagyva.” (Geszte, 3.)
721. „Éjckára aztán hagytak a pálinkából is, kenyérből is az asztalon, hogy az a halott is ehessen, ihasson. Olyanról is beszéltek, hogy megitta a pálinkát meg a kenyérből is szegett reggelre. Néha két este is virrasztottak, ha a temetés úgy vót, akkor kétszer tettek neki is.” (Geszte, 2.)

722. „Fosztóba szoktatták valamikor mondani, hogy éjckára hagytak ételt az asztalon, de látni ezt nem láttam, pedig régóta járok így.” (Gerencsér, 16.)
723. „Aztán szoktak az asztalon ételt hagyni, hogy nem gyün-e haza, hogy megissza a borát, de az nem gyün má haza. Másnap aztán azt az ételt meg italt a cigánynak atták, vagy a kódusoknak.” (Pográny, 4.)
724. „Itthon csinált aztán mindenki olyat, hogy éjckára az asztalon hagytak ételt meg italt a halottnak.” (Gimes, 11.)
725. „Valamikor bor vót, ittak azok az emberek. A háziak kínálták a bort. A halott tiszteletire is tettek ki poharat, attak annak is.” (Gimes, 10.)
726. „Abba a pohárba is öntenek bort, amit a halottnak tesznek ki és azt éjckára az asztalon hagyják. *Karácsonykor este is tettünk* a részire a halottnak mindent. Ostyát is, bort is, pálinkát is. Az maratt reggelig, de azért nem itta meg. Nem hiányzott belőle,” (Gimes, 10.)
727. „Szokásba van az is, hogy az asztalon hagynak minden ételt és italt, azt mongyák, hogy „Haggyuk az asztalon neki éjjelre, ha köll, legyen neki!”, mindent úgy hagynak az asztalon, mikor már szétmennek az emberek.” (Csitár, 15.)
728. „Most, hogy meghalt édesapám mi nem tettünk éjckára tányért, valahogy elefejtődött, de én is hallottam ezt a faluba többektől.” (Lédec, 9.)
729. „Azt hallottam, hogy egy tányért tettek az asztalra és ha valamit etek, akkor abból tettek a tányérba is. Ha ettek pogácsát azt *két darabba törték és a halottnak is tettek*, hogy az a halott is kapjon. Még leánka koromba anyámmal vótam virrasztani, amikor láttam.” (Kolon, 14.)
730. „Amikor elmentek már a virrasztóból, ami étel vót, azt mind az asztalon hagyták éjckára, hogy legyen a halottnak, ha megéhezik.” (Béd, 26.)

13. Imádkozás a temető halottasházában

731. „Már a virrasztás is másként van, mer ott a temetőbe a halottasház és ott minden az új rend szerint megy.” (Pográny, 4.)
732. „A halottasházban van egy ventilátor, azt kapcsolják be, ha meleg van, nagyon dagadna az a halott.” (Pográny, 4.)
733. „Ha meghal valaki kórházba és még aznap haza is hozzák, akkor este virrasztanak és másnap megvan a temetés. Néha van olyan is, hogy két estét vannak mellette. Kint van már a halott a temetőbe, ott imádkozunk mellette este egy keveset. Nem annyit már, mint régen.” (Csitár, 15.)
734. „Ha kórházba hal meg valaki és csak a temetés napján hozzák haza, akkor a templomba virrasztanak, litániát mondanak, két éneket elénekelnek.” (Gerencsér, 16.)
735. „Azelőtt ott vót a család abba a házba, ahol a halott is vna, de most a halottasházba van lefektetve, ott imádkozunk. Egy órát vagyunk, aztán elállítyák a gyertyákat, becsukják az ajtót és éjckára magára marad a halott.” (Gerencsér, 16.)
736. „Itt a halottasházba már másként megy. Elvégeznek két éneket, a rózsafüzért, azt a fájdalmasat elmongyák a halottér, aztán mennek haza. Két vagy három

- éve még virrasztottak a háznál, amikor nem vót rendbe a halottasház.” (Geren-
csér, 17.)
737. „A halottasházba kiviszik őt és ott szoktak virrasztani. Oda az megy el aki akar, imátkozik mindenki egy kicsit.” (Zsére, 33.)
738. „Kolonba *este visznek ki ennivalót*, itt két helység van a hullaházba. Egyikbe van a halott, a másikba megvendégelik azokat, akik ott vannak. Megterítenek asztalt, szálamikat, süteményeket, édespálinkát, bort visznek ki. Imátkoznak a halott mellett, aztán áthíjják őket, megkínájják. Azok köszönik az ételt, hogy Isten fizesse! Ezután már mennek el.” (Kolon, 8.)
739. „Most már nem úgy van, mint vót valamikor, mer itt van ez a halottasház és oda kiviszik a halottat. Valamikor a háznál vót, jobb vót neki a háznál. Meg ilyen hidegbe az öregek nem is nagyon mehetnek a halottasházba, mer azér hideg van nekik ott virrasztani.” (Gímes, 10.)
740. „Most nem így van, mer építettek ravatalozót a temetőbe és oda becsokják a halottat, már úgy nem virrasztanak.” (Lédec, 5.)
741. „Mikor itt van a koporsós autó, akkor mingyár viszik ki. Ott a hullaházba negyvennyóc órát van a halott. Éjczakára egyedül van, nappal mennek oda a rokonok, ismerősei, meg majdnem mindenki a faluból. Akik mennek ki a temetőbe a sírjukhoz megnézni a sírt, azok is megnézik a halottat, imátkoznak érte.” (Lédec, 6.)
742. „Most már nagyon jó, mer van ez a szép új ravatalozó, csak oda kell menni. Közel van, villany van, az már nagyon jó, csakis ott vannak már. Ott is énekelnek mellette, mindent ott csinának, ott is kínájják meg azokat, akik ott vannak a halott mellett.” (Lédec, 7.)
743. „Már a halott kint van a halottasházba, oda mennek ki, aztán bezárják a halottat, mindenki hazamegy és nyugottan alszanak. Másnap aztán megmongyák, hogy mikor van a temetés. Ha valakinek nagyon kedves az a halott, elmegy reggel a halotthoz, nem bánnya hogy hideg van, ott imátkozik mellette.” (Egerszeg, 39.)
744. „Amikor otthon virrasztottunk, ott mindig vót étel is, ital is a virrasztóknak. Abba az új halottasházba ilyen nincs, most semmit se adnak. Nincsenek is olyan sokat ott, imátkozik mindenki egy keveset, aztán megy haza.” (Egerszeg, 39.)
745. „Holnap lesz keresztanyu temetése, de csak holnap hozzák haza Nyitrából. Itt fogunk virrasztani érte a házba, harmincan biztosan lesznek. Akkor is virrasztunk érte, ha nem is hozták haza. Elhívjuk a három asszonyt, aki ilyenkor imátkozni szokott. Én vagyok a keresztlánya neki, nekem kell majd mindenkit kínálni. Énekelnek majd, imátkoznak, aztán mindenkit meg fogok kínálni. Mindegy az, hogy hazahozzák, vagy nem, mer a lelke a temetésig úgyis itt van velünk a házba, az öregek is így beszélnek, de igaz is. Addig mindent lát és hall.” (Csitár, 32.)

HALOTT A KOPORSÓBAN

1. A koporsó

746. „Vót aki értette, ilyen *asztalos csinátta koporsót*. Pénzzel fizettek neki, azér csinátta. Az a koporsó ugyanolyan forma vót, mint most, csak teljesen nyers deszkának hagyták. Aztán azt a gyalut rakták a koporsó aljára, amit az asztalos adott, arra meg tették a párnákat és arra a halottat. Akik bírták a halottat, azok tették be.” (Zsére, 12.)
747. „Azok csak itt csinált koporsók vótak. Feketére festették, ha öreg vót, fehérre, ha fiatal halt meg.” (Lédec, 34.)
748. „Ugyanilyen vót mint most, ki is festették. Legénynek, leánynak, fiatalnak fehérre festettek. Idősebbeknek, már úgy negyventől fölfelé feketére csinálták.” (Lédec, 5.)
749. „Azt a városból hozták, csak frontkor, mikor sok halott vót, akkor egy ember itt a faluba csinátta csak úgy deszkából egyszerűen.” (Pográny, 4.)
750. „Egy asszony meghalt este tizenegykor, aztán másnap délbe hozta az autó a koporsót. Csak egy koporsószállító van, aztán van, hogy több helyre kell menni. Délig a háznál vót a halott.” (Lédec, 6.)
751. „Valamikor is úgy vót, most is így csinájják, hogy fiatalabbnak fehér, meg olyan ezüstös, öregebbnek fekete, a magamfajtnak meg barna koporsója van. A kor szerint vették azt a koporsót.” (Pográny, 4.)

2. A halott feje- és derékalja a koporsóban

752. „A koporsót úgy csinálták meg neki, hogy az a vékony forgács vót alól, aztán azt leterítették ágyonvalóval és arra tették a halottat. Feje alatt megint vót olan vánkoska, ha meg nem vót, akkor azt az ágyonvalót megcsinálták magasabban. Ha meg vót a feje alatt vánkos az olan vót, hogy forgácsot raktak bele, nem tóllut. Aztán a koporsóval hoznak most is olan fátyolt, az régen is vót és avval terítették le a halottat a koporsóban.” (Menyhe, 27.)
753. „Régen szép fehér lepedő alúra, azalatt meg forgács vót. Fehér párnája is vót.” (Egerszeg, 39.)
754. „Vót egy öreg bácsi, régen meghalt. Akkor még csak olan öreg kabátokat rakunk oda alá, hogy ne legyen olan mélen, meg a feje alá. Kabátot, szoknyát, azt raktak a halott alá. Most már a koporsós mindent ad, nem úgy mint rég. Lapedőt gyócsból csináltak a halott alá, azzal is tették be. Nekem is el van készítve a lepedő is. Szélén díszítve is vót régen csipkével, ki hogy tutta megcsináni.” (Lédec, 34.)
755. „Gyaluforgácsot raktak be alá a koporsóba, meg párnát a feje alá, abba is forgács vót rakva.” (Lédec, 6.)
756. „A koporsóba csak akkor tették be a halottat, mikor vitték temetni. A koporsóba tettek olyan tiszta lepedőt vászonból, azt szoktak alája tenni, párna is vót

- a feje alatt. Azt a párnát meg nem tollal tőtötték ki, hanem azzal a forgáccsal, ami a koporsóból megmaradt.” (Geszte, 3.)
757. „Az vót a koporsóba a halott alatt, amit a koporsóba hoztak, az a forgács. Aztán tettek a halott alá vásznat, lepedőt, most meg gyócsot tesznek. A feje alá is vót olyan vánkoss, abba is forgács vót.” (Pográny, 4.)
758. „A koporsóba vettek olyan párnát, fiatalnak fehérrel vót kicifrázva. Forgácsot tettek bele, az vót a feje alatt.” (Gerencsér, 16.)
759. „Mostanába csakis az elszállított koporsó van vánkossal, amit csinának hozzá, semmi más.” (Egerszeg, 39.)
760. „Az uram nyócvanöt esztendőös vót szeptemberbe Mihálykor, de én kivirágoztam a koporsóját, ha öreg is vót.” (Gímes, 11.)
761. „Most is úgy van, hogy a halott feje alá a párnába nem tesznek tollut, csak forgácsot.” (Béd, 26.)

3. A halott koporsóba tétele

762. „Amikor elhozták a házhoz a koporsót, akkor be is rakták, azután már abba vót. Hozzá tartozók, a legközelebbi rokonyok fogták meg és tették be a koporsóba.” (Lédec, 6.)
763. „Azok tették be a koporsóba, akik vitték a temetőbe. Rokonságból vótak azok, *keresztifa, sógora*.” (Lédec, 34.)
764. „Amikor itt csinálták a koporsót, akkor csak a temetés előtt tették be a koporsóba.” (Geszte, 3.)
765. „Már egészen a temetés előtt tették a halottat a koporsóba, amikor még nem vótak ott a népek, inkább akkor. Itt délután vótak a temetések inkább.” (Geszte, 2.)
766. „Emberek rakták be a koporsóba a halottat, de ezt se a hozzátartozói csinálták, hanem áthíttak valakit a szomszédból, vagy a komájának szóttak, sógorának, azok tették be a halottat a koporsóba.” (Geszte, 2.)
767. „Régen akkor tették be a halottat a koporsóba, amikor már vitték temetni. Vótak ott emberek, azok megfogták és berakták. A halott alá a koporsóba most is csak azt az ágylepedőt teszik, az alatt meg ott az a forgács, ami a koporsó csinálásakor marad. A párnát most aggyák a koporsóval, de régen nem atták, akkor mindenki csinátta azt.” (Gímes, 10.)
768. „Aki ott vót a ház körül, azokból valakije tette be, de közeli rokona nem lehetett, csak távoli hozzátartozója. Ketten megfogták, egyik a derekánál fönt, másik a lábainál és mikor nem vót ott senki, akkor berakták.” (Zsére, 13.)
769. „Azt már korábban megmonták, hogy mikor lesz a temetés. A temetés előtt azok a *bokterek betették a halottat* a koporsóba. Van, hogy a távolabbi hozzátartozók közül is segítenek ilyenkor, de nem a rokonok.” (Menyhe, 27.)
770. „Mikor már vitték vóna temetni, annak előtte emberek megfogták a lepedőt alatta és azzal együtt tették be a koporsóba. Azt úgy csinálták, hogy akkor ne legyen ott senki, olyankor rakták be. Aztán már nem sokkal gyött a pap.” (Béd, 26.)

771. „Ha esetleg vót, hogy az anya is, gyermeke is meghalt, a gyermeknek külön koporsócskája vót, külön rakták be ökö, aztán külön is temették.” (Lédec, 5.)

4. Tárgyak a koporsóban

772. „Régen *imakönyvet*, *olvasót* tettek oda. Férfiak fejéhez még most is odateszik a *kalapját*, *öreges botját*, *pénzt* most is odarakják. Koronát, két koronát. Úgy mongyák, hogy fölmege a Mennysországba, ott van a kapunyitó Szent Péter és annak kell odaadni, hogy beeressze őtet. Valami aprópénzt tettek, de én láttam olyat is, hogy meghalt valami főúr és annyi pénzt dugdostak a zsebibe! Sajnáttam is akkor azt a sok pénzt ott, mer a sok szegénynek meg nem vót mit enni! Ha megmonta a halott, hogy neki ez kell, vagy ebbe a ruhába öltözzék őtet, akkor azt megcsinálták a kedve szerint.” (Egerszeg, 39.)
773. „Vót egy cigány fiú itt, meghalt. Új mandzsétagombokat, kétdecis üvegbe vodkát, sört, aztán csokoládét, cigarettát tettek neki. Megmondom úgy ahogy vót, szégyelltük magunkat, mer a nép ott vót és nézték, ahogy nekünk be kellett tenni. Aztán egy csomagba ahogy odaatták, a lábához letettük az egészet. Az órát, gombokat, bukrétát szépen föltettük neki, mint vőlegénynek. Jó fiú vót és szerencsétlenül járt.” (Egerszeg, 39.)
774. „Amikor tették be a koporsóba ezeket a tárgyakat mind betették a halottnak. Mindent, ami majd *ott kell neki*. Pénzt tesznek a kezibe, úgy tartják, hogy mennek az oferára és az a pénz azér kell. Azt már csak akkor teszik oda neki, amikor beteszik a koporsóba. Vót olan is, mindenki nem, hogy a koporsóba a lábainál beteszik a *dohányát* is neki, vagy szeretett valamit, azt is odatették. Nekem meghalt a testvérem, annak *gyaluját*, kicsi *fejszékét* oda a lábaihoz tették. Azt már nem úgy, hogy lássák; de a terítő alá betették. Hogy ami itt kell, szeretted, az legyen meg neki ott is, hogy örüljön neki. Ezeket csak a koporsóba tették oda. Olat is hallottam, hogy valaki szerette a *puskát*, akkor azt is betették neki. Azt se úgy, hogy látcóggyon, csak a lábaihoz.” (Menyhe, 27.)
775. „Valamikor láttam, hogy az imakönyvit, olvasóját oda berakták a halott mellé, meg férfiembernek a kalapját is odatették. Pénzt még ma is annak a kezibe, ha elmén az oferára, legyen neki. *Zsebkendő*t is tettek a kezibe. Meg fiatalit is úgy tettek rendesen, mintha a lakodalmára menne. Azt is hallottam, hogy valaki még utójjára egy falat kenyeret kért, mer igen megenné. Megenni már nem tutta, mikor megfogta azt a kenyeret, meghótt. Akkor azt a *kenyeret* úgy eltemették vele, ahogy tartotta a kezibe, hogy majd a túlvilágon megeszi.” (Lédec, 7.)
776. „Berakták neki az imakönyvit, olvasót, össze vót kúcsóva a keze és a kezeihez tették ezeket. Mellette berakták a férfiak kalapját, vagy akinek bot vót életibe, azt is odatették, most is odateszik mellé. *Italt* is szoktak odarakni annak, aki szerette az italt. Mikor zárták le a koporsót, odatettek mellé egy literes üvegbe, hogy igyon, ha kell neki. A feje mellé tették, így szokták. A *szemüveg*it az imakönyve mellé tették, a pénzt is csak ugyanoda.” (Lédec, 6.)
777. „A feje alá, dereka alá a használt *gúnnyját* tették a koporsóba. Betették az ima-

- könyvit, rózsafüzérét a kezibe, az szokás vót. Egy darabka pénzt is tettek neki a kezibe, úgy monták, hogy valami kíválcásra kerül sor, vagy valahol át kell menni a halottnak, akkor tuggya megfizetni. A férfiaknak betették a kalapjukat, oda a feje mellé. Betették a botot is, ha hasznátta. Zsebkendővel is ellátták illedelmesen. Asszonyoknak ha vót olyan *kendője* amit szeretett, berakták mellé. Illedelmesen ellátták, mintha útra indítanák, úgy felkészítették.” (Lédec, 5.)
778. „Aki szerette a bort, annak üvegbe betettek bort is. Pénzt a kezibe, azt berakják abba a zsebkendőbe, ami a kezibe van. Betettek soknak botot is, amivel járt. Apósom megmonta, hogy neki ne aggyuk be az okulárját, mer eleget horta itt. Vót, akinek betették a szemüvegét. *Virágot* most is tesznek a koporsóba bőven, szépen körbe rakják vele a halottat. A kalapját melléje teszik, én is attam a férjemnek.” (Lédec, 34.)
779. „Imakönyvit, rózsafüzért tettek a halott kezibe, pénzt is, legyen mivel menni az oferára majd. Én is az édesanyámnak annyi pénzt beraktam mikor meghalt, sok kis csergős pénzt.” (Lédec, 6.)
780. „Ezeket a kendőket, amivel a lábai össze vótak kötve leolgyák és mind beteszik a koporsóba neki.” (Pográny, 4.)
780. „A halottnak a koporsóba odatették az imakönyvit, olvasóját, pénzt attak a kezibe, hogy mikor megy az oferára, hát legyen neki. Most is van ez nálunk, hogy mikor mise van a halottér, adnak pénzt érte a templomba is. A halottnak is azért adnak a koporsóba, hogy ő is tuggyon majd adni az oferán. A férfiak kalapját is a fejük fölé teszik, dohányt is tettek, *pipát* is, mindent, ami kell neki.” (Pográny, 4.)
781. „Kinek mire vót szüksége, azt berakták neki. Amit használt éltibe és szeretett, azt be szokták tenni neki. Vót, hogy használt szemüveget, vagy görbebotot, azt is betették a koporsóba. Vótak olyanok is, akik foglalkoztak ilyen énekekkel, akkor a füzetecskéjét is odaatták neki. Vót olyan, hogy még a halott pipáját is odatették mellé. Egy koronás pénzt most is a markába raknak mindenkinek, az most is kell. Azt is szokta mondani némelyik öreg, hogy „No majd a koporsóba egy üveg bort tegyetek!”, vót is, akinek berakták. Férfiak kalapját is odatették a fejéhez. *Gyűrűjét, óráját* is odaatták, hogy szerette éltibe, hát vigye el oda is.” (Geszte, 3.)
782. „Az álláról azt a kendőt is ilyenkor vették le valahogy, aztán azokat a kendőket is eltemették vele. Ha vót görbepácája a halottnak, azt odaatták neki. A pénzt, amit attak neki, azt a könyvibe rakták. Aki meg szerette az italt, annak üvegben pálinkát raktak a zsebibe.” (Béd, 26.)
783. „A koporsóba fehér gyócsot tettek alá. A kalapját is mellé tették, ha férfi vót a halott. Rózsafüzért, imakönyvet, pénzt tettek a markába.” (Kolon, 14.)
784. „Vannak olyanok is, akik tesznek be a halottnak egy üveg bort, mert ezen a világon szerette, ott is ihasson. Van ilyen eset sok Kolonba. Aztán beteszik a botot is, amivel járt, meg a pipáját az embernek, ha vót neki. Mi is betettük ezeket, amikor halottunk vót.” (Kolon, 8.)
785. „Könyvet is betettem neki, meg zsebkendőt összehajtva. Pénzt attunk a kezibe, szokják mondani, hogy azzal megy az oferára. Én tíz koronát attam neki,

- az ujjai közé tekertem. Régebben a pipáját is odatették a halottnak, de minek a pipa. A görbebotot azt most is beaggyák, ha használta.” (Gimes, 11.)
786. „Aztán a halottnak neki atták az olvasóját, imakönyvit, zsebkendőt a zsebibe. Férfiak kalapját is betették nekik, oda a mellire rakták. Vót olyan is, akinek még a pipáját is odaatták, vagy vettek neki egy csomag cigarettát és eltemették vele. Pénzt is attak a halottnak a kezibe, ez szokás vót mindig, hát atta mindenki. Úgy is monták, hogy mennek ott is oferára, kell neki a pénz.” (Gimes, 10.)
787. „Akinek vót szemüvegje azt is odaadták mellé, mer nálunk nem hagyják kúcsóva a kezit a halottnak, hanem leteszik mellé. Pénzt a kezébe, imakönyvet, zsebkendőt, ha pácája vót, még azt is befektették mellé. A kalapját is odatették neki. Úgy monták, hogy mikor az utolsó ítéletkor megy az oferára, akkor azt a pénzt teszik oda, hogy legyen neki. A lábait, amivel összekötötték, azokat a kendőket is csak odatették neki a koporsóba. Itt nálunk akik szerették a pálinkát meg is hagyták, hogy önekik tegyenek be egy félliteres üvegbe. Be is tették oda a keze mellé úgy, hogy a népek ne lássák, de betették.” (Zsére, 12.)
788. „Öregembernek most is beteszik a pácáját ha vót neki, szemüvegét, könyvecskéjét, olvasóját, zsebkendőt, pénzt a markába. Férfiaknak a kalapot is odatették a halott fejéhez, meg berakták a lábaihoz azokat a kendőket, amivel a lábait összekötötték. Régen vót olyan is itt Zsérébe, akinek raktak be egy üvegbe pálinkát, hogy iddogathasson ott is, legyen neki. Monták, hogy ezeket be kell tenni, mer kell ott.” (Zsére, 13.)
789. „Amikor beteszik a halottat a koporsóba odaaggyák neki a rózsafüzérit, meg zsebkendőt is tesznek neki az ujjai közé. A könyve is a hóna alá van téve, meg pénzt is adnak a kezibe, hogy majd Szent Péter jobban beengedi őket. Ez olyan szokás vót mindig, hogy pénzt is adnak neki. Férfiaknak a kalapját is oda a fejéhez teszik, öregembernek meg a botját is oda szokták adni. Öregek szokják most is, hogy dohányt meg pipát tegyenek oda, de a fiatalabbak már nem csinálják.” (Csitár, 15.)
790. „Akik házasok vótak, a gyűrűt is rajta hagyták azokon. Ha férfi vót és pipázott, akkor tettek oda neki pipát, kalapot mellé, a rózsafüzért és az imakönyvet a kezibe atták. Zsebkendőt is raktak a hóna alá, a pénzt pedig az ujjai közé tették neki.” (Gerencsér, 16.)
791. „Vótak neki olyan ruhái, viselt ruhái és azt betették a feje alá.” (Lédec, 5.)
792. „Vót neki az a régi béléses nadrágja, azt odaraktam a koporsóba a feje alá. Nyócvanegybe vót ez.” (Gimes, 11.)
793. „Azt a *pénzt, ami a szemin vót* beteszik neki és eltemetik vele,” (Pográny, 4.)
794. „Egy pénzt szoktak adni a markába mer úgy monták, hogy Szent Péter nem ereszti bé, ha nem adnak pénzt neki.” (Geszte, 3.)
795. „Adnak a halottnak pénzt, mink is adunk koronát, vagy öt koronát oda a zsebkendőbe, hogy megy az oferára ünnepekkor, legyen pénze.” (Lédec, 34.)
796. „A halott mellé szoktunk betenni imakönyvet, rózsafüzért, koronát a kezibe.” (Lédec, 6.)
797. „— Mi attunk édesapámnak a zsebibe tíz koronát. (Lédec, 9.)
— Zsebibe? Mi a kezibe attuk édesapámnak a pénzt, édesanyámnak is a kezi-

be, hogy majd megy az oferára, legyen nála. Kezibe attuk, nem a zsebibe. (Lédec, 6.)

– Mi a zsebibe radtuk, hogy szerette a sört, ihasson odaát is, ha kell neki. (9.)

– Kellett volna tenni egy üveg bort a koporsójába, akkor lett volna mit inni neki. (6.)

– Mi pénzt attunk, hogy abból vehet magának.” (9.)

798. „Azt hallottam az öregektől, hogy valamikor még *kenyeret* is tettek be a koporsóba. Fosztóba jártunk és ott szoktak ilyenekről beszélni.” (Gerencsér, 16.)

799. „Nálunk meghalt egy bácsi, nagyon szerette a bort, annak meg betettek egy liter bort a koporsóba melléje. Tettek neki a koporsóba, hogy legyen neki ott is.” (Lédec, 34.)

800. „Úgy is vót, hogy mikor az én férjemnek ásták a sírt meg, *megtanították a gödörbe azt a pálinkát*, amit annak a halottnak betettek. Azt a halottat, aki előtte vót harminc évvel, harminc évvel a férjem előtt temették el és neki is betették a pálinkát. És az a pálinka nem romlott meg, a sírásók meg is itták. Az már nagyon erős lehetett, mer amikor vittük a halottat, azok ott aluttak a sírba. Úgy verték fel őket, hogy ne aluggyanak tovább, mer meghozták a koporsót. Aluttak azok a gödörbe és ott vót mellettük a literes üveg. Így jártak azok a tanált pálinkával. Ugye ha valaki nagyon szerette az italt, nem sajnálták tőle, betették neki a koporsóba, igyon ott is.” (Gimes, 10.)

801. „Már inkább úgy csinának nálunk most, hogy amikor eltemetik a halottat, utána adnak annak italt akinek nincsen, olan szegényebbnek, azér a halottér.” (Gimes, 10.)

802. „Koporsóba tették neki a botját, szemüvegét, óráját is. A szomszéd embernek vót *hallóeszköze* is, mer süket vót, még azt is betették neki a koporsóba. Aztán vagy tíz évre kérte volna vissza a betegségélyező, mer az nem vót az övé. Apám is meghalt tizenkét éve és montam, hogy a botot ne tegyék be, mer nemsokára fog kelleni anyámnak, aztán meg nekem. Aztán azt monták, hogy ami az övé vót, mindent be kell tenni.” (Vicsápapáti, 24.)

5. Koporsóból kifelejtett tárgyak

803. „Vót olyan, hogy valamit kifelejtettek és akkor ha vót olyan, *aki közel meghalt, annak mellé bétették a koporsóba* azt és monták annak a halottnak, hogy „add át apámnak”, így megkérték.” (Geszte, 2.)

804. „Azt is hallottam, hogy valamit elfeletek, akkor berakták azt az utána jövő halottnak a koporsójába, szóttak is a halottnak, hogy majd aggya át.” (Béd, 26.)

805. „Az is vót, hogy kifelejtettek valamit, álmottak akkor róla, valaki megálmotta a halottat, hogy ez meg az hiányzik. Akkor azt egy jó mély gödörbe *beásták neki a sírjába*, hogy nyugott legyen.” (Vicsápapáti, 24.)

806. „Meg vót olan is, hogy valamit kifeletek, az olvasóját meg ileneket. Akkor azt kivitték a temetőbe és ott beásták a sírjába.” (Menyhe, 27.)

807. „Máskor meg addig jajgattak, míg elhatározták magukat. Csináltak a síron egy

jó árkot és abba beleásták neki a könyvecskéjét, így atták neki. Monták, hogy utána többet nem álmottak vele.” (Menyhe, 27.)

808. „Vót itt egy sekrestyésünk, annak vót egy kedves rózsafüzére. De mikor meghalt, a felesége a nagy riadalomba nem azt atta oda. Egy fiatal lánka álmotta vele, hogy monta: „A kedves rózsafüzéremet a feleségem nem atta oda, minő nagyon hiányzik az itt nekem!”. Az asszony úgy csinált, hogy egy dobozkába betette és jó mélyen kiásta a sírt, betette oda. Azóta nem álmottak vele. Ez itt történt hatvankilencbe.” (Zsére, 12.)
809. „... meg csinálták azt is, ha valamit kifelejtettek, hát elvitték utána a temetőbe és beásták a sírjába. Arról nem hallottam, hogy másik halottal elkütték vóna utána.” (Zsére, 13.)
810. „Azt is beszétték, hogy valakinek nem atták oda a rózsafüzérit, a zsebibe maratt neki a köznapló szoknyájába. Aztán álmottak vele, hogy kérte a mindennapi olvasóját a halott. Akkor kivitték neki a sírjára és beásták oda.” (Gímes, 10.)
811. „Az is vót itt a faluba, hogy valakinek nem attak pénzt, mer az olyan nem hívó ember vót. Eccer aztán álmottak vele. Panaszkodott, mer nem attak neki pénzt és nem tud menni az oferára, mer ott áll pénz nélkül. Akkor aztán a hozzátartozói kimentek a temetőbe, beásták a sírjába a pénzt. Utána már nem álmottak vele.” (Gímes, 11.)
812. „Úgy is előfordútt, hogy valamit kifelejtettek és akkor a sírját egy kicsit mélyebbre kikaparták és odatették. Én úgy tudom, hogy később már nem nagyon csinának semmit. Ha a temetésig megtalálják, akkor a sírgödör aljába teszik.” (Csitár, 15.)
813. „Ha valamit kifelejtettek, azt betették utána. Minálunk meghalt a plébános és nem atták a kezibe a keresztet. Mikor a koporsót betették a gödörbe a kispap is belépett oda és rátette a koporsóra.” (Lédec, 5.)
814. „Négy éve nálunk is vót halott, elfelejtettük betenni a botot. Amikor megtaláltuk a fiammal kimentünk este és beástuk a sírba. Csináltunk egy kis gödört és betettük úgy, hogy nem látta senki.” (Gerencsér, 17.)

6. Kötések oldása a koporsó lezárása előtt

815. „A halott kezei, lábai is össze vótak kötve, de amikor a koporsó fedelit zárták le, azokat a szalagokat lekötötték. Ne megkötözve mennyen Jézus elé, akkor nem tud imátkozni, nem tud Jézustól áldást kérni.” (Egerszeg, 39.)
816. „Összekötötték a halott lábait is, hogy azok úgy mereggyenek meg. Arra vigyáztak, hogy mikor a koporsóba lecsukják, akkor azt szétoldozzák a kezein is, a lábain is. *Különben nem tud menni* a többi halott után.” (Menyhe, 27.)
817. „Vót is, hogy elfelejték leszenni és akkor az a halott monta is álomba a háziaknak, hogy mér nem vették le a fűzőket a lábáról, hogy ő nem bírt menni, pedig szép prosíció vót és ő nem tud menni utánuk. Hát így aztán nagyon iparkonnak még most is szétbontani, ha úgy van.” (Menyhe, 27.)
818. „Amikor temetik, a kezeiről leveszik azt a szalagot, hogy ne legyenek magosan a

- kezei, mer akkor nyomja a koporsó. Mikor a koporsót leszögezik, akkor a lábairól is leolgyák azt a kendőt.” (Pográny, 4.)
819. „Úgy monták valamikor, hogy el köll oldani a kötöt, mer nem fog tudni menni a többi halottal.” (Pográny, 4.)
820. „... ha nem oldották vóna le, akkor álmonnak vele, hogy ő nem tud járni, mer össze vannak kötve a lábai. Mer ilyen is vót.” (Gerencsér, 16.)
821. „Aztán szokták a kezeit, lábait összekötözni, amíg meg nem merevedik. Amikor következik a temetés ideje, akkor a lábait szétoldották, hogy tuggyon járni és a kezeit is szétoldották, ezeket így hallottam.” (Csitár, 15.)
822. „Azokat a kendőket később a koporsóba tették. Beszétték azt is, hogy azért kellett a lábait szétoldani, hogy tuggyon járni a túlvilágon, ne legyenek összekötve a lábai.” (Zsére, 13.)

7. A szemfedél szétnyírása a koporsó lezárása előtt

823. „Egy fehér gyócsval van letakarva, amíg nem vót berakva a koporsóba. A koporsóba fátyollal terítik le, azt már ma aggyák a koporsóhoz. Amikor viszik temetni, akkor a halott fejénél *kinyírják azt a fátylat*, amivel le van takarva. Kereszt formába vágják ki és kifedik az egész arcát. Monták, hogy *nem lát* rendesen, ha majd megy a templomba és azért kellett kivágni ott az arcánál.” (Lédec, 6.)
824. „Mikor beteszik a halottat a koporsóba ráteszik azt a szemfedelet és a fejénél ott hosszút hasítanak, hogy nézhessen a halott, hogy még örülhessen, ha valakit meglát. Ez még ma is szokás, akar kicsike, akar nagy a halott, az arcánál mindig elmetcik, hogy nézhessen.” (Lédec, 7.)
825. „Most is szokás, hogy mikor zárják le a koporsót, az arcánál azt a szemfedelet kereszt formába meghasították. A régiek azt mongyák azért kell csinálni, hogy *tuggyon lélegezni* és hogy jobban *ki tuggyon jönni belőle*, amikor elgyön az ideje.” (Zsére, 13.)
826. „Van a szemín az a ritka lepel, azt kinyírják. Szépen olyan keresztet csinának és kitakarják, hogy ne legyen a szeme letakarva, lásson a halott.” (Lédec, 34.)
827. „Leterítik fátyollal az arcát a koporsóba. Mikor teszik rá a koporsó fedelit, azt a fátyolt akkor kereszt alakba megnyírják az arcánál, hogy az arca szabad legyen. Azért csinájják, hogy lásson, ha csukva is vannak a szemei.” (Lédec, 9.)
828. „Mikor zárják le a koporsót azt a fátyolt, ami rajta van, középen olyan kereszt formába valami hozzátartozója szétvágja. Hogy ne legyen letakarva, legyen ki a képe neki.” (Gerencsér, 16.)
829. „A koporsóba aztán letakarták felülről a halottat fátyolval, de ott a fejénél elnyírták egész a melléig úgy, hogy a kezei meg az arca szabadon legyen. Monták, hogy ne legyen lezárva azzal a fátyolval.” (Geszte, 3.)
830. „A koporsóba is letakarják felülről. Amióta én emlékszem, mindig boltba veték a fátylat, amit ráterítettek. Amikor meg lezárják a koporsót, akkor egy keresztet nyírnak a mellitől a fejéig, feje tetejéig. Ott az arcánál egy csöppet ki-

- takarják, úgy monták az idősebbek, hogy feltámadáskor ne botolgájjon, meg azt a zsinórt a lábainál is azér vágják le.” (Geszte, 2.)
831. „A koporsóba szabadon vót az arca, de mikor vitték temetni, leterítették. Mikor zárták le a koporsót, akkor ott az arcánál kinyírták ilyen kereszt formába, hogy mennyen neki levegő, ki tuggya mér.” (Pográny, 4.)
832. „Mikor zárják le a koporsót, akkor azt a fátyolt, amivel le van takarva azt kimetcik, hogy ne legyen a képe letakarva. Azt úgy monták, hogy láthasson az a halott, de mit láthat? Csak a koporsó fedelit láthassa, de csak kimetcik.” (Gímes, 10.)
833. „Mikor gyön a pap, akkor szögelik rá a koporsó fedelit, de előtte azt a fátyolt, ami rajta van a halotton, így kivágjuk. Az uramnak én vágtam szét a fátyolt az arcánál. Azt így szokták, hogy kivágják, hogy nem lát rajta az a halott, ha úgy marad a fátyol.” (Gímes, 11.)
834. „Aztán van az a szemtakaró és amikor le akarják zárni a koporsót, akkor azt úgy keresztbe elvágják és kihajtyák. Ahogy el van vágva és szépen ki van terítve, az a koporsó szélein is olyan szépen látcódik. Vannak olyanok is, akik azt mongyák, hogy nem lát a halott, ha az a szemtakaró nincs kivágva.” (Csitár, 15.)
835. „Felül is letakarták, azt pedig megvagták, egy keresztet nyírtak rajta mielőtt bezárták a koporsót. Ezt most is így megcsinálják, hogy könnyebben ki tuggyon bújni belőle.” (Kolon, 14.)
836. „Mikor zárják le a koporsót az arcánál olyan kereszt formába kivágják a szemfedelet, ezt mindig tartották. Úgy monták, hogy lásson a halott, hogy merre menen az úton a túlvilágon.
837. „Mikor zárják le, most is egy keresztet vágnak, szétnyírják a melléig, hogy lásson.” (Menyhe, 27.)
837. „Aztán azt a lepedőt, amivel le van takarva így keresztbe kivágják. Van egy asszony, akit megkérnek, hogy majd te fogod szétnyírni. Úgy hallottam, mikor szegény idesanyámnak – nyugoggyék békébe –, vágják szét, egy asszony mondta: „Jobban vágd szét, hogy lásson!”. Idős asszony monta ezt vagy tíz éve.” (Vicsápapáti, 24.)

8. A koporsó lezárása

838. „A mostani szokás szerint úgy van ez, hogy mi a papval bemegyünk a házba, a *pap beszenteli a halottat* és akkor mi azzal megyünk ki az udvarra. Közbe a hozzátartozói elbúcsúznak tőle, megcsókójják. Még mindig van, hogy a *hozzátartozója megcsókózza* a halottat, aztán leszögelik és úgy hozzák ki.” (Csitár, 15.)
839. „Mikor meghallják, hogy a pap begyött az udvarra, akkor már zárják le a koporsót.” (Gerencsér, 16.)
840. „Mikor a papocska gyött az udvaron keresztül, akkor lezárták a koporsót, előbb nem. Előtte még a pap rendesen beszentelte a halottat. Most már a templomba csinálják ezt.” (Zsére, 13.)
841. „A keze össze vót kúcsóva, de amikor tették rá a koporsó fedelit, akkor a

kezeit elnyújtották mellette és a mellén maradt a könyve, kalapja. Más akkor ott már nem vót. Ezt most így csinájják.” (Geszte, 2.)

842. „A koporsót megszentették mikor beletették a halottat. Akkor csak avval a szentelővel csinálták, az a szentőttvíz most is ott van és mikor meghal valaki a háznál, akkor is megy valami rokon, ott van a pohárba rozmaring és azzal egy keresztet csinál rá mindenki. A pap meg akkor szentőtte meg, amikor az udvarból indították temetni.” (Geszte, 2.)
843. „Mikor a koporsót zárták le, a hozzátartozók mind beszentették. Van az a virág, a kruspán, így híjják. Az vót a pohárba és azzal beszentették.” (Lédec, 34.)
844. „A koporsót akkor zárják le, mikor gyün a pap. Jelt adnak, csengetnek a templomba, harangoznak, akkor már a *sírások leszögezik* a halottat. Mikor gyön a pap azt már kiteszik oda, ahol követi a pap. Kiteszik a koporsót az udvarra.” (Lédec, 34.)
845. „Mielőtt lezárják a koporsót búcsúznak a halottól és megszentelik. Van kis pohárba szentelt víz, abból megszentelik. A nagyobb rokon megsimítyta a kezeit, mégnagyobb rokon meg is csókózza, akinek nagyon kedves.” (Vicsápapáti, 24.)

A HALOTT KIKÍSÉRÉSE A TEMETŐBE

1. A halott kivitele a házból

846. „Megfogják a koporsót és *lábaival előre kiviszik a házból*. Az udvaron is úgy teszik le, hogy a lábaival legyen a kapunak. Az öregebbektől is úgy hallottam, hogy úgy kell vinni azt a halottat, ahogy életébe is járt, lábaival előre.” (Menyhe, 27.)
847. „Amikor kivitték a házból a koporsót, akkor úgy megcsinálták, hogy lábval előre vitték. Most is azt mongyák, hogy fejvel előre nem jó kivinni, csak lábval szabad. Hogy aztán mér így, nem is tudom, talán nem is történne semmi, csak hát ez a beszéd most is.” (Gímes, 10.)
848. „Vót olan is, hogy nem tuttak rendesen megtérni, a szobába kinyitották az ablakot és az *ablakon atták ki*. Keskeny vót a folyosó, nem térhetek vóna meg, kiatták az ablakon. Kicsike vót az ablak, akkor kitörték még az ablak fáját is, hogy kiférjen, azon tették ki.” (Gímes, 10.)
849. „Lezárják a koporsót, előtte megszentelik szépen. Megfogja két jó erős ember, kint van már az udvaron a szentmihály-lova. Lábaival vitték előre, hisz lábon kell kivinni.” (Zsére, 12.)
850. „A rokonnyai, távoli rokonnyai vitték ki a házból úgy, hogy a lábai legyenek előre. Erre nagyon vigyáztak, hogy ne mennyen fordítva. Csak láttam mindig, hogy vigyáznak erre, azt már nem tudom, hogy mér.” (Zsére, 13.)
851. „Kivitték a házból, arra ott vótak a halottvivők, azok vitték, de csak akkor, mikor már vitték temetni. A lábaival előre vitték ki azt ajtón. Megcsinálták úgy, hogy a lábai legyenek előre, az mennyen ki előbb.” (Lédec, 5.)

852. „Lábaival előre kivitték az ajtón, mindig csak így vitték. Úgy monták azér, hogy *tuggyon menni a másvilágon is.*” (Lédec, 6.)
853. „Vót olyan eset is, hogy nem fért ki a koporsó az ajtón, hát kiatták az ablakon.” (Lédec, 6.)
854. „Úgy viszik ki, hogy a lábai legyenek elől. Lábbal járt életébe, hát ilyenkor is az mennyen elől.” (Gerencsér, 16.)
855. „Lábaival előre vitték, azt nem engették, hogy fordítva legyen, figyelmeztették is, ha fordítva vitték vóna. Monták, hogy úgy nem szabad vinni, meg kell fordítani.” (Geszte, 2.)
856. „Ketten megfogták úgy, hogy a lábai legelől legyenek, ne a fejével mennyen. Erre nagyon ügyeltek, mer hogy életünkbe is lábval előre megyünk, akkor holta után is így mennyen.” (Geszte, 3.)
857. „Megfogták ketten, kivitték az udvarra úgy, hogy lábaival előre mennyen ki. Olyan mondásokat hallottam, hogy *nem szabad fejével előre vinni, mer akkor visszajár a házba.*” (Kolon, 14.)
858. „A hozzátartozói aztán megfogták és kivitték. Az öreget öregebbek, a fiatalat meg legények vitték úgy, hogy annak a halottnak a lábai legyenek előre. Fordítva nem szabad vinni a koporsót, mer valami baj lesz akkor, baj gyün a házra. Olyan-
kor szoktak szenteltvizet locsolni eléje, valamikor régen. A küszöbön ahogy vitték vóna ki, *vizet locsítottak oda a fődre.* (Pográny, 4.)

2. A halott búcsúztatása az udvaron

859. „Valamikor letették az udvaron, ott a kántor a papval elbúcsúztatta a rokon-
nyoktól, utána indították.” (Lédec, 6.)
860. „Az udvaron aztán rátették szentmihály-lovára. Ki vót követve az udvaron, vót az a szertartás.” (Pográny, 4.)
861. „Az udvaron aztán letették, mer ott követték. Valamikor bevitték a templom-
ba és ott is követték, most csak az udvaron követik. Valamikor vót a kántor, az nagyon szépen tudott búcsúztatni, de ezt most megtiltották, hogy azzal szomoríttya a házbelit, pedig nem igaz. Az egész népet szomoríttya egy kicsit és akkor az a hit mindenkiben jobban benne van. Olan szépen mint régen most nem csinájják, a papok nem engedik.” (Gímes, 10.)
862. „Idejött a házhoz a kántor és a pap, az egész falu népe itt vót az udvaron, mi-
kor temettük az apósomat. Megszentelte, megfüstölte a pap a koporsót, aztán énekszóval vitték ki a temetőbe.” (Zsére, 12.)
863. „Ott künn letették az udvarra, ott is imádkoztak, énekeltek körülötte, aztán vitték temetni.” (Zsére, 13.)
864. „Az udvaron letették két hokedlira, ott vót már akkor a pap is, kántor is, mer itt szokás vót a háznál való szertartás is. Most már nincs ez.” (Kolon, 14.)
865. „Aztán ott az udvaron követték ki, ahogy megérkezett a pap, azután vitték ki. Még ott az udvaron hosszan elsírátták. Ott a pap még elkezte latinul az imát-
kozást, közös éneket, vót búcsúztató is, a kántor elbúcsúztatta a rokonnyoktól. Akkor ott nagyon siratták a rokonnyok. Aztán vitték temetni.” (Geszte, 2.)

866. „Az udvaron vót a halott háznál való szertartása, ott vót a pap, énekettek, imátkoztak, zsótároztak, amikor búcsúztatták a halottat. Elbúcsúztatták apjától, rokonságától, gyermekeitől, mindenkitől szépen, külön strófákkal.” (Lédec, 5.)
867. „Vót ez a halotti búcsúztató is. Azelőtt vót a kántortanító, az csinátta. Aztán hatvanhét után ilyen magunkfélék csináják. Azóta van megint, hogy búcsúztassuk a halottat, röviden, nem olyan hosszan, de mondjuk.” (Pográny, 4.)
868. „Az egyház ezt nem szerette aztán, mert ezek a búcsúztatók úgy felkorbácsolták a hozzátartozókat, hogy nagyon. Aztán az egyház mérsékelte is a kántorokat. Most is van búcsúztató, de inkább csak ilyen megemléítés. Mintha figyelmeztetné a halott a hozzátartozókat, hogy jók legyenek, meg ilyeneket.” (Lédec, 5.)

3. A halott lelke a temetés napján

869. „Egy helen meg úgy vót, fiatalasszonykát temettek, vitték a halottat. Amikor az udvaron követték ki a halottat, akkor az asztalon hagyott *poharak nagyon cseregetek*. Ez igaz vót, én is hallhattam. Mikor hallottuk ezt a cseregést az egyik asszony azt mondta, biztosan macska jár bent és benyitott. Nem vót ott semmi. Később meg ez az asszony álmódott a halottval és az a halott kérdezte, hogy mér nyitotta ki az ajtót, mer ő még akart csergetni tovább, de mikor kinyitotta az ajtót, kiszökött a lábai között. *Az a lelke vót.*” (Gimes, 10.)
870. „Meg vót az is, hogy követték az udvaron, odabent meg nagy zörgés vót, azt magam is hallottam. A kaszniaajtók is zörögtek, csukták, nyitották. Arre úgy monták, hogy sajnákozik, amiér el kell menni.” (Gimes, 11.)
871. „Beszétték azt is, hogy mikor vitték a gazdát, hát akkor nagyon *nyerített a ló* és az azér nyerít, mer sajnájja a gazdáját. Vagy az a marha elbögte magát olyankor az istállóba. A kutya most is érzi, az is igaz.” (Pográny, 4.)
872. „Vót olyan eset, hogy a kutyát ki nem vehették a koporsó alól, az annyira sajnátta. Még a temetőbe is lekísérte a kutyája azt a halottat. Az állatnak is van valamilyen érzése, amiből tuggya ezeket a dögokat.” (Csitár, 15.)
873. „Vitték el a háztól és hányszor megesett, sokszor beszélük ma is, hogy a kutyák olyan üvöltésbe kezdenek, hogy éppen elég. Mongyák azér, mer van olyan érzékük a kutyáknak, hogy valamit meglátnak ilyenkor. A lovak is nyerítenek, amikor viszik a halottat.” (Zsére, 13.)
874. „Valakinél, akinél vótak lovak azt hallottam, hogy úgy nyerítgöztek a lovak, amikor a halottat vitték a háztól. Én csak hallottam ezt, mer nálunk nem vótak lovak.” (Lédec, 6.)
875. „Vót olyan, hogy a kutya nagyon vonyított, mikor vitték ki az apósomat, gondóttuk, hogy a halál szagját érzi, a halált láttya az a kutya.” (Zsére, 12.)
876. „Olyan is vót, hogy vitték ki a halottat az udvorból nagyon sivített minden állat. Azt úgy monták, hogy annak a gazdának a *lelke elbúcsúzott tőlük*, mer ment el a háztól. Amikor vitték a testit, a lelke is elment a háztól.” (Béd, 26.)

4. A halottvivők kiválasztása

877. „*A halott kivitелére fölkerik a rokonságot*, mind a két ágról való rokonságot, hogy minden rokonságból vigye valaki azt a halottat, senki meg ne sértőggyön. Mindig négy-négy viszi, váltogatják egymást. Lehetőleg közelebbi rokonok viszik, ha úgy meg lehetett csinálni.” (Vicsápapáti, 24.)
878. „*Mostanába a legújabb divat az*, hogy nagypapa, nagymama meghal, akkor az unokák vigyék ki az udvarból. Ha van annyi unoka, azok legalább az udvarból vigyék ki.” (Vicsápapáti, 23.)
879. „*A halottvivéshez megint hínak emberek*, azok is viszik ki a házból. Rokonyoknak, jóbarátoknak szónak. Már úgy mint testvér nem, de távolabbi rokonyoknak szoktak szóni ilenkor, vagy akivel úgy jobban vót.” (Menyhe, 27.)
880. „*Úgy is szokás*, hogy azt nem az ő fia, vője, se unokája nem vihette ki a házból, hanem a testvéreinek a fiai vitték ki. Ha vót négy fia, akkor azok, ha kevesebben vótak, akkor még a keresztfiai álltak oda, de mindig ezek a rokonnyai vitték.” (Geszte, 2.)
881. „*A gyerekei, fiai vitték ki*, ha nem vót olyan, akkor a keresztfiai, bérmafiái. Azok már keresztronok vótak, de vihették ők is, ha úgy kellett.” (Lédec, 6.)
882. „*Gyerek ha meghalt, azt csak egy fiatal gyerek vitte* ki a rokonyok közül, testvéreinek a gyereke a szülőknek, vagy ilyen. Csak a *hóna alá vette* és vitte.” (Egerszeg, 18.)
883. „*Az ilyen egészen kicsikének a koporsóját ha fiú*, akkor lány viszi. Keresztlányt, rokont kéme meg és ha már ez nincsen, akkor a szomszédból egy lányt. Az a lány, aki a koporsót viszi lehetett olyan tizenéves.” (Egerszeg, 39.)
884. „*Ha olyan kicsike vót a halott*, akkor egy olyan lányka vitte a temetőbe. Tudom, mer én is vittem, tizenhárom éves lehettem. A mányikám keresztfiának a gyereket vittem a hónom alatt, úgy vittem ki a temetőbe.” (Vicsápapáti, 24.)
885. „*Ha gyerek vót a halott*, akkor azt egy olyan vitte ki, aki még kicsiny vót. Ha fiú vót a halott, egy leány vitte, leányt meg fiú.” (Béd, 26.)
886. „*Ha lánka halt meg*, akkor fiú vitte ki, vagy olyan nagyobb fiú a hóna alá vette és úgy kivitte a koporsócskát. A rokonságból vót az a valaki és a karjára egy zsebkendő vót kötve. A lányok is, akik kísérték mind fel vótak ötözködve koszorúlánynak, mindeniknek zsebkendő vót a karjára kötve. Azokat a zsebkendőket mind a halott rokonnyai vették meg, aztán úgy atták oda. Ha meg fiú halt meg, azt nagyobb lányok vitték ki.” (Csitár, 15.)
887. „*Ha így lányka meghalt*, akkor a rokonságból egy nagyobb fiú vitte ki a temetőbe a hóna alatt. Felkérték ezt a fiút a rokonságból.” (Gerencsér, 16.)
888. „*Vót olan is régen*, hogy egészen kicsike meghalt, gyerek. Ha fiúcska vót leány vitte, ha leánka vót, akkor egy legény vitte a hóna alatt azt a koporsócskát. Akkor híttak két leányt, híttak akárkit. Szerettek a lányok elmenni ilenre. Zsebkendőt kötöttek a karjára azoknak, akik vitték.” (Gímes, 10.)
889. „*Kisgyermek ha meghalt*, azt csak a hóna alatt vitte egy legény. Keresztfia a halott szüleinek, vagy ilyen vitte. A karjukon vót fehér zsebkendő kötve. Fehér ruhába vót a lány, koszorú is rajta, aki vitte.” (Lédec, 34.)
890. „*Ha már nagyobb vót a halott*, akkor *lányok, legények vitték* a koporsóját.

A lányok vittek olyan fehér szalagokat a koporsóra és a legények vitték a halottat.” (Vicsáppáti, 24.)

891. „Csinának olyan vánkoscát és *törött gyertyát* tesznek rá, aztán ha van a rokonságba olyan lány az viszi, ha nincs, megkérnek valakit. Éppen most az őszön egy fiatalembert legyúrt egy autó, annak a menyasszonya jött el Banzska Bisztricáról és az vitte a párnát a koporsó előtt. Aztán azt bedobták a gödörbe a koporsó után, eltemették.” (Vicsáppáti, 24.)
892. „Ha meghal olyan nagyobb fiú, tízéves, akkor már viszik mint vőfélyt, legények. A legények szintén el vannak látva bukrétával, vagy pedig fehér szalagval van átkötve nekik a karjuk. Mindegyiknek egy fehér székfü van a mellére téve. Minden úgy van készítve, mint a lakodalomban.” (Egerszeg, 39.)
893. „Fiatalnak a temetésin az összes lány tiszta fehérbe öltözött, koszorút tettek a fejükre és ha legény halott vót, akkor is így. A legények ilyen vőlegényi ruhába mentek, kaptak kendőt a karjaikra. Ez még most is szokásba van, hogy kendőket osztogatnak fiatal temetésin. Vele egyidős legények vitték, a lányok is odaáttak, mintha vinnék, ott mentek a koporsó mellett.” (Geszte, 2.)
894. „Nagyobb fiút, legényt már szentmihály-lován vitték. Legényt már négy lány vitte, azok váltották egymást ha nehéz vót nekik a koporsó.” (Csitár, 15.)
895. „Amikor legény halt meg, lányok vitték. Úgy öltöztek fehérbe meg koszorúba, még én is vótam így koszorúslány temetésen. Ha meg lány halt meg, azt legények vitték ki a temetőbe. Minden fiatal halottnak, legyen az lány, vagy legény, mindig *öltözött egy pár menyasszonynak és vőlegénynek*, azok kísérték ki. Utána nagy áldomás vót a háznál, mint a lakodalom, olyan vót.” (Pográny, 4.)
896. „Fiatalt, mikor temettek, akkor a lányok tiszta fehérbe vótak öltözve koszorúslánynak, azok is vitték, ha legény vót a halott. Lányok vitték a legényt, legények a leányt. Négy leány vitte azt a legényt, de ha nehéz lett vóna, hát azért mentek ott a legények is mellette, hogy segítsenek, ha kell. Én is vittem legényt, a szülei megkértek, hogy vigyem.” (Lédec, 6.)

5. Temetési menet

897. „Aztán elindították az uccán lefelé. *Legelől ment a kereszt*, utána ha vótak ilyen *gyerekek* azok, azután a *férfiak*, utána vót a *kereszt* meg a *koporsó*. Azután mentek a *rokonyok*, legvégén a kísérők, *idegenek*. A hidaknál sokszor meg kellett állni, de csak azért, mert itt ilyen keskeny hidacskák vótak, másként nem lehetett átmenni rajtuk, csak egyesével.” (Lédec, 5.)
898. „Legelől vitték a keresztet a gyerekek. A pap már a koporsó után ment, utána a rokonsága.” (Lédec, 34.)
899. „Aki úgy akarja, annak most is *zenélnek* az utcán rezesbandával, úgy temették.” (Lédec, 6.)
900. „Amikor meg a temetőbe visszük az úton, akkor már megfordítva van, a fejével előre megyen. Mingyár az udvaron már megfordították, akkor már a fejével előre teszik a szentmihály-lovára. A házból a hozzátartozói vitték ki, a rokonyokból valaki. A család az már nem, de a rokonyokból valakik.” (Geszte, 3.)

901. „Legelől vitték a keresztet, fekete lobogót az idősebbeknek, fiatalnak fehérét és ment a pap, utána a gyerekek, azok után a férfiak. A férfiak után vitték a koporsót, azután mentek a hozzátartozók. Fiatal leány koporsója mellett olyan koszorúslányok vitték a gyertyákat, a falubeli leánybaráttjai vótak. Itt csak mindig a vállukon vitték a halottat a temetőbe, nem tették semmire.” (Geszte, 3.)
902. „Vótak a faluba olyan keresztet, ahol megállt a nép. Ott a pap mondott pár imát csöndbe, aztán mentek tovább. Jobban már nem emlékszem, hogyan is vót, mer egészen régen halt meg legény, már régóta nem vót ilyen.” (Geszte, 2.)
903. „Valamikor azokon a dorongokon vitték hazulról a temetőbe, szép is vót az.” (Gimes, 10.)
904. „Ha fiatal halt meg az egész falu legénye meg a lányok is mind meg vótak híva. Mind ki vótak ötözve díszesen, fehérbe lányok és mindenik legény kapott egy bokrétát a mellére. A lányok meg rozsmaringot. Körülfogták a koporsót és úgy mentek ki a temetőbe. Ha lány vót a halott, akkor legény vitte négy, ha legény halott vót, azokat négy lány vitte. Zenétek is szépen, ilyen trombita banda vót, megfogattak ilyen fiatalabbnak. Szokás vót. Vót kilencven éves öreglány ki meghótt, de az is megfizette már a bandát, öneki is vót. Vót olyan is, hogy *monták a fiatal halottra, hogy ez a lakodalma*.” (Zsére, 12.)
905. „Elől ment a kereszt, vót ráköteve szép fehér zsebkendő, ilyen fehér kendő annak, aki viszi. Az már jelzi is, hogy ők viszik a halottat, azért van rajta az a fehér kendő. Utána mennek a fiúk, legények, utánuk a lányok, aztán mentek a férfiak. Azután ment a pap, a kántor, utána vitték a halottat, utána már csak az asszonyok. A hozzátartozói mentek a halott két ódalán.” (Zsére, 12.)
906. „Amikor fiatalat temettek az nagyon szép vót, mer felötöztek a falubeli lányok mind szépen menyasszonynak, mintha menyasszonyt vinnének szépen koszorúslány ruhába, a legények is bokrétát tűztek, úgy mentek a koporsó előtt. Az én testvéremnek vót vőlegénye mikor meghalt, *a vőlegénye rendes vőlegényi ruhába kísérte* és egy tányéron vitte a koszorút. Zenével is van, hogy kísérik a halottat, de fiatalat mindig zenével temetnek, a faluba a fiatalok fogatták meg olyankor a rezesbandát.” (Zsére, 13.)
907. „Szentmihály-lovára tették a halottat és úgy vitték ki a temetőbe. Elől mentek a fiatalok, aztán az emberek, utána az asszonyok, aztán viszik a koporsót. A koporsó után meg mentek a rokonyok.” (Zsére, 13.)
908. „Ha legény halt meg, akkor legények viszik a halottat és a lányok mellette mentek mindig koszorúba felkészűve. Minden legény mellett ment egy leány. Vót olyan is, hogy a legénynek vót menyasszony is, úgy halt meg. Akkor annak attak egy rozsmaringot, vánkoscáre rozsmaringot tettek kettőt, azok össze vótak kötve és az egyiket eltörték. Ezt a párnocskát a menyasszonya vitte a koporsó előtt. Az a menyasszonya is fehérbe vót felötözve, meg koszorúba.” (Menyhe, 27.)
909. „Mikor vitték a halottat, a gyerekek mentek legelől, aztán a plébános úr, a kántor, utána a halottal mentek és a rokonság azután.” (Pográny, 4.)
910. „Montak olyat is, hogy *vizen ha átvitték nehezebb lett a halott*.” (Lédec, 6.)

911. „Monták, hogy mikor közelednek a sírhoz megnehezedik a halott. Nem tudom mér monták, de megnehezedik.
912. „Vót olan is, hogy kicsinke halt meg, még meg se vót keresztelve. Az ilen *kereszteletlen gyereket éjjel vitték ki* a temetőbe. Nem is ásták sorba, csak a temető szélibe keresztbe tették. Csak olan otthon csinált ládikába tették, koporsója se vót nagyon. Azoknak keresztet se csináltak, az édesanyja tutta hol van, mások meg nem is nagyon néztek azokra, akik félre vótak a temetőbe. Megkerült olan is, hogy az asszony még a gyerekágyon fekütt amikor temették a gyereket. Ilenkor két-három asszony vitte ki a rokonyokból, közeli rokonyok, akik bejárók vótak oda.” (Menyhe, 27.)
913. „Azokat a kereszteletlen gyerekeket éjcaka vitték temetni. A testvéremnek is halva született a gyereke és az apja csinált neki koporsót és éjcaka az apja ki-vitte.” (Gimes, 10.)
914. „Olyan gyereket is koporsóba temettek, aki nem vót megkeresztelve, csak azt nem követték, nem pap temette. Azt a gyerekek ők maguk, azok a háziak vitték ki, legtöbbször az apja vitte ki.” (Gimes, 11.)
915. „Hallottam azt is, hogy így *idegen halottat ha átvisznek a falun* az nem jó, mer akkor *a határt elveri a jég*. Inkább éjjel vitték, hogy ne tuggya azt senki.” (Gerencsér, 16.)
916. „Azt is beszétték azelőtt, hogy idegen halottat ha visznek át a falun meg a határon, akkor elvágja a jég a határt, így beszétték.” (Gimes, 10.)
917. „Most az a halottas autó hoz ide mindent, koporsót, koszorúkat. De hát azt is hogy csinálták! Becsavarták abba a lepedőbe és úgy vitték ki az autóhoz, ott tették bele a koporsóba. Csak úgy becsavarva egy lepedőbe, úgy vitték ki. Aztán még egy éjcekát ott vót a hullaházba, oda mentünk ki hozzá este a mise után.” (Gimes, 11.)
918. „Amikor meg úgy kerül a halott, hogy vasárnap hal meg, akkor nem végez a pap szentmisét a halottér. Akkor úgy szoktuk, hogy letesszük a halottat a templom előtt és egy bizonyos szertartást ott elvégzünk. Libera vót ott elénekeve, aztán már vittük a temetőbe.” (Csitár, 15.)
919. „Mi a halottat csak olyan rövid keretbe búcsúztattyuk, mer nálunk szokták bevinni a templomba és amíg tart érte a mise, addig ott van a halott. *Amit szoktunk azelőtt az udvaron végezni, azt most a templomba végezzük* és utána ki-visszük a temetőbe a sír szélire.” (Csitár, 15.)
920. „Akkoriba még olyanokat is beszétek, hogy a pap se akart kijönni, ha nem kapott. Valamikor ki kellett vinni a koporsót oda az iskola eleibe, vagy kocsit kellett küdeni a papér. A szegény udvarba nem ment be, hanem ki kellett vinni a templom eleibe, onnan temették. Nagyon sokat változott azóta az idő, a világ.” (Egerszeg, 37.)
921. „Aki vitték a koporsót, *vitték a keresztet, azoknak mind attak egy tiszta fehér kendőcskét*, egy olyan zsebkendő. Aki vitte a keresztet, annak felkötötték a keresztre, aki meg viszi a koporsót, annak a karjára kötték. Amikor már betették a sírba, akkor azt a zsebkendőt levették, a zsinorokat amivel odakötötték, azokat meg bedobták a sírba. Még most is láttam, hogy azokat a zsinorokat bedobták oda, a zsebkendő az övék lett.” (Lédec, 6.)

922. „Nálunk ilyenkor mindig zsebkendőket adáltak mindenkinek, aki visz koszorút, aki viszi a halottat. Tiszta fehér zsebkendő vót, azt meg is hagyták, csak azt a gombostűt, amivel odaszúrták, azt dobták a sírba.” (Vicsápapáti, 22.)
923. „Aki viszi a temetőbe, ma már autóval viszik, annak már én is elkészítettem aprópénzt, így zsebkendőbe belekötve.” (Gimes, 11.)
924. „Vót egy asszony, azt beszétték róla, hogy nagyon rossz asszony, hogy boszorkányos. Amikor *temették őtet olyan förtelmes szél kerekedett, hogy a koporsó fedelit egészen az udvarig visszadobta*. Ez igaz, anyám is látta, mikor a szél felkapta a koporsó fedelit. Akkor a faluban teljesen meggyőződtek, hogy tényleg boszorkány vót.” (Kolon, 14.)
925. „Az is vót, hogy az *első gyermek mikor meghalt, hát az apja nem ment a temetőre*. Az apja elkísérte őt a temető elé és onnan visszament, mer ha bemegy úgy tartották, hogy akkor a többi is meghal.” (Béd, 26.)
926. „Amikor az első gyereket temette valaki, akkor az apja kivitte a temető kapujáig, de be már nem ment, hogy nehogy meghaljon a többi is.” (Menyhe, 42.)

TEMETÉS

927. „Inkább *délután temetik* négy óra táján és utána van a mise. Régebben meg mikor letelt a negyvennyóc óra, de inkább akkor is délután, mer akkor jobban ráértek.” (Gimes, 10.)
928. „Általában két éjszakát van a hullaházba, utána temetik. Most az orvos mon-gya meg pontosan, hogy mikor lehet temetni, régebben meg negyvennyóc óra vót.” (Lédec, 6.)
929. „Valamikor nagyon kevesig vótak a ravatalon, negyvennyóc óra eltelt és már vitték temetni. Most vót olyan, hogy egy hétig vót fönn. Van az a halottasház, nyáron az ember siet, mer itt még nincs az a fagyasztó, de ígérik. Jó lesz az, ha lesz, szép lesz az a halott tőle. Akkor az se lesz baj, ha nyáron nagy meleg van.” (Egerszeg, 39.)
930. „Ott a temetőbe ahol van a koporsó odamennek a *hozzátartozói és azok álltak a koporsó mellett*, a pap meg a lábainál, az asszonyok a siratókval meg szembe vele.” (Geszte, 2.)
931. „A temetőbe leteszik a halottat és a pap a kántorval elvégzi a szertartást, ami kell. Azután teeresztik a halottat, de előtte a bokter elveszi attól a keresztet aki vitte és avval a *keresztvel a sírnak az ódalára belül csinál egy keresztet*. Csak akkor eresztik be utána a halottat.” (Menyhe, 27.)
932. „A temetés mikor hogy van, két órakor, három órakor. Akik idegen faluból mennek azok kimennek a hozzátartozókhoz, aztán azokkal együtt mennek. Mi meg így a faluból megyünk ki a temetőbe akkorra, amikor a temetést csinálják. Vannak, akik előbb is kimennek, aztán elmennek a temetés előtt még a sírjaikhoz, visznek oda is virágot és csak utána mennek a temetésre.” (Lédec, 6.)
933. „A temetőbe levették a koporsót, odatették a sírgödör szélire, aztán ott is

- vót egy kötelező szertartás, amit a pap ott csinált. Amikor megcsinálta, akkor kötéllel leeresztették a gödörbe a koporsót azok, akik a sírt is kiásták.” (Lédec, 5.)
934. „A temetés délután vót az uramnak, kihozták a hullaházból, aztán a papocska kikövette. Majdnem az egész falu elmegy. Régen montak búcsúztatót, de már nincs az. Meghalt az a kántor, aki régebben monta. Még Zsérébe most is búcsúztatnak, ott a Kovács Domi csinálja.” (Gímes, 11.)
935. „*Legénynek a temetésin még cigányzene is vót*, a szülei megfogatták a zenészeket. Tavaly is vót ilyen temetés. Mikor tették be az ilyen fiatalat a sírba, akkor is húzták a cigányok a legkedvesebb nótáját. Már a barátok tutták, hogy melyiket szerette, azok monták a cigányoknak.” (Pográny, 4.)
936. „Ha sírba tették a halottat, a *várandós asszonyt nem engették, hogy ott kukuckájjon* be abba a gödörbe, mer akkor sárga lesz a gyereke. Temetésre elmehetett, csak a gödörhöz nem engették.” (Menyhe, 40.)
937. „Nálunk a faluba vannak romák, de jó cigányok, nincs velük semmi baj. Náluk most meghaltak ketten is, azok muzsikáltak a temetőbe, de az egész falu odacsődült. Olyan magyarnótákat játszottak, hogy nagyon régen nem hallottunk ilyen jó magyar muzsikát.” (Egerszeg, 39.)
938. „*Fődet is dobnak a koporsóra*, valahogy úgy hallottam azér, hogy ne ijessze a halott, ne féjjenek.” (Gímes, 11.)
939. „Azér dobják a fődet a koporsóra, hogy könnyebb legyen elfelejteni azt a halottat, de azt nem lehet elfelejteni. Meg az a legnehezebb föld, amit a szülő dob oda. *Virágot is dobnak a koporsóra*, azt dobják a gödörbe utána sokan.” (Lédec, 6.)
940. „Mikor temetik el, szoktak virágcsokrot dobni a gödörbe. A hozzátartozók hantot is dobnak, most is csinálják, hogy ne győjjön vissza az a halott.” (Zsére, 13.)
941. „Amikor beteszik már a koporsót a gödörbe, akkor hantot hánynak be utána, de azt én se csinálom, minek. Úgy mongyák azér kell, hogy ne mennyen haza.” (Gímes, 10.)
942. „Meg úgy is szokták, hogy öregebb nénikék fölvesznek egy hantocskát és behajítják a gödörbe. Azt szokták mondani ilyenkor, hogy „Aggyon az Isten örök nyugalomnak neki!”. Ennyi vót.” (Geszte, 3.)
943. „Amikor temetik be, akkor dobnak a koporsóra földet. Legelőször a plébános egy kapa földet dob rá, aztán akik közel vannak hozzá, azok dobnak egy göröngyöt. Én is dobtam, hogy könnyebb legyen a föld neki.” (Kolon, 8.)
944. „Göröngyöt a rokonságból mindenki dob a koporsóra. Azt nem tudom mér csinálják, de dobják.” (Lédec, 34.)
945. „Olyan is van, hogy valaki ha *idegenbe hal meg, akkor visznek a sírjára a saját földjéből*.” (Egerszeg, 39.)
946. „Láttam olyat is, hogy nem a falujába temettek valakit és akkor az anyja monta a lányának, hogy tegye oda azt a földet a keresztfához, amit a falujából hoztak, hogy pihennyen a saját földjébe. A kolonyi papnak is hoztak otthonról földet, rátették annak is a sírjára.” (Gerencsér, 16.)
947. „Már mikor betemetik a halottat beszórják virággal, de a szebbet, a szekfűt,

- gerberint meghaggyák fönt. Annyi a koszorú, hogy nincs is sokszor hova tenni. Nálunk mostanába egy temetés torral együtt ötezer korona.” (Egerszeg, 39.)
948. A pap meg is füstöli, meg is szenteli azt a sírt. Egy koszorút a koporsón hagynak és akik közelebb állnak a sírhoz egy hantot is dobnak, így mutassa, hogy rokon, sajnálja őt. Az a koszorú legtöbbször az apjáé, vagy anyjáé, feleségéé, ilyen közelebbié.” (Menyhe, 27.)
949. „Virágot is szoknak bedobni a gödörbe, a hozzátartozók meg darabka földet is dobnak a koporsóra. Hogy ezt mér csinálják azt nem tudom, pedig a legutolsó temetésen is láttam.” (Pográny, 4.)
950. „Amikor már temették, *bedobták a keresztről a szalagot* a gödörbe utána. Nálunk a keresztre tesznek öregnek fekete szalagot, fiatalnak meg fehérét. Azt most bent veszik Nyitrán, aztán leveszik a keresztről és bedobják utána.” (Pográny, 4.)
951. „Amikor temetik be a gödörbe oda bedobják azokat a virágokat meg azokat a kendőcskéket, amivel össze vótak kötve.” (Geszte, 3.)
952. „Amikor temetik el, akkor a virágot bedobják neki a gödörbe, rá a koporsóra. Én a koporsóba is attam neki virágot sokat, olyan gyönyörű csokrokat.” (Geszte, 2.)
953. „Amikor már temetik a halottat még most is hánnyák be a virágot a sírba utána. Sok koszorú van, némeliknek harminc is van. Én montam, hogy nekem egy koszorú se legyen ha meghalok, mer lerúgom, nem kell az. Meghalt a keresztlányom, de én nem vettem neki koszorút, attam érte két misét, jobb az neki.” (Gímes, 10.)
954. „Vót, hogy tettek be *pálinkát* is, de azt nem a koporsóba, hanem mikor temették be, *a gödörbe tették neki*. Koporsó mellé a gödörbe odatették a pálinkát és úgy temették be. Virágot is raktak körbe a koporsóba, mikor milyen virág vót. Most többnyire csak szekfűt tesznek.” (Gerencsér, 16.)
955. „Amikor meg *elfelettek valamit* betenni neki, akkor *bedobták utána a gödörbe*, a koporsóra rá és betemették vele. Vagy már mégkésőbb találták meg, akkor beásták a gödörbe egy kis likba, hogy meglegyen neki.” (Lédec, 7.)
956. „Azelőtt vót olyan szokás is, hogy mikor betemették a gödröt, akkor a hozzátartozók körülmentek, *megkerütték a sírt* eccer. Közbe imát is montak, csak utána mentek haza a temetőből.” (Lédec, 5.)
957. „Azt itt nem láttam, nem emlékszem, hogy csinálták vóna, de valamelyik falukból erre láttam, hogy körüljárnak a sír körül a rokonyok, amikor betemetik a gödröt. Körüljárják térgyelve. Néverbe is szokták régebben körüljárni.” (Lédec, 6.)
958. „Kolonba szokásba van az is, hogy a temetés után háromszor megkerülik a sírt. Ahogy kaszálunk, abból az irányból. Vótam itt Lédecen is temetésen többször, de itt nem láttam, hogy megkerütték vóna.” (Kolon, 8.)
959. „Mikor beásták a gödröt akkor szokás vót, hogy megkerütték a sírt. Először nem a közeli rokon, ha felesége vót neki vagy ura van neki, az megy legelől, ha meg nincs, akkor az öregebb lánya, meg a vők mentek előbb, fiak, meg így. Szép sorba még így elbúcsúztak. Valamikor háromszor mentek, most már csak eccer mennek körbe.” (Geszte, 2.)

960. „Temetés után most is szokásba van, hogy rokonok is, idegenek is megkerülik a sírt. Arre mongyák, hogy így hamar jut a mennyekbe.” (Gimes, 10.)
961. „Láttam azt is Zsérébe, Kolonyba, hogy mikor ráhúzták a földet megkerülik a sírt, de nálunk ez nincs. Ott mennek körül. Akkor imátkoznak és mennek körül.” (Gimes, 11.)
962. „Szokás még most is, hogy a temetés után a sírt azok a nagyobb rokonok megkerülik. A gyerekei neki, a rokonnyai, komaasszonya, meg ilyenek. Ki háromszor kerüli, ha meg annyian vannak, akkor kevesebbyszer.” (Csitár, 15.)
963. „Amikor betemették régen is szokás vót, most is az, hogy a rokonnyai meg barátai megkerülik a sírját. A nagyobb rokonyok háromszor, a kisebb rokonok eccer mennek körbe és úgy mennek aztán haza.” (Zsére, 13.)
964. „Mikor betemették a gödröt háromszor megkerütték a sírt, azalatt imátkoztak. Először csak az olyan rokonyok csinálták, akik távolabbiak, a nagyrokonyok legutójjára marattak. Mentek úgy, hogy indúttak balról jobbra.” (Zsére, 12.)
965. „Szokás még most is az erre, hogy mikor be van takarva a sír, akkor a rokonság megkerüli a sírt háromszor, az csinálja, aki érzi magát rokonnak.” (Pogány, 4.)
966. „Vótam olyan temetésen is, ahol a rokonyok a temetés után megkerütték a sírt. Zsérén is, Menyhén is láttam ilyet de ez nálunk nem szokás.” (Egerszeg, 39.)
967. „A temetésin mikor földelik be a halottat akkor már figyelik, hogy el ne menyenyenek, *szónak nekik, hogy gyűjjenek el a házhoz, ott lesz a tor.*” (Gerencsér, 16.)
968. „Összehítták őket a temetés után, megmonta valamelyik nagyobb rokony, hogy gyűjjenek el a torba. Akkor aztán ment mindenki.” (Zsére, 13.)
969. „Régen úgy vót, hogy a bába is megkeresztelhette a gyereket, ha úgy vót. Az ilyet már a pap is temette rendesen.” (Egerszeg, 39.)
970. „Megkeresztelte a bábasszony, ha nem vihették el rendesen. Akkor már ha meghalt az a kicsike, rendesen eltemették a többi közé.” (Menyhe, 40.)
971. „Ha olyan gyerek halt meg, aki *nem vót megkeresztelve, azt a gátba temették*, csak a gát szélibe környes körül. De most a plébános úr eltemette, pedig nem vót megkeresztelve. Olyan öt éve vót ilyen.” (Csitár, 31.)
972. „A kisgyerek temetésit a nőtestvérei csinálták. Már kiviszik rendesen azokat is, akik valamiér nincsenek megkeresztelve. Valamikor nem, csak beásták a temetőbe a part alá.” (Egerszeg, 39.)
973. „Ha egy gyermek úgy halt meg, hogy nem keresztelték meg, akkor nem is temették úgy, mint a keresztelteket. Azokat csak úgy félretemették a gátba. Koporsója sem nagyon vót, csak olyan skatulyába tették és tették be. Ilyenkor a keresztapja szokta vinni. Pap nem is temette, nem is harangoztak.” (Pográny, 4.)
974. „Ha keresztetlenül halt vóna meg, odahaza keresztvizet vetettek rá. Akkor már a többi közé temették, nem félre, ha otthon megkeresztelték.” (Egerszeg, 41.)
975. „Itt is vót egy ember, aki *felakasztotta magát*, hát őt is, de régen az ilyeneket is csak úgy temették el, hogy nem is harangoztak nekik, aki akart, az ment el. *Fölvitték oda a legvégibe, a temetőnek az árkába.* Keresztet nem attak neki, csak be vót halmozva.” (Zsére, 12.)

976. „Ákasztott embert nem temethettek katolikus helyre. Azt is elvitték és beásták a part alá a temetőn kívül.” (Egerszeg, 39.)

HALOTTI TOR

977. „Valamikor, meg mikor eltemették, akkor összehítták őket a házhoz, ottan csinálták a vendégséget. Erről nálunk mindig azt mondták, hogy legalább *meg- emlékeznek utollára*, meg hogy megköszönik azoknak, akik vitték. Azoknak attak is, hogy ettek meg ittak, néha énekettek is, mikor hogy gyött.” (Lédec, 7.)

1. A tor előkészítése; meghívás a torba

978. „Amig vót a temetés, vótak *asszonyok, akik ott a háznál marattak és rendez- kettek*. Főztek, meg az asztalokat rendezték el.” (Menyhe, 27.)
979. „Most megterítenek előre, vannak megint különös asszonyok, akik ott a háznál marannak, amíg tart a temetés és mindent elrendeznek. Kiseplik a halott után a házat, asztalokat már a háziak előre megkészítik oda hátra a kertbe, hogy asz- szonyoknak legyen behordani megteríteni az asztalokat.” (Vicsápapáti, 22.)
980. „Amikor itt tizenkét éve meghalt a pap, akkor Billik Ferenc úgy csinátatta a tort neki, hogy már előre meg vót terítve minden és ő meghagyta, hogy ezentúl mindig így legyen a tor. Azóta előre megterítenek.” (Vicsápapáti, 23.)
981. „Főztek is akkor már a háznál a torra, meghítták a faluból azokat a gazdasszo- nyokat, akiket gondóttak és azok ott főztek, ami kellett.” (Zsére, 13.)
982. „Amíg a temetés tartott, a háznál maratt ott két idegen, kitakarították a halot- tas házat, kivitték az ágyat és terítettek be szépen asztalokat. Vótak gazdasszo- nyok, meg kellett híni őket, hogy főzzenek a torra. Bent a házba terítettek, ahonnan kivitték a halottat.” (Zsére, 12.)
983. „Két verrasztás között megcsinálták, amit meg kellett csinálni. Én is fogattam akkor gazdasszonyokat, mer akkor én már enni se ettem, lefogytam negyven kilóra. Nálam is a testvérek főztek ugyanúgy, mint a lagziba amit csináltak. Le- ves vót, hús is többféle. Ami kellett hozzá, azt abból a házból atták, ahol a halott is vót.” (Gímes, 10.)
984. „Vagy jószomszédot, vagy ilyen távoli valakit bíztak meg azzal is, hogy a te- metés ideje alatt ott a házba elkészítsen mindent. Amíg vót a temetés, addig szétrámóttak, kiszellőztettek, kisöpörtek, asztalt terítettek fehér vászonyval.” (Geszte, 2.)
985. „A házba terítettek, ahol kevesebb hely vót, ott terítettek oda is, ahol a halott vót.” (Lédec, 5.)
986. „A halotti torra nem főznek, csak szalámit, bort, a kenyeret megrendelik az üzletbe, főzni ilyenkor nem szoktak.” (Lédec, 6.)

987. „Ha nyár vót, az udvarra, ha hüvösebb vót az idő, hát a házba terítettek úgy, hogy kinek amije vót.” (Kolon, 14.)
988. „Meg szokták megkérni arra is, hogy a halottat míg kiviszik a temetőbe, addig ő otthon kinyitogattya az ablakot és készíti elő azt a halotti tort.” (Gerencsér, 16.)
989. „Asztalokat terítettek rendesen, már vannak ezek a külön szobák, ebédlők, most ott csinájják. Valamikor abba a szobába csinálták, ahol a halott vót, ha meg meleg vót, csinálták az udvaron is.” (Gerencsér, 16.)
990. „Most ilyen pogácsákat szokának csinálni, de nem annál a háznál, ahol a halott van, hanem a szomszédba, vagy valahol máshol. Szomszéd meg az ilyen jobb ismerősök szoktak ilyenkor sokat segíteni. Rendesen olyan pogácsákat csinálnak, mint máskor is szoktak.” (Gerencsér, 16.)
991. „Beeresztették a halottat a sírba aztán ott szoktak mondani, hogy „gyertek be a házhoz”, egy *közeli valaki a háztól hívta őket*, elment oda mindenki, akit hírtak. Imátkoztak a meghalt lelkiér, aztán megkínálták őket.” (Egerszeg, 18.)
992. „A temető ajtajába áll két asszony, azok is vagy rokonok, vagy a komaságból valók, fel vannak kérve, hogy „te fogsz a temetőajtóba állni”. Ha több temetőajtó van, mer Vicsápon három ajtaja van a temetőnek, akkor hat asszonyt kell felállítani. Azok híjják a torra és különösen azoknak szónak, akik verrasz-tani vótak.” (Vicsápapáti, 24.)
993. „A temetés után mingyár meghíjják a torba azokat, akiket gondónak. A hozzátartozói a halottnak, azok szokták megszólítani őket, hogy jöjjenek. A halottvivőket is, sírásókat is behíjják. No meg a rokonokat, szomszédokat.” (Kolon, 8.)
994. „Mikor eltemették a halottat, a rokonság meghívta azokat, akik elmentek a temetésre, még a sírásóknak is külön szóttak.” (Lédec, 5.)
995. „A házbéli szólíttya meg őket a temetőben, hogy jöjjenek el a torba.” (Lédec, 6.)
996. „A temetés után hítták meg őket, olyan rokony szokott szólni mindenkinek, aki nem vót vérbeli rokony, mert akkor annak nem kellett ott állni a koporsó mellett, akkor azokat megbízhatták, hogy ott szóljanak mindenkinek, akinek kellett. Sógornőmet, vagy a menyemnek a testvérit megbízom én is, ha kell, hogy azokat a népeket megszólítsa. Azokat, akik idegeny faluból vannak, okvetlenül behíjják.” (Geszte, 2.)

2. A halotti tor résztvevői

997. „Akit hívnak, az mindenki elmegy. Aki rokonnak érzi magát, érzi, hogy illik odamenni, az megy. Van úgy, hogy meg is haragusznak, hogy valaki nem gyűtt el. Ha valaki idegent hívnak és az nem gyűn el, annak nem kell magát kiszóni, de a rokonyoknak menni kell.” (Vicsápapáti, 25.)
998. „Mikor hazagyűttek a temetőből, akkor vót a tor, mentek is oda a rokonyok, meg az imátkozók.” (Béd, 26.)
999. „Aztán van a rendezőség, akiket felkérnek, azok csinának mindent, ők is hívják

meg a torba az embereket. Vannak a rokonok, azokat híni sem kell. Akik aztán viszik a halottat, koszorúkat visznek, híva vannak valamire, azoknak mind meg van mondva, hogy aztán mennyenek be a torba.” (Egerszeg, 39.)

1000. „Összehítták akit akartak, a rokonokat, énekeseket.” (Kolon, 14.)
1001. „Aszerint, hogy mennyi rokon vót, annyian lesznek ott, mer van sok testvére meg azok családgya, azok mind ott vannak.” (Gerencsér, 16.)
1002. „A legközelebbi rokonyok, jó ismerősök, meg akik segédkeztek a háznál, azok vótak inkább ott, azoknak szóttak, hogy mennyenek el.” (Gerencsér, 16.)
1003. „Jobban csak a rokonyok vótak ott, úgy hítták meg őket, testvéreket, komát, testvérenek gyerekeit meg a halottvivőket.” (Geszte, 2.)
1004. „A torra azok mentek el, akik közel vótak hozzá, lányai, fiai, komája, keresztfi, keresztlánya meg akik vitték őtet. Nem ment oda mindenki, aki a temetésen vót, csak így ezek a rokonyok.” (Geszte, 3.)
1005. „Neki úgy csinálták a torát, hogy ezeket az ismerőseit behítták az iskolába, ott vót megterítve, a rokonyok meg mentek haza és ott vót nekik a tor. És így van ez már, hogy az a sok munkatárs meg kolléga nem is férne a házba, hát azokat az iskolához híjják.” (Pográny, 4.)
1006. „Az a tor mindig van, meghíjják a hozzátartozókat, aztán azokat az idegeneket is behíjják, akik messziről jöttek, meg a jóbarátokat, munkatársakat.” (Pográny, 4.)
1007. „Régebben a bakterokat, hozzátartozókat, jóbarátait mind elhítták, meg szóttak a papnak is, de az nem ment. Valamikor a sírásókat is behítták, de ezek a mostaniak nem mennek be sehova. Éjjelre a tor után nem tesznek itt semmit a halottnak, csak Karácsonykor.” (Gímes, 11.)
1008. „Asszonyok nincsenek is torba, csak emberek. Asszonyok, csak kik kiszógtattak. Asszonyokat nem is híjják, csak férfiakat.” (Lédec, 34.)
1009. „A rokonyok vótak, meg akik vitték a halottat, meg a keresztekét, azokat elhítták. Szóttak mindenkinek a temetés után.” (Lédec, 6.)

3. Kézmosás a tor előtt

1010. „Még most is csinálják, hogy mikor vége a temetésnek, jönnek haza a temetőből, akkor a háznál ott van a *tányér, abba só, víz edénybe és lapáton parázs*. Akkor először megfogják a sót, rádobják arra a parázsra, aztán megmossák a keziket. Ott van egy törölköző, abba megtörlik a kezeiket. *Azt mondják, hogy milyen hamar ég az a só, olyan hamar tisztul a lélek*. Aztán azt a parászat újra beteszik a sparheltba. Ki van téve egy hokedli, és amikor gyön a gyászoló közönség a temetőből, akkor már ott van tányérkára a só kirakva és azt használják. Ezt oda a bejárati ajtóhoz teszik. A legszebb kivarrott törölközőket teszik oda.” (Egerszeg, 39.)
1011. „Aztán az is vót, hogy amikor mentek be a házhoz, ott vót edénybe víz, törölköző, tányéron só. Mindenki bedugta az ujját a vízbe, aztán a törölközőbe megtörölte, vett egy kevés sót és ott mellette lapáton vót parászból tűz, abba beleszórt. Úgy monták, hogy a halottnak a lelke üdvéér van ez. Az öregek

úgy monták ezt, hogy bevetik a sót a tűzbe, hogy előbb szabadújjon a purgatóriumból. Most is csináják ezt, hazamennek a temetőből, a lakáshoz érnek és az udvaron van egy kis víz, mellette lapáton a parázs. Most már nem úgy van, mint valamikor, hogy ott égett a kürtő alatt a tűz. Valamikor odavitték a kürtő alá, de most már lapáton van kividve a parázs, és abba szórják a sót.” (Egerszeg, 19.)

1012. „Mikor bemennek a házhoz, az udvaron van egy szék, stokedli, azon egy fehér kendő leterítve és rajta egy tányérkába só, mellette víz. A vízből megmossák a kezüket, megtörlik a törülközővel, ami oda van már akkor készítve és sót vesznek. Ott van egy pléhen a parázs, valamikor a sparheltből vitték, most faszenet kiégetnek és arra a szénre dobják a sót, hogy az a lélek szabadújjon ki minél előbb. Megmossák a kezeiket, hogy az a lélek tisztújjon, azzal a sóval meg hogy szabadújjon a lélek. És úgy lépnek be a tori házba. Ezt csinálja ma is mindenki, aki hiszi, aki nem.” (Vicsápapáti, 24.)
1013. „Az is már az öregektől maradt, hogy mikor mennek vissza a temetésről, egy székre ki van téve egy lavór víz, azon kendő. A kezit mindenki megmossa, aki ott össze van hívva. Az megint a halottér van, hogy a lelke tiszta legyen. Van, hogy csak belemártja a kezit, megtörli kendővel, hogy a halottnak a lelke olan tiszta legyen, mint a tenyere.” (Menyhe, 27.)
1014. „Mikor a temetés után jönnek a házhoz, akkor az még most is szokásba van, hogy az ajtóhoz székre tesznek egy lavór vizet, törülközőt és így mindenki belemártogatja az ujjait és utána megtörli. Van úgy, hogy még *pénzt is tesznek abba a vízbe*, de ezt már nem tudom, hogy miért, talán érte ajánlják.” (Csitár, 15.)
1015. „Mikor gyönnnek be, megmossák a kezeket mind, de más nincs.” (Lédec, 34.)
1016. „Ahogy elmúlt a temetés, kivettek egy lavórba vizet, törülközőt és megmossa mindenki a kezeit, ezután ülnek le az asztalhoz.” (Geszte, 3.)
1017. „Mikor felmennek az udvarba ott van egy széken lavórba víz, abba mindenki megmossa a kezit, hogy tisztújjon a lelke.” (Gerencsér, 16.)
1018. „Úgy szokják mondani, hogy azért mártják bele a kezeiket abba a vízbe, hogy a halott lelke megtisztújjon. Mostanába van az is, hogy tesznek szappant is oda, ez már jobban azért van, hogy aki a halottat esetleg meg is fogta, az a bacilus miatt is mossa meg a kezit.” (Gerencsér, 16.)
1019. „Pogrányba azt is láttam, hogy ott még koronát is tesznek a vízbe. Azt azért teszik be, hogy mindenki oda ad be pénzt és abból csinának a halottér misét. Ezt minálunk csak eccer láttam, ott Pogrányba még mindig van. Nálunk most csak az van, hogy megmossák a kezeiket.” (Gerencsér, 16.)
1020. „Az is vót, hogy lavórba vizet tettek, abba megmosta mindenki a kezit mikor megérkezett és abba a vízbe tettek tízfillérest, aztán azt a pénzt odaatták a kódosoknak a halottnak a nevibe. Azt is monták, hogy ezzel mosták a bűnit meg, különöst az olyannak, aki mongyuk fölakasztotta magát. Aztán az a pénz azt jelezte, hogy odaatták a kódosnak a halottnak a személyibe, hogy előbb megszabadújjon a bűneitől. Ezt még most is csináják, csak már szegények nincsenek úgy, mint valamikor vót. Most azt a pénzt a templomba a perselybe beteszik, de ez nálunk még most is van.” (Pográny, 4.)

4. Elhelyezkedés a tor alatt

1021. „*Ott a férfiak ülnek külön az asszonyok meg állnak.* Asszonyoknak nem csinának ülőhelyet, csak a férfiakat ültetik be az asztal megé.” (Vicsápapáti, 23.)
1022. „Most az asszonyok csak hátul ülnek a folyosón, az öregebbeket már csak leültetik, de azoknak nincs asztal terítve, csak úgy kínájják őket édespálinkával, a fiatalabb asszonyokat most is csak állva. Két különös asszony van, azok horgyák körbe.” (Vicsápapáti, 24.)
1023. „Pálinkáztak is, boroztak is. Kinek hol jutott hely, oda ment.” (Lédec, 5.)
1024. „Sokszor vót, hogy a férfiak külön asztalhoz ültek, ez kellett azér is, mert azok ittak is közbe, de az asszonyok nem ihattak, meg is szótták vóna őket, nem úgy mint ma.” (Lédec, 5.)
1025. „Elhítták a virrasztókat, mer vót nálunk négy ember, aki énekelt és imádkozott. Mentek oda a halottas házhoz. A nagyobb rokonok ültek az asztal körül közel, azt mindenki érezte, hogy nem vagyok olyan nagyobb rokon, akkor hátrább ültek a másik asztalhoz. Első asztalnál ültek a közeli férfiak, aztán a közeli asszonyok, tovább ki hogy kapott helyet.” (Zsére, 12.)
1026. „Tort csinának mint mikor a lagzi van. Többféle hús, leves van csináva. A temetőbe szónak azoknak, akiket el akarnak híni. Benn a szobába csinájják. Aki feleségestől vót, azok egybe üttek le, akik maguk jöttek, azok oda üttek, ahol hel vót. A faluból megfogannak valakit, aki az ételeket táalajja. Mi elhíttuk akkor azt, aki a kocsmába is van, fizettünk is neki. Nem akarta elvenni, mer sajnátta ő is, de azér neki attuk. Két éve vót ez májusba.” (Gímes, 10.)
1027. „Az először rokonokat előbbre ültették, koma, keresztapa, keresztgyerek előbbre ültek, most már ez sem olyan lényeges, ülnek oda, ahol helyet talál. Azér az még most is van, hogy a férfiak jobban külön ülnek le. Aki párba megy, az együtt is marad, de különben a férfiak inkább máshol vannak, mint az asszonyok. Hátrább ültek akkor is, többet is ettek, többet is ittak, mint az asszonyok.” (Pográny, 4.)
1028. „Ki hogy gyün, úgy ül le, feleség a férjivel együtt szokott maranni. Az ilyen főbb helyeken vannak a komák, keresztfik, meg ilyenek.” (Gerencsér, 16.)
1029. „Ki hova kerütt, úgy ült le. Jobban csak a férfiak szoktak a torba asztalhoz leülni, mer a nők, azok segítkeznek. Sonkát, szalonnát, kenyeret kínának nekik, bort is attak.” (Geszte, 3.)

5. Étél, ital a toron

1030. „Valamikor mind hordták föl, amikor az emberek ott ültek. Minden asztalra egy kenyeret és minden asztalra liter pálinkát tettek. Hat meg hét asztal is befért egy szobába, annyi liter pálinka vót.” (Vicsápapáti, 23.)
1031. „Régen úgy vót, nem is olyan régen, úgy harminc évvel ezelőtt, hogy annak a halottnak vagy keresztfia vagy a komaja, azok vitték föl a pálinkát, hordták fel a kenyeret, mer nálunk csak így vót, nem vót semmi más feltálalva toron. Akkor

azok a különös személyek meg vótak bízva. Olyan keresztféle koma meg bérma-fia, keresztfia, azok vitték föl a pálinkát.” (Vicsápapáti, 24.)

1032. „A szomszéd községbe úgy van csináva, Vicsápon, hogy két asszony ki van állítva a temető kapujába és mindenkinek mongyák, hogy mennyenek be a torba. Minálunk nem, csak akik valamit segítettek, azoknak mongyák. Vendéglőbe csak olyanok vannak, akik jönnek a munkahelyről. Kijön a vezetőség is, méltatták őt. Aztán ahol nagy a lakás, oda behíjják őket is, pogácsa van sütvé, sós kiflik. Ezeket a rokonságból sógornők, ilyenek megcsinájják. Mamám meghalt, a menyecskénk megsütötte. A testvéremnek a felesége. Italt is adnak, mindent. Malinovkát, sört, bort, pálinkát. Minden az asztalon van. Mikor felveszik, nem mongyák, hogy egészségre, hanem a lelke üdvösségére, adj ma örök nyugalmat neki. Előfordul az is, hogy többet isznak a kelletténél. Mentem oda, hát nagy nótázás vót.” (Egerszeg, 39.)
1033. „Pálinkát és kenyeret attak, hol meg vótak marhák, túró is vót. Nagy táltra kitétték és abból csipegették.” (Egerszeg, 21.)
1034. „Kenyérrel és pálinkával kínálták az ottaniakat. Valamikor egy siskóval süttek kenyeret, kilencet, tízet is. Amikor halott vót és éppen elfogyott a kenyér, akkor köcsönöztek egy-egy kenyeret.” (Egerszeg, 19.)
1035. „*Az asztal sarkára tettek egy egész kenyeret és az vót a sírásóé*, az be vót térítve egy lepedővel, aztán a sírásó azt vitte magával.” (Béd, 26.)
1036. „Meg vót minden készítve, ital, erős, bor, ennivaló, pogácsa, rakottkenyér, sonka, ilyenek. Régen kenyér vót meg szalonna, főzni nem főztek. Én pogácsát attam mikor meghalt a férjem.” (Lédec, 34.)
1037. „A testvéremnek a férje mikor meghalt, menyhei vót a férje, és *ott a torba felköszöntöttem* úgy, mint nálunk is szokás. Idegenek vótak ott és mielőtt megfogtuk ott a poharakat, montam: „Isten éltesen bennünköt erővel egészséggel és ezen meghótt testvérünket, akit most eltemettünk, aggyon az Isten neki örök nyugalmat!” Azoknak az idegeneknek nagyon tetszett, ahogy ott felköszöntöttem.” (Gerencsér, 16.)
1038. „Amikor hazajövünk a temetőből bemegyünk a házba. Amikor bemegyünk, az ajtónál várnak azok a megbízott személyek, az ajtónál a tűz ég, só és kis víz van. Köszönünk, hogy Dicsértessék a Jézus Krisztus, aztán megmosom a kezem, megtörölöm, hogy tisztújjon a lelke, aztán a sóból a tűzre teszek. Ez annak az emléke, hogy a tisztítótűzbe így szenved, ahogy a só a parázsuba. Akkor bemegyünk és megvárjuk a többieket, mer mi imádkozók előbb megyünk. Amikor mindenki összegyőtt, akkor feláll az előimádkozó és azt mongya: Tisztelt szomorú atyafiak, akik ide begyűltünk ehhez a házhoz a Mindenható Úristen dicséretére és ezeknek a szomorúaknak a vigasztalására! Tehát hallgassuk Szent Pál írását, mit szól az ember életéről. Szent Pál írása úgy szól az ember életéről, hogy három részből áll, úgy mint első a halál, második az ítélet, harmadik a Menyország. Szent Pál úgy beszél, hogy első a halál. Hogy lehet úgy beszélni, hogy első a halál? Azér, mer a halál a bűnnek a zsoldja. Az ítéletről pedig tudni kell mindnyájunknak, hogy az Úristen a halál úttyán ítéli meg az embert és csak úgy tudhat bejutni a Menyországba. A Menyország a szenteké, a legboldogabb lakóhely, ahol az Úristent színről színre látták. Úgy, mint a kimúlt atyánkfia

is, aki most meghalt. Testét betettük a földbe, lelkét tegye a mindenható Úristen a boldogok sorába. Mert Szent Pál úgy mongya, hogy hitét megtartotta, pályafutását elvégezte és harcot harcolt. Tétessék fejére az üdvösség koronája, melyet az Úr Jézus Krisztus készített az utolsó nagy napra. És hogy bennünket is el fog szólítani, akik jót cselekedtek, hogy gyertek országába és ti gonoszok, mennyetek az örök pokolra! De ezet a kimúlt atyánkfíát akit a mindenható Úristen kiszólított ebből a csalárd világból, ne tekincse az ő feltett bűneit, hanem a mindenható Úristen bocsájsa meg neki és vezesse a boldogok országába. És a Jóisten aggyon neki örök nyugalmat és ha mi is odakerülünk, miéretünk ő is esedezzen! Amikor ez el van mondva, körülülünk, fölteszik a pálinkát. Amikor ott a pálinka, azt mondom, hogy: Hát a mindenható Úristen álgyon meg minket testünkbe, örök életünkbe és ha meghalunk, bocsájsa meg bűneinket mindnyájunknak! és ez a tisztelt szomorú atyafiánk, aki mindezt reánk kötötte, ezt az italt, aggya testünk táplálására és lelkünk üdvösségére. Dicsértessék az Úr Jézus Krisztus, az Úristen álgyon meg bennünket testünkbe lelkünkbe, örök életünkbe, ha meghalunk, bocsájsa meg bűneinket!” (Vicsápáti, 25.)

1039. „Aztán olyan is vót itt, hogy néhány éve meghalt egy fiatal leány, a toron ott vótak azok a legények is, akik vitték. Hát azok ott mit össze nem danóttak! Majdnem tánc lett belőle. Mongyák, hogy azt nem szabad, megítélik, de így fiatal temetés után van így, azt máshogy veszik.” (Lédec, 6.)
1040. „Imátkoztak, iddogáltak és ilyenkor mindig örök nyugalmat kívántak a halottnak, vót eset, hogy *a földre is öntöttek a borból*, úgy monták, hogy a halottér áldozat, még máma is vannak, akik csinálják.” (Lédec, 5.)
1041. „Az még most is van, hogy a halottat felköszöntik a toron, ha a kántor ott van, az mondja. Fölveszik a bort és mongya a kántor, hogy: „Legyen a halottnak örök nyugalma, akik meg itt vannak, azok vigaggyanak”, olyan mondóka van. Valamikor vót hosszabb, hogy köszöntötték a halottat.” (Pográny, 4.)
1042. „Ott a családban akik vannak, azok nem nagyon ülnek le, azok főszógnak ételt.” (Gerencsér, 16.)
1043. „Bort is tettek az asztalra, abba se vót hiány. Mikor elkezték az evést, előtte annak énekettek, meg mikor elmúlt a tor, azt monták, hogy: „Aggyon az Isten örök nyugalmat és békességet a meghótnak!”, ezzel is köszönték meg.” (Gimes, 10.)
1044. „Pálinkát, szalonnát, kolbászt tettek valamikor az asztalra, ilyenkor torra nem szoktak valamikor főzni.” (Geszte, 2.)
1045. „Toron szintén olyan vendégséget csinának, elhíjják a sírásókat, harangozót, mi is ott vagyunk. Csinának olyan rakott kenyereket, magiknál azt hiszem szendvicseknek mongyák, azzal a kínájják az embereket. Egy szeletke paradicsom, főtt tojás, valamilyen felvágott, nálunk ezt úgy mongyák, hogy rakott kenyér. Még a temetés előtt megcsinájják azt a távolabbi rokonok.” (Csitár, 15.)
1046. „Ha már nem is attak az asszonyoknak előnyt abba, hogy üljenek le, de akkor sem jó szokás az az egy, hogy egy pohárból megittatják az összes nőszemélyeket. A férfiaknak mindenkinek van külön pohara, de az asszonyokat csak egy pohárból kínájják és állva. „Azok csak asszonyok!” – gondójják, és ez még

- most is szokásba van. Régen is úgy vót, hogy amikor egy apának vót öt fia és a menyei ott laktak az apa házába, akkor azok is csak állva ettek és ez a halottonál megmaradt a mai napig.” (Vicsápapáti, 25.)
1047. „Temetés után mingyár kezdődött, aztán estig, sokszor éjfélig is eltartott. Bizony néha ott is megkerült, hogy az emberek jobban becsíptek. Monták, hogy „igyunk szegény bódogútra”, aztán vót, hogy egészen elvigadoztak, vótak némelykor világi énekek is, mer annyit iddogáltak.” (Geszte, 2.)
1048. „Mikor már jókedvük van a borocskától, még most is előfordul, hogy elhúzzák a halottnak a legkedvesebb nótáját.” (Pográny, 4.)
1049. „Régebben a tor tovább tartott, ameddig vót bor, addig marattak, vót, hogy a háziak alig várták, hogy mennyenek szét, mer ott mulatoztak. Most egy órát, két órát tart, már nem húzzák el annyira.” (Pográny, 4.)
1050. „Először szépen imátkoznak étel előtt, aztán föltálalnak levest, húst, téstákat, italokat, aztán utána is megint sokat imátkoznak. Van, hogy elhúzódik tizenegy óráig is. Van bizony, hogy mindenről beszélgetnek már a végén, iddogálnak, aztán megköszönik és elmennek. Kalácsot annak azoknak, akik ott vótak, nagy siskókban sütték.” (Zsére, 12.)
1051. „Odabe a házba asztalokat tettek össze és körülülték. Énekeltek, imátkoztak azér a halottér, hogy legyen neki nyugalma, aztán beszélgettek is.” (Zsére, 13.)
1052. „Beszének aztán a halotról, ha beteg vót, öreg, akkor mongyák, hogy jól járt már, nem szenved. Ha meg fiatalon halt meg vigasztalják a hozzátartozóit, hogy nyugoggyon bele. Isten rendelése, eccer találkozunk ott valamennyien. Aztán már beszének nem csak a szomorúságról.” (Gerencsér, 16.)
1053. „Aztán a temetés után csinálták a háznál a tort, esszehíjják, akit gondónak. Már jobban a hullaháznál híjják essze őket, de én oda nem megyek, ott már nekem nem megy le falat a torkomon. Némelyik helyen most is csináják a háznál, amelyik olyan nagygazda, vagy gyűnnek idegen rokonok temetésre már behíjják, megkínáják őket. Most az uram temetésin vót itt rokonság Kolonból, vettünk szalámit, süteményt, behíttuk, megkínáltuk őket, de mi nem csináltunk olyan nagy összejevetelt.” (Gímes, 11.)
1054. „Legújabban ide a kultúrházba híjják be őket a torra, ott van megterítve. Este a házhoz már nem mennek imátkozni, csak oda a temetőbe.” (Lédec, 6.)
1055. „A temetés után tor van, ma is csináják, összehíjják akiket kell, de már nem haza a házhoz, hanem oda a temetőbe, ahol a ravatalozó van.” (Lédec, 7.)

6. Halott lelke a halálesetet követő harmadik napon

1056. „Beszétték azt is, hogy *akkor még köztük van*, éppen úgy, mint virrasztáskor, tányérba tettek enni. Mikor nágyikámnak meghalt a gyermeke, akkor ő is monta, hogy tegyenek a gyerekének is tányért és akkor abba mindenből tettek egy kanálkával. Virrasztáskor is, *toron is így tettek a halottnak a tányérba*, mer az még köztük van, azér is imátkoztak érte, éneket montak érte. Ezt az öregek még nagyon hitték, hogy az ő tiszteletire, őérte adnak mindent.” (Kolon, 14.)
1057. „A temetést követő éjcaka még *pohárba vizet tettek az asztalra*, hogy valami

- megtisztelése *a léleknek, ha jön haza, hát legyen ott neki*. Reggel meg beleöntötték a tűzbe, vagy akárhova is.” (Lédec, 5.)
1058. „Van még máma is, hogy hagynak pohárba benne vizet, hogy még eljő haza megköszönni a halott, a helé, hát hogy igyon.” (Lédec, 7.)
1059. „Monták toron, hogy „tegyünk az ő részére is” és tettek az első asztal elejire egy tányért, de ételt nem tettek bele. Monták, hogy talán még köztük van, monták, hogy „a Mennysországba jusson a lelke, Isten nyugtassa”, beszétték hogy ott lehet, talán hallja is mit mondanak ott.” (Zsére, 12.)
1060. „Régen, nagyon régen csinálták, hogy éjckára ételt is tettek az asztalra, meg víz, ha maratt a puttomba kiöntötték reggel, hogy a halottak ittak belőle, beszétték, hogy hazagyönnnek a halottak ilyenkor temetés után, többen is ilyenkor a házba vannak éjckára. Megterítve hagyták az asztalt, hogy legyen nekik, ha gyönnnek és reggel mindent kiöntöttek, ételt is, vizet is, mindent, ami edényekbe vót, mer azt már használták a halottak. A nagyon öregek beszétték, tőlük halottam én is.” (Zsére, 13.)
1061. „Aztán az úgy van, hogy amikor megcsinájják az asztalt, a halottnak is tesznek oda egy tányért, benne is van az étel, de azér az a halott már nem gyön enni. A merőkanállal szettek a halott tányérjába is, de az már nem ette azt meg. Csak ott vót neki.” (Gímes, 10.)
1062. „Az asztalra tettek még egy tányért a halottnak is, abba is tettek ételt, aztán ha jártak kóduosok, azoknak odaatták. Az asztal egyik szélire a sarokba tették ezt a tányért, úgy monták, hogy ezt a halottnak teszik. Éjckára már nem láttam, hogy tettek vóna ételt, máskor se vót szokásba, csak torkor.” (Geszte, 3.)
1063. „Azt is beszétték akkoriban, hogy a halott lelke tud az élőkről, talán ma is úgy van, hogy sokan hiszik.” (Lédec, 5.)

EMLÉKEZÉS A HALOTTRA

1. Gyász

1064. „Olan fiatalabb a *szüleit egy évig gyászózza*. Nem megy táncba se, ki hogyan. Olan is vót, hogy az öreget délután eltemették, este meg az unokája ment a táncra. Na arra aztán montak mindent és mégis akattak már akkor is olanok, akik azt monták, hogy nagyon öreg vót már az, minek a gyász. Húsz éve ennek.” (Gímes, 10.)
1065. „Akinék meghal a férje az gyászózza három évig. Nekem is a lányomnak az ura meghalt két éve és még mindig gyászózza.” (Gímes, 10.)
1066. „Tuggya ez olan, hogy kinek milen a szive. Vót olan is, hogy valaki nem gyászotta meg ahogy kellett vóna, hát azt a falu megszóttá. Az én menyemet is megszótták, neki olan erős természete van, nem rívott a temetésen, hát megszótták ezér is. Montam is, hogy ő ilen, de aki nem tuggya kiadni azt a keserúséget, annak a szive megbetegszik, mer az csak csukja magába a bánatot.” (Gímes, 10.)

1067. „Ha meghaltak a szülei valakinek, akkor az *egy évig egy öltözet gyászba van hétköznapi*, megint egy öltözet gyászba vasárnap. Aki csak testvér, vagy anyós, após vót neki, azt fél évig gyászotta az élő. Egy évig csak a szüleit, férjít, feleségit gyászotta az ember. Az a gyászos ruha azt jelenti, hogy mi is szenvedünk, mer szeretnénk mi is szép ruhákba járni. Ez mind penitencia vót, az vót a lelki üdvéér a halottnak, hogy gyászba jártunk.” (Zsére, 12.)
1068. „Azoknak vót kötelező a gyász, akik a nemzethez tartoztak és mongyuk a férjének a nemzetséjéit illendő vót tisztességesen meggyászóni. A házásoknál két nemzetet tartanak számba. Én vagyok Elgyüt, akkor nekem a nemzetem Elgyüt nemzet, a férjem után meg Földesi, az a Földesi nemzet. A nemzetséjének kötelező vót a gyász, azon belül meg jobban a nagyrokonok gyászottak. Ezeknek legalább egy évig kellett gyászóni. A keresztszülők, bérmaszülők, keresztfi is mind a nemzethez tartoztak, de azokat már kisoroknak monták és azoknak rövidebb vót a gyász. Azok fél évet vagy még annál is kevesebbet jártak gyászba.” (Zsére, 13.)
1069. „A hozzátartozók egy évig gyászották, a nagyobb rokonyok. A kisebb rokonyok rövidebb ideig, talán fél esztendeig, de most az sincs már. A fiatalok most ha valaki meghal már nem nézik annyira, hogy gyászónak. Még Bodokon jobban megtartják, de mi már ebbe a faluba nem annyira. Ki mennyit. Ha most közbegyün egy lakodalom még fél éven belül is megtartják. Itt már nincs olyan gyász, mint valamikor vót.” (Pográny, 4.)
1070. „Az a nagyrokon olyan, hogy mongyuk én meghalok, akkor a testvérem, komasszonyom, komám, sógorom, ezek a nagyrokonok. Aztán a sógorom sógora már kisorokon, dédunokatestvér, ezek már kisebb rokonok.” (Pográny, 4.)
1071. „A szülőket, apját, apósát egy évig kellett gyászóni. Öregapját már csak fél évig köll, keresztannyát már csak három hónapig gyászották.” (Geszte, 2.)
1072. „Közeli rokonyok egy esztendeig gyászották, keresztszülőket, komát meg ilyen távolabbi rokonyokat fél évig.” (Lédec, 6.)
1073. „Aztán ki hogy gyászotta azt a halottat. Édesapát, édesanyát egy évig kellett legalább. Közelebbi rokonyt ha mongyuk lány meghótt fél esztendő gyászották, ki hogy. Ma már az is van, hogy alig gyászol valamicskét.” (Lédec, 7.)
1074. „Gyermekei, felesége, vagy az anyja gyászotta esztendeig. A rokonsága, mint unokatestvére fél esztendeig horták a gyászt. Ennél rövidebb ideig a keresztapja, keresztannya gyászotta, meg az ilyen rokonyok. Fekete ruhába jártak, aminő viselet vót, olyan feketébe.” (Lédec, 5.)
1075. „Vótak olyan közeli rokonok, akik egy évig gyászottak, vót olyan rokonság, akik csak fél évig, vótak olyanok is, akik csak pár vasárnap mentek gyászba a templomba, azután megint felvették a rendes ruháikat.” (Béd, 26.)
1076. „Állandóan feketébe gyászották a halottat. Mink például édesanyámat két évig gyászottuk.” (Egerszeg, 39.)
1077. „Akinek nagy gyásza vót, abba a *ráfogóba gyászotta* esztendeig is, meg vót úgy is, hogy két esztendeig is. Fehér kendervászonból vót, kicsit kékkel vagy fehérrel gyászosan ki vót hímezve a vége. Az olyan vót, hogy becsavarták köröskörül a fejét. Aki már nagyon gyászott, férje, vagy testvére meghalt, ilyen ráfogót hordott. Egy szál vászonból vót az csináva. Fejre tették, mint a hazai kendőt.

Aminő hosszúra akarták, olyan hosszan hagyták az egyik felit, a másik szélit meg körülcsavargatták, még ráncokat is csináltak, hogy az nagyon szép legyen. Az egyik széle lógott olyan hosszan, ahogy akarták hagyni, a másik szélit megtekerték kétszer a hónya körül. Amikor ez megvót, akkor az úgy csüngött le. Ez vót a ráfogó. Az öregeket így is temették. A ruhája is olyan vót az öregnek, hogy fehér gyócsból vót a kendője is, meg az inge is és ki vót hímezve feketével, kékvel, zöldvel. Az én mányikám felötözött eccer ráfogóba, hogy megnézze milyen szép halott lesz.” (Egerszeg, 19.)

1078. „Régen, még az első háború előtt vót ez a ráfogó, amit a fejükön hortak ha valakit kellett gyászolni. Az olyan két méter hosszú lehetett, egy széles. Egy széles, amit levettek a szövőszékről. Olyan ötven centis. Idősebbeknek a végén feketével vót beszöve, fiatalnak pirossal. Azt horták, ha halott vót. Az én mányikám még abba gyászott, aztán azokat az öregeket abba is temették el, azt elvitték.” (Egerszeg, 29.)
1079. „Nekünk is vót a családba ráfogó, de szétvágták. Én már csak hallottam arról. Feketével vót szöve a vége, két méter hosszú vászon vót, amivel a fejüket betekerték. Nem kendő vót, mint most. Aztán a hóna alatt is körültekerték, szépen eligazították a ráncokat.” (Egerszeg, 18.)
1080. „Ezen a környéken talán mindenhol vót ez a ráfogó. Ha valakinek nagy gyásza vót, akkor is magára csavarta, de a halottra is ezt csavarták a fejire, úgy terítették ki.” (Egerszeg, 20.)
1081. „Egy év múlva már egy kicsit könnyebben, barnásabb, kékesebb a ruha. Most is így van, csak a fiatalok nem csináják már úgy, ahogy kellene.” (Egerszeg, 39.)
1082. „Most másként van, meg régen is sok vót gyászkor. Valamikor vót az a ráfogó, nekem is vót, de kiköcsönöztem. A mányikámé vót, fekete szalagval van ki varrva, a szélén meg csipke van. Gyászottak is benne úgy tudom, meg az ilyen öregeket vagy ötven éve abba is temették. A mányikámé valahogy megmaratt.” (Vicsápapáti, 43.)
1083. „Csak gyászkor horták a ráfogót, a nagyrokon gyászott abban. Fiatalabb is felvette, nem csak öreg, ha valaki nagyrokona meghalt. Az én időmbe már nem csinálták, csak hallottam róla.” (Vicsápapáti, 30.)
1084. „Nekem is van egy ráfogó, nem tudom kié lehetett. Ez tiszta fehér, csipke van a szélein. Nem tudom ki hordhatta. Fehér hímzést is csináltak rá.” (Vicsápapáti, 30.)
1085. „Fejtakaró kendő vót, amit kilences bordán szőttek. Olyan ötvenszer kettőötvenes. Piros, vagy fekete beszövéis vót a végén. A piros színűt negyven éves korukig horták gyászkor, utána már feketét, de az nagyon régen vót már.” (Béd, 26.)
1086. „Valamikor még az én öreganyám, ha valaki meghalt nagyrokonnya, *tiszta fehérbe gyászotta*.” (Lédec, 34.)
1087. „Feketébe vótak gyászkor és csak egy öltözetbe, abba az egybe három éven. Meg is sütt rajta, kopott rajta.” (Gimes, 10.)
1088. „Vót olan is, hogy a lány esküvője előtt meghalt az édesannya, akkor már megesküttek, csak a menyasszonyi ruhája neki olan más vót. A pártájába akkor

- már inkább olyan kék, ződ, meg fekete szalagok vótak, akkor már csak így gyászosan vótak.” (Gímes, 10.)
1089. „Valamikor ha menyasszonynak meghalt valaki közeli hozzátartozója, akkor már megtartották az esküvőt, de a ruhája azér más vót. Fekete kötényt attak rá, meg a szoknyája is olyan sötétebb vót, nem vót annyira kidiszítve. Valamikor azok a szalagok is talán mások vótak, de az én időmben ilyenek nem nagyon fordultak elő, csak hallottam ilyenekről.” (Csitár, 15.)
1090. „Vót olyan is, hogy kihirdették a házasulandókat és közbe valakije meghalt, akkor az a lány már gyászos menyasszonyként öltözött. Vótak azok a sötétkék atlaszok, a Petrec Örsire emlékszek, az így vót. Sötétkékből vót neki a párta is, akkor fehér nem is vót a ruhájába, ha jól emlékszem. Lányka vótam mikor esküdött és előtte meghalt az apja.” (Pográny, 4.)
1091. „Nekem úgy vót az esküvőm, hogy gyászom is vót. A ruhám olyan fehér vót, meg a nyakamba vót kendő kék rojtos, a maslik vótak gyászosak, kék, ződ, ilyenek vótak. Gyászmenyasszony vótam, monták, hogy annak sok lesz a bűja is. Vót is azután az életemben sok bűm.” (Lédec, 34.)
1092. „*Nem táncótt, nem mulatott* az, aki gyászba vót. Aztán ha letelt a gyász csak levette a ruhát és már cifrába ment a templomba.” (Lédec, 6.)
1093. „Amikor aztán *az egy esztendőnek vége lett*, akkor a hozzátartozók beváltottak száz koronát, vagy ki mennyit gondótt, azt atták utána a papnak. Úgy atták oda, hogy ezt a pénzt széthorták a rokonoknak és másnap mikor vót érte az ofera mind mentek a rokonok és atták oda a pénzt a plébánosnak. Aki címerebben akarta, mer ő gazdagabb az adott többet és abból osztottak mindenkinek. Úgy gondótták, ha így Isten nevébe atták, akkor könnyítik a halottat, azér csinálták.” (Zsére, 12.)
1094. „Amikor lejárt a gyász levették a gyászruhát és már járhatott cifrán a templomba, elmehetett lakodalomba is, csak addig nem, amíg gyászótt.” (Zsére, 13.)
1095. „Amikor lejárt a gyász azt már csak az jelezte, hogy cifrán gyűttek a templomba. Mingyár nem olyan cifrán, fokozódott az a cifra ötözöt.” (Pográny, 4.)
1096. „Ha valaki nem gyászótt rendesen, azt nagyon lenézték. Ha mongyuk elment mulacsságba és közbe lett neki valami baja azt monták, hogy mér nem tartotta be a gyászt, megbüntette az Isten.” (Geszte, 2.)
1097. „Aki nem gyászójjá rendesen, azt megszójják, de már hamar megszokják, hogy a fiatalok másként vannak.” (Egerszeg, 39.)
1098. „Meghalt a nagymama, másik nap meg vót a lakodalom. Az unokája már táncótt. Így van ez ma.” (Egerszeg, 28.)
1098. „Aztán azt a lepedőt meg a *halott után maradt ruhákat mind kimosták* a temetés utáni napon, hogy tisztújjon a lelke a halottnak. Aztán azokat vagy megtartyák, vagy valakinek ha több van belőle, akkor odaaggyák szegényeknek.” (Gerencsér, 16.)
1099. „Nálunk nem nagyon vették el azt a rokonnyai, ami a halotté vót, mer féltek, meg most is félnek, hogy akkor meghalnak ők is. Régen, ami sok szép ruhája megmaratt, azt szétosztogatták a szegényeknek.” (Lédec, 7.)
1100. „Ami ruhája megmaratt, azt odaatták annak, akinek kellett. Ami meg nem kellett senkinek azt elégették, nem tartották a háznál.” (Lédec, 6.)

1101. „Vagy eszébe jutott valakinek, hogy *köcsönzött nekem valamit* és nem attam meg, akkor be kell tenni Isten nevibe csergetyűbe, hogy a lelkiismerete ne bántsa őt.” (Egerszeg, 39.)
1102. „Többektől hallottam, hogy ebbe az időbe gyakori, hogy valami *állat elpusztul*. Ez többször megtörtént, hogy a gazda még betegségébe elment és megsimogatta az állatokat az istállóba és azokból az állatokból kiveszett azután, hogy a gazda meghalt. Gondótták, hogy nagyon szerette azt az állatot, hogy az ő simításával, miatta pusztult el.” (Lédec, 5.)
1103. „Nekem is két hétre meghalt a gyereke. Nagyon sírtam, nagyon sajnáltam. Monták nekem, hogy ne sirassam, *nem szabad siratni*, mer azoktól a könnyektől vizes lesz neki az ingecskéje.” (Vicsápapáti, 22.)
1104. „Úgy is monták, hogy ne sirassa az anya nagyon azt a gyereket, mer a gyerek üzeni fog, hogy mindenki szépen megy a körmenetbe, csak neki lesz rossz, mer vizes lesz a könnyektől.” (Vicsápapáti, 24.)
1105. „Annyi gyerek vót valamikor, hogy meg is halt valamelyik azt monták az anyának, hogy ne búsújj, egy évre visszahozod a kötényed alatt.” (Vicsápapáti, 24.)

2. Étél, ital a halott lelkéért a 7. és a 40. napon; a gyász ideje alatt

1106. „Az is vót, hogy a gyász alatt attak a halott személyibe ebédet a kódnak, vagy a cigányasszonynak, hogy a halott ne kívánja úgy, hogy ne éhezzen a halott, ilyeneket montak. Mikor elmúlt a temetés, arra harmadnapra, negyednapra, mikor hogyan vót, akkor atták. Emlékszek arra is, amikor itt a faluba meghalt valaki és vót itt az a sánta Anti, azt hitták be. Az öreg kérdezte is, hogy minek és akkor monták, hogy meghalt ez és ez, annak a nevibe adnak alalmaznát. Attak neki ebédet és bort. Megköszönték azt szépen, hogy „Aggyon az Isten örök nyugalomát!”, azt a halottér atták.” (Pográny, 4.)
1107. „Aztán az is vót nem is olyan régen, hogy egy hetire megint harangoztak a halottnak és vót olyan is, hogy negyven napra megint tor vót a nagyobb rokonságnak. Egy évre megint harangoztak és akkor avval fejezték be.” (Pográny, 4.)
1108. „Még valamikor úgy szokták csinálni, hogy mikor eltemették a halottat, annak az emlékére három napra rá összehítták az egész faluból vagy az öregembereket, vagy a falubeli szegényeket, mákos csíkot főztek nekik. Ezzel vendégelték meg őket annak a léleknek a javára. Azér mákos csíkot csináltak, mer az vót a legértékesebb étel ilyenkor.” (Vicsápapáti, 24.)
1109. „Boldogult fér em is mindig monta mikor kilötyintette a bort, hogy azt apámnak aggya, mer az is nagyon szerette. Szoktak löggyinteni a fődre, hogy az a halottaknak van.” (Lédec, 34.)
1110. „Olyankor gyakran vót az is, hogy gyakran attak a halottér ételt a szegényeknek. Vótak szombatok, amikor édesanyám sütött, no ilyenkor a hat nagy kenyér mellé mindig csinált egy kerek cipócskát is és azt odaatta a falu szegényének, elkütte tőlünk gyerekektől. Megmontuk kiér aggyuk, az meg imátkozott a halott nyugalmaér.” (Zsére, 13.)
1111. „Amikor eltemették arra harmadik napon csináltak ételt és odaatták annak, aki

szegényebb vót. Megmonták, hogy a halottér aggyák és az megköszönte. Olyan is vót, hogy akkor összegyöttek megint a nagyrokonok és csináltak egy kisebb tort.” (Béd, 26.)

3. Halottak napja

1112. „Mikor halottak napja van, nagy öröm van a halottaknak. Gyertyákat égetnek, énekelnek a halottnak.” (Lédec, 34.)
1113. „Aztán olyankor *van egy vecsernye* is és utána kimennek a *temetőbe gyertyát gyújtani*. Most trombitaszóval mennek és este ott égetik a gyertyát.” (Zsére, 13.)
1114. „Az nálunk nagy szokásba vót, hogy halottakkor korán fölkelünk, dagasztotunk kalácsot, süttöttünk. Ahány halottunk vót, annyi nagy tészát kiszakítottunk, ilyen gömbölyűt csináltunk, cipónak montuk. Szépen meghengergettük tojással, aztán megsütöttük a siskóba. Amikor halottak napján misére mentünk, akkor mindenki *annyi kalácsot vitt a templom elé, ahány halottja vót*. Ott a templomnál aztán *odaattak a szegényeknek egy-egy cipót*, attak hozzá egy koronát is. Azok köszönték, hogy „Isten fizesse és aggya a Jóisten a lelki üdvéért a meghóttaknak!”. Aggyák a halottaknak, hogy kapjanak ők is.” (Zsére, 12.)
1115. „Halottak napján vót három mise, meg azokat a cipókat csinálták és osztogatták szét a templomba. Az a nap erről vót nevezetes. Mikor vót így a halottakér ez a mise édesanyám három zsákkal vitt olyan cipókat. Ezeket úgy hitták, hogy kóducipó, mer a szegényeknek atták a halottakér. Attak mellé egy koronát is, hogy azok a szegények imátkozzanak a halottér.” (Zsére, 13.)
1116. „Halottak napján valamikor vittek nagy kas kalácsot, akkor a templomba már ott vót az a sok kódu, meg cigány, azoknak odaatták. Túrós lepényt, mákos kalácsot csináltak ilyenkor, vót hogy huszat is csinált valaki. Vannak, akik most is úgy mongyák, hogyha a szegénynek ad, annyi, mintha a halottnak adná. Ezér is attak halottakkor.” (Gimes, 10.)
1117. „Halottakkor meg az én mamám süttött tizenkét cipót és azt odavitte a templomhoz. Valamikor vótak ezek a szegények és azoknak osztotta szét a templom ajtajába. Azér osztják nekik, hogy azok imátkoznak a halottér.” (Béd, 26.)
1118. „Halottak napján korán felkeltek a gazdasszonyok és süttötték a kalácskákat, olankor az vót a dóguk. Megrakták azokat a nagy tarisnyákat és vitték a templomba, ott ilenkor sok a kódu. Hátul álltak ezek a szegényebbek és azoknak sorba mind osztották ezeket a dusicskákat, így hitták. Vótak olan gazdagabb asszonyok, akik harmincat is süttöttek, ki mennyit tudott. Vót, aki üresen csinátta, vót aki káposztát, vagy lekvárt tett bele, kinek hogyan vót mód.” (Ményhe, 27.)
1119. „Halottak napján meg cipót süttek a kóduoknak, én emlékszem még rá. Ott a templomnál aztán szétoztották. Lehettem olyan hat éves lánka. Halottak napján a kóduok kint ültek és a gazdák atták a cipókat a kóduoknak, pénzt is attak a halottér, azok meg imátkoztak értük. Ha mi így lánkák vótunk és két koronást kaptunk otthon, mi is odaattuk a kóduoknak.” (Egerszeg, 39.)

4. Emlékezés a halottra karácsonykor

1120. „Karácsonykor a mamám mindig odarakta a tányért apámnak, fényképét, hív-tuk is, de nem gyött. A sógóróm az most is kint van a temetőbe karácsony este, gyertyát éget. Ott van a férje is, fia is. Ilyen fiatal halottnak, kedves édesanyáknak, gyerekeknek *tesznek a sírja karácsonyfát* is.” (Egerszeg, 39.)
1121. „Karácsonykor meg az angyaloknak tesznek az asztalra egy tányért, abba minden ételből mindenki egy kicsit tesz az angyalok részére.” (Menyhe, 27.)
1122. „Karácsonykor szokának megemlékezni a halotról, különösen, ha nem is olyan régen halt meg. *Ételből a részit ugyanúgy kiteszik*, mintha élne. Tesznek osztából is oda, meg az ételből is a részire. Őneki is feltálalnak, apámnak is tet-tünk.” (Gerencsér, 16.)
1123. „Van az is, hogy akinek szokott helye vót az asztalnál és meghalt, annak a he-lyit karácsony estéjén üresen hagyták, elkészítettek neki mindent úgy, mintha élne, mintha ott lett volna. Ételt is tettek neki, de csak az első éven, aztán már nem. Ezzel is emlékeztek rá.” (Csitár, 15.)
1124. „Karácsonykor szoktak sütni cipókat, még az én édesanyám is csinátta. Aztán azt a meghaltakér ajánlották. Meg szoktak olyan nagy fonottas kalácsot csinálni, még az öreganyámat láttam ilyet csinálni és azt is odaatta a szegényeknek, azt is a halottér atta karácsonykor.” (Pográny, 4.)
1125. „Ott van annak a halottnak az étel és *híjják is oda a halottat*, híjja az asszony a párját, hogy „gyere párom vacsorálni, ne egyek egyedül”. Kiteszem neki az ételt én is.” (Gímes, 11.)
1126. „Aztán az is van, hogy minden jeles ünnepen adnak a halottér ételt. Karácsony-kor is vittek a templomhoz cipókat, azt osztogatták szét a szegényeknek, hogy imádkozzanak a halottér. Vót, hogy pénzt is attak keveset.” (Lédec, 38.)
1127. „A *temetőbe mennek még ki karácsonykor*, visznek gyertyát, így emlékeznek meg a halottakról. Én arra nem emlékszem, hogy a halottnak tettek volna ki ételt karácsonykor. Lehet, hogy más falukba vót, de itt nem emlékszem rá.” (Lédec, 5.)
1128. „Már említették az asztalnál a halottakat is. Mikor ittak édespálinkát már mon-ták, hogy Isten részeltessen mindenkit, a megholtaknak meg aggyon örök nyugo-dalmat!” (Lédec, 38.)
1129. „... most nem tettünk tányért a halottaknak, valahogy elfelejtődött, de én is hallottam a falunkba is többektől, hogy még most is terítenek a halottaknak.” (Lédec, 9.)
1130. „Karácsonykor szokás, hogy a halottaknak is tesznek tányérba ételt, hogy egyen. Aztán az a halott vagy jó, vagy nem, de szerintem az a halott már nem tud hazagyönni. A lelke esetleg ott van a házba karácsonykor hát lássa, hogy neki is van tányérja. Ahány halott van egy háznál, annyi tányért tesznek az asztalra. Karácsonykor még a temetőbe is kimegyünk, gyújtunk gyertyát a sír-nál.” (Lédec, 6.)
1131. „Itt embereknél láttam mikor ittak karácsonykor, a földre kiloccsintottak ab-ból az italból. Azt monták, hogy a halottaknak.” (Lédec, 5.)

1132. „Szoknak karácsonyfát feldisznítani a temetőbe is. Egy öreg dísz, vagy csíkot szoktak vinni, hogy azoknak is legyen.” (Lédec, 1.)
1133. „Karácsonykor iparkodok otthon mindent elvégezni, aztán kimegyek a temetőbe, meggyújtom a gyertyákat, megimátkozom magam, aztán jövök haza. Itthon is imátkozom értük, aztán terítem meg az asztalt. Magunknak tesztek tányért, meg a halottainknak.” (Lédec, 6.)
1134. „Imádkoztunk rendesen, megemlégtünk a halottainkat is, hogy nyugoggyanak békébe. Ha valaki abba az időbe, nemrég halt meg sírtunk is ott érte, sajnáztuk. Meg vót említve az asztalnál, hogy hiányzik.” (Lédec, 34.)
1135. „Most jobban visznek karácsonyfát a temetőbe, mint valamikor. Feldisznítik azt is, de régen nem vótak olyan gazdagok, mint most. Régen csak gyertyát gyújtottak a temetőbe.” (Lédec, 38.)
1136. „Van az éjféli mise és akinek olyan kedvesebb halottja van, annak a sírjánál a mise előtt égetnek gyertyát. Ahogy mennek a templomba, előtte.” (Lédec, 6.)
1137. „Szokták régen is, most is van, hogy karácsonykor kiviszünk a temetőbe egy karácsonyfát a sírra.” (Csitár, 15.)
1137. „Karácsonykor még az asztalnál imádkoznak most is a halottakér, meg kimennek a temetőbe az éjféli mise előtt gyertyát gyújtani. Karácsonyfát is visznek és azt odaállítják a sírra.” (Pográny, 4.)
1138. „Visznek ki fenyőfát a temetőbe karácsonykor, még cukorkát is tesznek rá, mint rendesen. Mióta lehet ez? Talán húsz éve, előtte nem vót. Én csak a magam esziből gondolom, hogy valamikor nem vót annak a szegénynek lehetősége ilyenekre. Most hogy van, gazdag asztalt terítünk, akkor rágondolunk azokra a kedvenc halottainkra is, hogy azok is részeseggyenek. Én így képzelem, ezt nem hallottam senkitől, csak gondolom, hogy valamikor az ilyesmire tehetetlenek vótak.” (Vicsápapáti, 24.)

VISSZAJÁRÓ HALOTT

1139. „Most már nem lehet nagyon hallani arról, hogy hazagyün a halott, valamikor jobban jártak haza a halottak. Az is meglehet, hogy most inkább hallgatnak, mer ha most jelentkezik a halott, nem akarják kibeszélni. Valamikor tollfosztóba több asszony összegyőtt és akkor lehetett ilyeneket hallani. Nagyon sok ilyet hallottam édesapámtól is.” (Gerencsér, 16.)
1140. „Akkor mesétte ezt többször apám, ha összegyőttek a sógorok, fosztottunk, akkor meséttek ilyeneket. Meg a torokon is gyakran hallottam ilyen történeteket.” (Gerencsér, 16.)
1141. „Van még most is, hogy valami jelzést ad magáról a halott. Én ezt nem hiszem, de itt még most is beszélnek a népek, hogy a *lélek tud jelentkezni*.” (Lédec, 5.)
1142. „Mongyák, hogy normálisan látták, nem aluttak és látták a halottat. Mer szerintem vannak olyanok, akik úgy alszanak, hogy képzelődnek valamit és úgy gon-

dójják, hogy valóságosan ott látták azt a halottat. Így vannak ezek a gondolatok, de egy se igaz.” (Csitár, 15.)

1143. „Az én fiam most halt meg két éve és egy év múlva megint halottat temettek. A sírásó akkor leült a fiam sírjára és nézett körbe, amikor megszólalt a fiam hangja:

– Pihensz Pistika, pihensz?

Azt monta a sírásó, hogy a fiamnak csak a képit látta, *hangot hallott, de csak a képit látta*. Én is láttam már őt, tiszta fehérbe a temetőkön csak ment, csak ment, de soká nem láttam, csak megmutatta magát.” (Gimes, 10.)

1144. „Vera néni tegnap elgyött hozzám, sírt és úgy monta, hogy anyám elment hozzá és csak annyit mondott, hogy a Margit nagyon sokat dőgozik. Aztán montam a Vera néninek, hogy a beteg lábam miatt csak ülök, régebben dőgoztam.” (Vicsápapáti, 22.)

1145. „Vót, hogy a kisgyermek meghalt nem sokkal azután, hogy az anyja meghalt. Akkor azt monták, hogy *az anyja elvitte magával*, hogy jobb lesz neki így, mer itthon árván maranna harmadra.” (Geszte, 2.)

1146. „Vót az is, hogy feküdtem, aztán éreztem, hogy itt a mellemnél nyomott valami, mintha kövekkel raktak vóna végig, levegőt alig kaptam. Az apám vót az, elgyött és nyomott. Láttam is, mikor ment el és visszanézett olyan csúnyán. Mer apám rossz vót hozzánk oszt néha emlegettem őt anyám előtt, szidaltam is őt, mer rossz vót, semmibe se tartott minket. Apám meg ezér visszagyött engemet nyomni. Hónapja lehet ennek.” (Lédec, 9.)

1. A visszajáró lélek zajt okoz

1147. „Azt többtől hallottam, hogy *kopogást hallottak* olankor és bele is nyugottak, hogy hazagyött a halott megköszönni azt, amit attak érte.” (Lédec, 7.)

1148. „Valamelyik azt monta, hogy bizonyos koppanásokat hallott, meg a bútorok megroppantak. Már akkor arra gondolta, hogy hazagyött valamelyik halott.” (Lédec, 5.)

1149. „Ötven éve lehetett, lakodalomra készültünk. Minálunk csütörtökön szoktak híni a lakodalomba az embereket. Azok a dorozsbák hitták a népet, azok a vendég-hivogatók. Szerdán este ott vót nálunk a nővérem is, ő vót a menyasszony, a vőlegénye is ott vót. A nővérem csinátta a rozmaringot. Akkor valaki az ablak alatt háromszor sóhajtott nagyokat. Én is hallottam. Akkor bódogult apám még élt, de az első felesége meg vót halva, a nővérem édesanyja. Akkor mink kiszalattunk, hogy mi ez a sóhajtás. A kerítésünk ilyen botfélélkből vót, fából, de az úgy pattogott, ropogott, hogy csak! Édesapám elkezdett sírni, hogy ez az első felesége. Monta, hogy visszagyött megnézni a lányát, a menyasszonyt. Én is ott vótam, hallottam a sóhajtást, meg a kerítés ropogását.” (Lédec, 6.)

1150. „Ma is van aki mongya, hogy otthon vót a halott, hogy zergett. Nem láttak semmit, csak a levegő olyan vót, hogy az a halott vót. Némelik meg nagyon félt, hogy jár haza a halott, de ma már kevesen törőnnek az ilyenkel.” (Lédec, 7.)

1151. „Máskor meg beszétték, hogy jár haza a halott, hogy látták ahogy járkált, halották a dörömbölését. Én azt mondom, hogy ez nem lehet igaz, soktól gyöttem este haza, de sose láttam ilyeneket, mások beszétték.” (Lédec, 7.)
1152. „Azt többen mondták, hogy három nappal a temetése után otthon vót, zörgetett a házba, hallották hogy ott jár. A harmadik napra tettek az asztalra egy kenyeret, pohár vizet, hogy egyen meg igyon, mer akkor még visszatér. Aztán ezt a vizet csak kiöntötték. Csak ezen a harmadik napon csinálták itt Lédecen.” (Lédec, 6.)
1153. „Az a lelke ott lehet mindig a közelébe a háznak. Én mindig olyan koppanásokat hallok, mikor lefekszem, hogy no. Itt ebbe a házba nem, de otthon, az én öreg házamba sokszor. Bizony vagy a kanalak megcserrennek, vagy az asztalra koppant. Akkor is megszólalok, hogy vajon melyiktek van itt? Aztán tuggya mit csinálók? Reggelig siratok, rívak.” (Gímes, 10.)
1154. „Hallottam arról is, hogy valami nem tetcett a halottnak és azér ment vissza a házhoz. Adott zörgést, amíg meg nem csinálták azt, ami neki hiányzott. Mondok én egy olyat, ami itt vót, ebbe a házba. Az én lányom hazagyött a miséről és azt monta, hogy már este nem imátkozik a halottakér, imátkozott eleget a templomba. Három éve ennek. Elalutt. Mer azér tuggya meg maga is, hogy velünk vannak a lelkek! Aztán olyan zörgés vót az udvaron, úgy csengettek azok a kiblik, mint a nagy viharba. A lányom meg olyat érzett, hogy rácsaptak a térgyire. Tutta rögtön mér van ez, imátkozott is mingyár a meghalt lelkéér. Imátkozott és minden csengés elállt. Én azt montam neki erre, hogy beképzelted csak magadnak, nem igaz ez. Este ahogy lefeküdtem fél tíz vót, még kimentem, nagyon szép holdvilág vót. Visszamentem, még fel sem mentem az ágyra, már megjelentek azok a hóttak. Olyan csengés vót a folyosón, azt a sok árnyékot meg a függönyön keresztül láttam. De olyan bűgás vót! Nem féltem, félést nem attam. Szél nem vót, fa sincs a közelbe ami árnyékolna, és olyan hosszan azok az árnyékok! Kimentem és eltűntek. Én nem akartam hinni ezt, de szent igaz, hogy itt vótak a szellemek a folyosómon.” (Gímes, 11.)
1155. „Most is úgy van, meg is szólalok, az ablaknál imátkozok értük, mer mikor magam vagyok itthon, hát kopogattyák az ablakot.” (Gímes, 10.)
1156. „Beszéli sokan, hogy a háznál is vót, hallották a lépteit, a csizmája kopogását. Sokat beszétték arról is, hogy éjfél-től egy óráig jönnek haza.” (Geszte, 2.)
1157. „Valami leesik, zaj esik magától, abból most is arra gondónak, hogy valami halott jön vissza. Nekem most halt meg a komaasszonyom és monta az ura utána, hogy otthon járt a felesége, mer úgy hallotta, hogy pergelődött a kondér. Ki is ment megnézni, hogy mi az, de nem vót ott senki. Amikor bement, megint csak hallotta. Elmondott egy olvasót és azóta nincs ez. Így monta el nekem nem is olyan rég.” (Zsére, 12.)
1158. „Azt is beszétték, hogy három napra hazagyön a halott. Megzörgeti az ablakokat és sokan már várták is, hogy az a kedves halott hazagyőjjön. Már igazán hitték, hogy az tényleg így is lesz.” (Egerszeg, 39.)

2. Visszajáró lélek jelenlétét az állatok megérzik

1159. „Úgy is mongyák, ha éjcaka *nyerítenek a lovak*, akkor biztosan otthon járt a gazda, azért nyerítették a lovak.” (Zsére, 13.)
1160. „Hogy miér jelentkezik a halott, arról nem lehet gondóni mást csak azt, hogy szenved. Csak misével lehetett segíteni, mással nem. Mongyák azt is, ha *ordít a kutya*, nagyon hosszan ugat, akkor valami visszajáró halottat lát.” (Zsére, 12.)
1161. „Ilyenkor az állatok is nagyon sivalkodnak. Én is montam régebben, hogy elment bejelenteni magát az a halott, hogy itthon van.” (Gimes, 10.)
1162. „Ahol meg vót sok tyúk, vagy sok liba ott azok nagyon kiabáltak, amikor ott-hon vót a halott. Monták, hogy azok az állatok láthatták, csak mi nem láthatuk.” (Béd, 26.)

3. A visszajáró lélek miatt az ajtó kinyílik magától

1163. „Olan is vót, hogy beszélgettünk a halottról, hogy mér is halt meg és akkor *háromszor kinyitódott az ajtó*. Már több mint egy hétre a halála után vót ez, montam is, hogy ő az, a halott, ő nyitotta ki az ajtót.” (Gimes, 10.)
1164. „Apámat mikor vitték el a koporsóba, másnap vót, hogy az ajtó eccer csak magától kinyílt és vót az a halotti szag. Akkor gondóttuk, hogy valamiér hazagyött. Hát a legetimációja a zsebébe maratt neki.” (Gerencsér, 16.)
1165. „Mikor mi lánkák vótunk, akkor is vót itt egy öngyilkos. Kimentünk a pajtába szecskát vágni és olyan nagy szél fútt. Mi meg ott ugrándoztunk, hogy „Kosziba, beugrott a kocsiba”, mer Koszibának hitták. Hát eccer a szél úgy odavágott az ajtóval, hogy nagyot nyekkentem. Azt monta erre az öregebb testvérem, hogy kellett ez nekem, most adott a Kosziba. Mer csúfóttam a halottat, hogy nagy bűn az övé, mer öngyilkos lett.” (Zsére, 12.)
1166. „Nem sokkal azután vót, hogy itt a szomszédnak meghalt az apja és beszélgettünk róla. Eccer csak megnyílt az ajtó magától, majd jó erősen becsukódott. Azt monták, hogy hazagyött.” (Menyhe, 27.)

4. Karácsony este hazamennek a halottak

1167. „Úgy monták, hogy Ádm Éva napjának éjszakáján a halottak hazagyűnnek.” (Lédec, 38.)
1168. „Olyan szokás vót nálunk, hogy a karácsonyi vacsora után mikor már az éféli miséről is hazagyöttünk, *egész kenyeret tettünk az asztalra*, ha hazagyűnnek a halottak, esznek ők is. Vizet is tettek, hogy igyanak ha kell. Le vót terítve az a kenyér kendővel és ott vót hagyva az asztalon a halottaknak. Reggel elvették onnan, aztán már nem tették oda többet.” (Lédec, 38.)
1169. „Karácsonykor szokás vót, hogy a halottaknak is tesznek ételt, hogy egyen. Aztán a halott vagy jó, vagy nem. A lelke ha ott van a házba karácsonykor hát

lássá, hogy van tányérja. Ahány halott van egy háznál, annyi tányért tesznek ki neki az asztalra.” (Lédec, 6.)

1170. „Szent este utáni éjckára az asztalon ételt, egy egész kenyeret, meg egy pohár vizet hagytak, hogy legyen a halottaknak is, ha hazagyönnnek.” (Gimes, 11.)

1171. „Nem igaz az, de beszétték, hogy vacsoránál is ott vannak karácsonykor, meg gyönnnek éjckára is a halottak. Akkor még sokat beszétték ilyesmit.” (Lédec, 5.)

1172. „Éjckára meg kenyeret és vizet tettek az asztalra, hogy legyen a halottaknak, ha megéheznek. Éjjelre az asztalon hagyták, aztán másnap már megették a háziak.” (Lédec, 44.)

5. A halott jelentkezése a lélek nyugtalansága miatt

1173. „Eccer egy asszonytól hallottam, hogy két testvér nagyon rosszaságba vót. Amikor az egyik meghalt az *járt vissza* a testvéréhez *bocsánatot kérni*. Montam is annak az asszonynak, hogy ez nem létezik, de létezik. Létezik, mer amikor jött, az az asszony már majdnem az eszit vesztette, mer szépen az ő hangját hallotta, fölötte vót és mindig monta neki, hogy bocsásson meg. Állította, hogy ez nem vót álom, már félt lefekünni. Nem tudom, hogy mit csinált utána, már az ilyeneket nem merik annyira mondani.” (Vicsápapáti, 22.)

1174. „A halott hazajárását úgy monták, hogy akkor jár vissza, ha nyugtalan valamiér. Valamit nem jól intézett el, nem gyónt meg rendesen és a lelke bolyog.” (Geszte, 2.)

1175. „Monták, hogy azért gyótt vissza a halott, mer valamivel becsapták, vagy nem azt atták rá, amit meghagyott és ezer visszagyótt, követte azt a ruhát. Van olyan ember is, aki még életébe meghagyta, mindent kirakott, hogy abba temessék. Aztán azt is atták rá, mer féltek, hogy visszagyön érte.” (Kolon, 14.)

1176. „Valamikor monták, hogy meghalt az illető és valami nem jó vót neki, otthon *elrejtve vót neki valami*, akkor az is való igaz vót, hogy egy évig járt haza. Itt a szomszédba vót, hogy egy embernek életibe sok pénze vót elásva és nem atta senkinek oda. Mikor az az ember meghalt, járt minden nap, mer a pénze el vót dugva neki. Szépen hallották, amikor becsattant a kapu, hogy már gyön. Meg hogy a kertbe vót körte, azt is felemette. Szépen látták, ahogy eltemették.” (Lédec, 34.)

1177. „Monták, hogy azok a *gyerekek jártak haza* sírni, mer elizétték őket. Éjjeleken járnak haza éfélkor, hangosan sírnak.” (Menyhe, 42.)

1178. „Megtútták azt, ha *valami hiányzik* neki, mer álmottak vele, elgyótt éjckára és odaállt az ágy mellé, monta a feleséginek, hogy mér nem atta oda a pipáját, így megmonta. Amikor ilyen vót akkor elkütték a következő halottól, ami hiányzott.” (Geszte, 2.)

1179. „Vót, hogy valamelyik asszony nem atta a halottra azt a ruhát, amit összekészített magának, mer sajnátta az az asszony hogy még jó lesz, kár a földbe. És akkor egy hétre, két hétre elgyótt a halott, álmottak is vele és megmonta a házbelieknek, hogy mér sajnálták a ruhát, meg ilyenek. A házbeliek meg nagyon megijettek tőle, féltek a halottól.” (Geszte, 2.)

1180. „Megtutták, ha valamelye hiányzott neki, álmottak vele, vagy valakivel üzent.” (Geszte, 3.)
1181. „Mielőtt bekapcsolta a magnóját montam, hogy egy asszony állandóan álmotta azt, hogy egy másik asszonnyal álmodott, aki meg vót halva és az *a halott mindig kívánt egy éneket* tőle. Hát megmondom, hogy ezt én álmottam és megfogattam, hogy elmegyek és elénekelem a sírjánál. El is mentem, elénekeltem és soha többet nem álmottam vele. Ez velem történt meg, azt nem mondom, hogy valaki kitalálta.” (Pográny, 4.)
1182. „Olyan eset is van, hogy valaki álmodik a halottal, kér a halott, hallani ilyeneket. Olyan is vót, hogy egy ember nagyon szerette az italt és a halála után álmottak vele, *megálmották, hogy vigyenek neki bort, mer kell neki*. El is vitték neki, beöntötték a sírjába.” (Pográny, 4.)
1183. „Régen meghalt egy fiatal lány és mindig úgy álmodott az anyja, hogy éhes a lány. Eccer gyüttünk az iskolából és olyan nagy tálakkal olyan sok buktát kihordott, mind osztotta nekünk, többet nem is álmodott vele. Monta, hogy ezt nektem adom édes gyermekeim, vegyétek el, ez a lányom lagzijából van. Elosztotta mind és többet nem is álmodott vele.” (Zsére, 12.)
1184. „Van az is, hogy *megjelenik a hótt, hogy fázik, vagy éhes*. Akkor kell adni a szegénynek ételt, vagy ruhát. Most nincs is szegény, most egyenlők vagyunk. Hogy mongyam. Én nem kapok nyugdíjat se, mer nem dógoztam egész életembe. Azt hiszik ezek, hogy átaluttam az életemet. Régen attak a szegénynek enni és ruházatot. És akkor nem gyön többet a halott. Meg kell szabadítani a lelkét a halottnak. Most a cigánynak adnak ételt meg ruhát. Szentmisét is szógátatnak érte, hogy annak a halottnak a lelke megkönnyebbűjön.” (Gimes, 11.)
1185. „Meg álmottam is vele, sajnákozott nagyon. A fiatal halottak mindig sajnákoznak. Olan halott is vót, hogy nem attak neki egy cipőt se, meg egy koronát se. Hazament és monta a hozzátartozóinak, hogy mióta áll már a kapuba, olan sokan vannak és pénzem se, cipőm se, majd megfagyok itt és nem eresztenek bé. Akkor meg úgy csinálták, hogy odaaggyák utána azt a neki szánt cipőt olan szegényebb embernek. Meg ruhát is adnak szegénynek, olat, ami a halotról vót.” (Gimes, 10.)
1186. „Egyvel álmottak, de az rossz vót nagyon életibe és járt haza állandóan, rokonnya is álmodott vele. Monta a rokonnyának, hogy vigyen a felesége a cigányokhoz sok ennivalót, mer az ő asztalán nincsen más, csak száraz kenyér, meg az a liter bor, amit eccer a cigánynak adott. Aztán meg is rakott egy tányért a felesége és el is vitte. Azóta csendbe van.” (Gimes, 10.)
1187. „Meghalt az élesapám és hirtelen utána meghalt az ő huszonhárom éves unokája. Álmottam velük, hogy vótunk az öreg házba a mámámnál és bejöttek. Mondom, hogy Imruskám, hát hazagyöttél? Monta, hogy hazagyöttem nenus, hazahoztam a Dodót is, az a nagyapa vót. Kérdem, hogy ennének-e valamit, ő meg mongya, hogy túrócskát enne. Minden vót otthon, csak az nem, azt nem adhatok. Begyött a mamám testvére és kérdezte tőlük, hogy hogyan van ott. Nem akarták megmondani és akkor mongya az unokája, hogy mennyenek már, mer elkésnek. Ahogy mennek az uccára mentem utánuk és montam, hogy sajnálom a túrócskát, hogy nem volt itthon. Akkor apa visszafordútt, látta, hogy a

falról le vót jöve a mész, csak mutatta, hogy tapasszuk meg. Az unokája meg csak monta, hogy menni kell mer elkésnek. Nagyapja azzal a nagy bottal vót, amivel eltemették.” (Egerszeg, 39.)

1188. „Az is a szomszédunkba történt, hogy egyről azt álmodták, hogy nem attak neki könyvecskét, aminőt ő akart. Az anyja álmodott vele és monta a többinek, hogy mér is nem atták oda neki azt a könyvecskét.” (Menyhe, 27.)

1189. „Sokat beszétték azt is, hogy a halott jelentkezik, hogy álmodtak vele mer éhes, meg ilenek. Akkor már attak misét érte meg azokat a kókusokat elhítták, megvendégelték őket étellel. Ami vót a háznál étel, ebédet főztek, abból attak neki. Az meg köszöngette, hogy a Jóisten fizesse meg, ezerannyit aggyon a helibe, a meghóttaknak nyugodalmat, az élőknek meg békességet! Bort is attak neki, a poharat mind kiítták és monták, hogy ahány cseppet megisznak, annyi bűne bocsájtasson meg a halottnak. Névről monták a halottat.” (Menyhe, 27.)

6. Gyermekehez hazajáró halott

1190. „A sógorom nekem picinyke vót, amikor az anyja neki meghalt. Édesapám monta, hogy a sógorom édesanyja járt haza, édesapám mesétte, ő nem hazudhatott. Mikor meghalt az anyjuk az Ambrus még olyan pólyás vót és abba ringatta édesanyám. Ahogy ringattya anyám, mongya apámnak:

– Félek, hogy itthon van az anyja, mer *olyan nehéz a böcsőt megmozdítani.*

A kicsi anyja *hazagyött szoptatni*, ránehezedett a böcsőre. Apám se tutta megmozdítani, olyan nehéz vót. Lehetett hallani azt is, ahogy a pici szopott. Ez nem eccer vót, többször. Mondattak misét a halottér, meg nagyobb lett a gyerek is, akkor már ez megszűnt.” (Gerencsér, 16.)

1191. „Az a sógorom is többször gyött át hozzánk, akihez hazajárt az anyja és a mányika monta neki, hogy te gyerek, azér vagy ilyen erős, mer anyád mikor meg vót halva, akkor is járt haza szoptatni.” (Gerencsér, 16.)

1192. „Vót, hogy az anyja is, gyerek is meghalt eccerre és akkor őket egy koporsóba tették, vót ilyen a faluba. Az én édesapám bakter vót és monta, hogy látta ahogy gyött haza az az asszony és a gyereke ott kelepçölt a lábai között, mer a kisbabát oda a lábaira teszik.” (Lédec, 6.)

1193. „Akkor szokták leginkább beszéni, hogy hazagyön a halott, ha fiatalasszony vót és a gyerekei hátramarattak. Nekem is vót az ángyom, az is fiatalon halt meg. Hét hetes vót akkor a kicsike és a szomszéd ember látta, hogy gyött haza éjcaka az asszony, pedig már halott vót. Elmonta azt is, hogy milyen ruhába látta, pedig előtte az az ember nem is látta, hogy temették. Akkor beszétték a faluba, hogy biztosan gyött a gyerekecskét megnézni.” (Geszte, 3.)

1194. „Az én édesapám meghalt már, amikor megjelentette a következő halottat. Az apám szőlőpásztor vót egy másik emberrel. Az a másik halt meg utóbb, virasztottunk, onnan gyöttem haza. Nekem akkor megjelent az édesapám. Gyöttem be és ott ült velem szembe az ajtóval a karszékbe. Akkor kövérnek láttam, montam is, hogy „Apa, minő szép ember maga!”, monta is, hogy jó soruk van.

Monta, hogy ott sokat énekelnek. Kérdeztem, hogy mire énekelnek. Azt monta, hogy a Szorák Feri temetésire. És az a Szorák Feri másnap meghalt. Akkor arra gondoltam, hogy lehet, azok a halottak tényleg itt vannak köztünk. Tisztán meghallottam, hogy az apám ezt így előre megmonta.” (Pográny, 4.)

7. Halottak miséje

1195. „Úgy mongyák, hogy ott, ahol a halottak mennek a körmenetbe, a gyerekek mennek legelől.” (Vicsápapáti, 24.)
1196. „Monták, hogy *karácsonykor a halottak is miséznek*. Szentséggel nem is végzi a pap a misét, hogy a halottaknak is akkor van a mise. Valakik azt meg is láthatták, hogy a mi papunk azzal a halottas pappal eccerre végzik a misét az ótárnál. Öregek ezt úgy mesélték, hogy akkor a halottak is ott vannak a templomba.” (Lédec, 7.)
1197. „Az apósom is sokat tudott meséni régen. Az monta, hogy egy öregasszony ment a hajnali misére. Órája nem vót, csak a csillagokról tutta, hogy minő idő van, meg a hódacsjáról, délbe meg a napról. Az öregasszony elment a templomba, tizenkét óra vót. És a halottak miséztek. Ott pap is vót és hozzáment a komaasszonya, hogy mennyen haza, mer nem szabad ott lenni, most a halottaknak van mise. Azokat látta a faluból, akik meghaltak már, meg a halott pap is ott vót.” (Lédec, 34.)
1198. „Hallottam olyat is, hogy éfélkor a halottaknak van miséjük a templomba, de azt mi nem láthattuk.” (Gerencsér, 17.)
1199. „A halottak is rendesen mennek misére, ugyanúgy leülnek a templomba, mint mi. Vót aki meg is látta őket, mer olyankor járt a templomnál, hallotta az éneket, hát megnézte.” (Kolon, 44.)
1200. „Vót itt egy asszony, aki éjjel találkozott a halottakkal, akik itt vótak a templomba, nekik is van rendes mise éfélkor, így monta. Leste őket, amikor oda ment egy asszony, aki már meg vót halva és monta, hogy ne nézze. Kérte azt is, hogy a hozzátartozói neki mondassanak misét, gyűjcsanak gyertyát, hogy nyugalomba lehessen a halott is.” (Geszte, 2.)

TEMETŐ

1. „Kolerás” temetők

1201. „Mikor vótak azok a kolerák sokan haltak. Az én nagyapám monta, hogy azt a rövidet ha itták, meg sok hagymát ha ettek, akkor megmenekülhettek. Akik abba a kolerába meghaltak, azokat külön kellett eltemetni és sokáig nem vót szabad felbontani azokat a sírokat.” (Lédec, 5.)

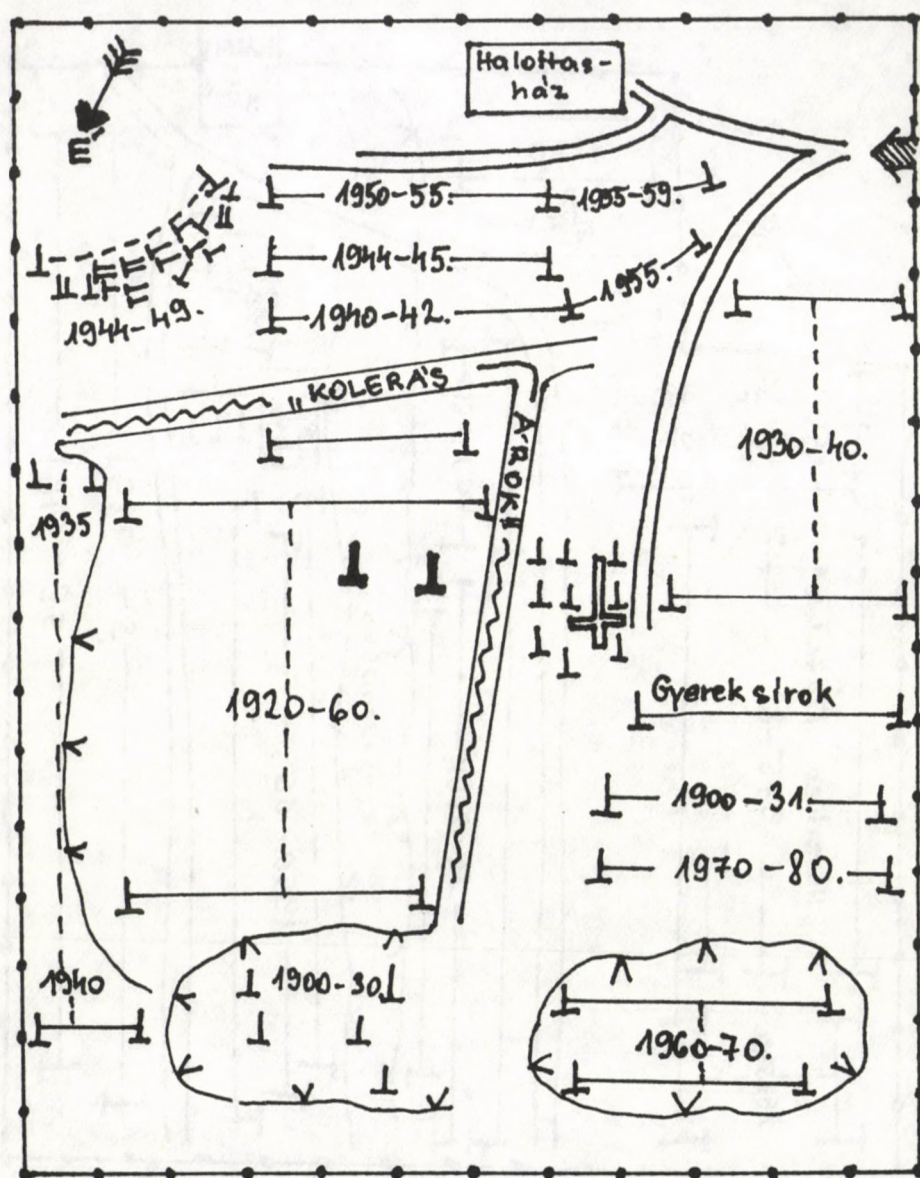
1202. „A temetőbe itt van az a kolerás árok, mer külön kellett temetni őket. *Árokkal vót elválasztva*, hogy ne mennyen tovább a betegség.” (Lédec, 5.)
1203. „A temetőbe a sírokat úgy csinálták, hogy a fejük legyen a falu fele, a *lábuk kifele*, hogy vigyék ki a kolerát a faluból.” (Kolon, 44.)
1204. „A kolerásokat úgy temették, hogy a *koporsóba orral fektették* és már azér, hogy maraggyon el az a betegség. Ki tuggya, elmaratt-e, csak valamikor hallottuk, hogy a kolerásokat az utójjá fele így temették, hogy szűnnyön meg, mer nagyon vót.” (Csitár, 31.)
1205. „Most má nem mondanak semmit, már arra is temetnek, ahol a kolerások vótak, azok az új kősorok mind arra vannak. Hatvan évig vót, hogy nem szabad kibontani őket.” (Csitár, 31.)
1206. „Még ének is vót a koleáról. Úgy monták, hogy akkor még nem tutták miféle betegség és a bakterok álltak oda vellával, hogy ne tuggyon begyönni: Falu végén két vasvella / Mégis begyött a korela / Sem urakre, sem papokre, / Csak a szegény parasztokre /” (Gerencsér, 17.)
1207. „A kolerásokat külön helyre temették, mésszel is leöntötték. Azokat száz évig nem szabad felbontani. 1866-ban vót itt a kolera úgy tudom.” (Menyhe, 27.)
1208. „Valamikor vót az a korela, akkor az én mányikám tizenkét esztendőös vót. Egerszegen hatvanhatba vót és a mányim minden halottat megnézett. Egy asszony azt mongya nekem, hogy a mányim gazdag gyerek vót, vót mit enni, az azér nem hótt meg. Sokan haltak meg akkor, azt monták, hogy itt Egerszegen kétszázhuszan. Most se akarnak oda temetni ahol ezek a korelások vannak. Azt mongyák, hogy még gyöngyözik az a mész, amivel leöntötték őket, még nem temetnek azér oda.” (Egerszeg, 19.)

2. Gyógyítás a temetőben

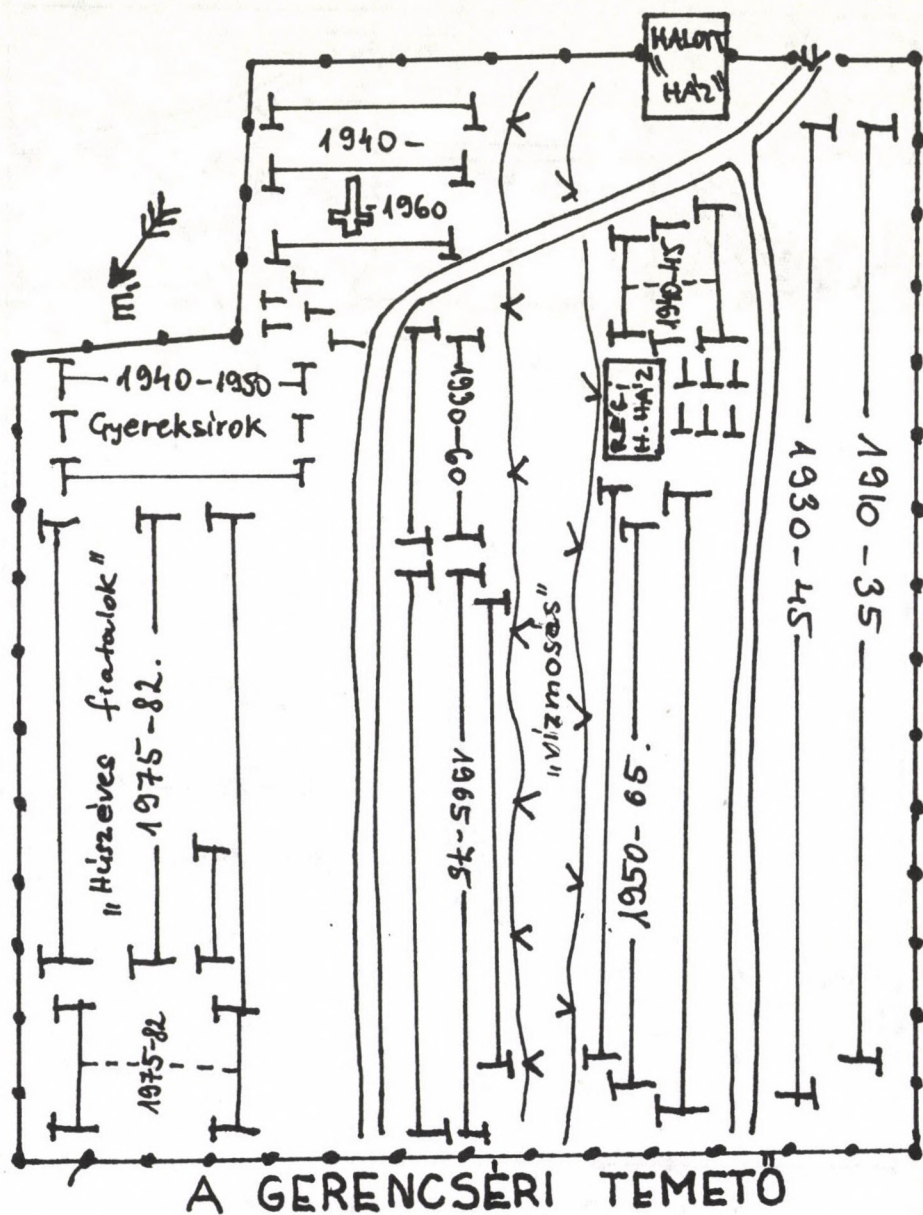
1209. „Kivitték a temetőbe a gyereket, amikor nagyon beteg vót. Az anyja meg a keresztanyja kilenc síron meghömpörgették. Ezt éjjel köllött, nem nappal.” (Lédec, 34.)
1210. „Aki meg félt a halottól, annak azt monták, hogy el kell menni a temetőbe és ott valami halotti csontot kell keresni. Avval megdörzsöli a kezit meg a fejit és akkor neim fél tovább, így monták.” (Geszte, 2.)
1211. „Az a halotti csont gyógyításra is jó vót. Szokott olyan csomó kigyünni az ember kezén. Az uram testvéreinek is vót olyan és elment azzal a Borana néniel ki a temetőre. Ott kerestek olyan halotti csontot, avval megdörzsölték és el is múlt tőle.” (Geszte, 2.)
1212. „Olyat is hallottam, hogy beteg gyerekeknek kilenc sírról szettek virágot, azt megfőzték és abba fürdették meg a gyereket, hogy attól meggyógyul.” (Menyhe, 42.)

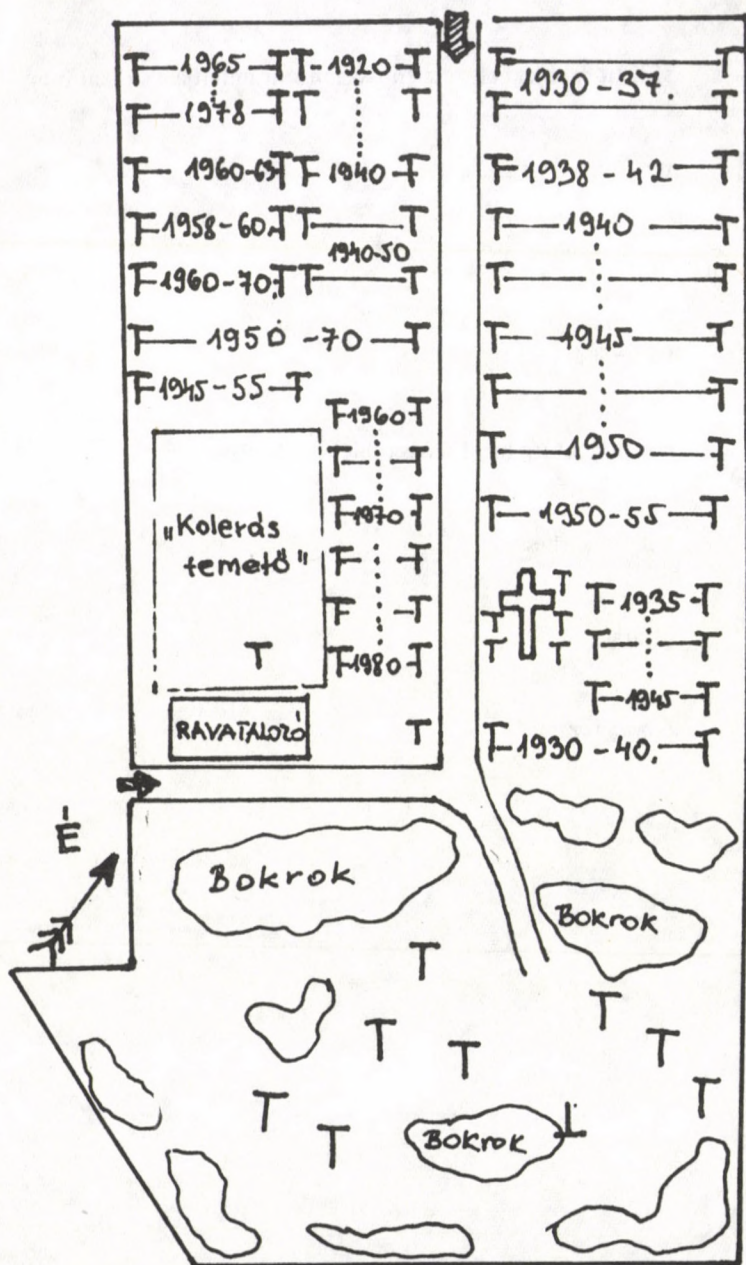
RAJZOK

(Temetői vázlatok, sírjelek, ráfogós gyászviselet rajza)

A LÉDECI TEMETŐ

AZ EGRSZEGI TEMETŐ

sírhant és sírjel helyzete (hosszabb szár mutatja a sírhant irányát)

temetői nagykereszt

út

temetői árok

szintkülönbség (a jel csúcsa felé emelkedik)

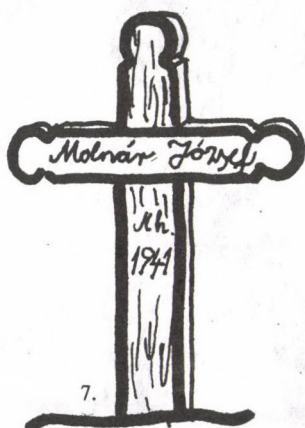
temető kerítése

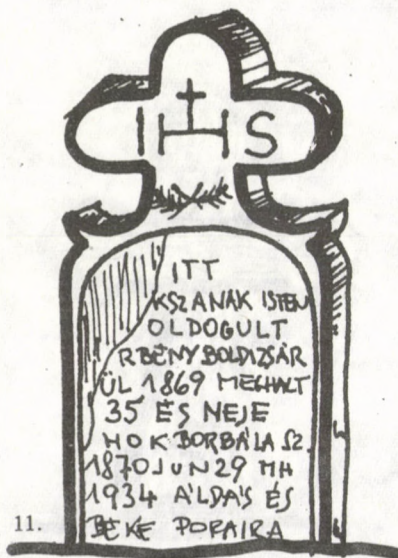
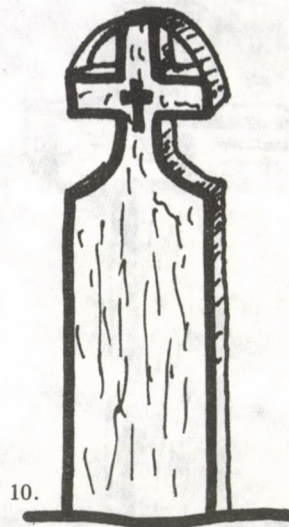
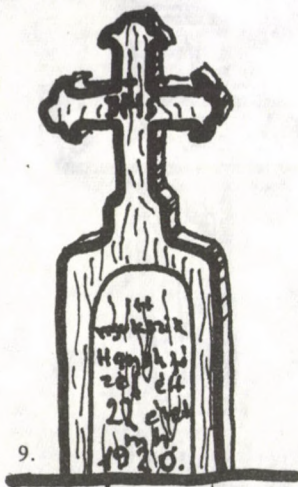

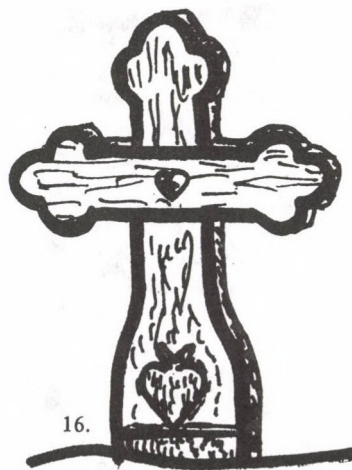
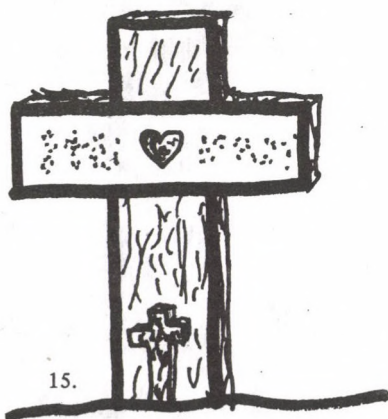
bejárat

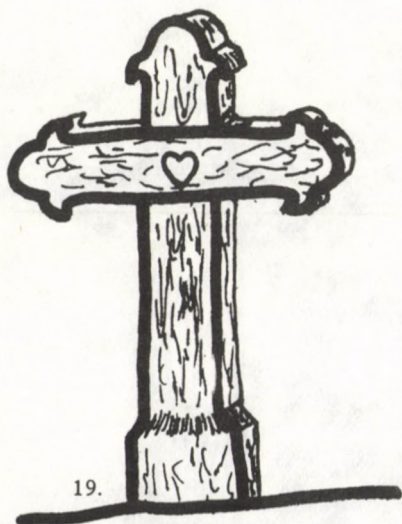
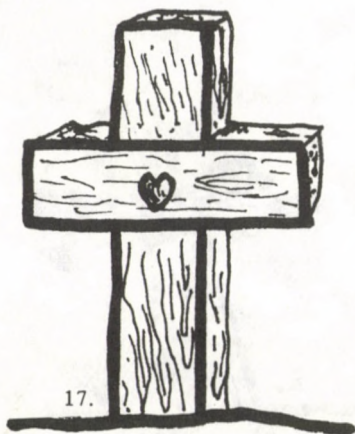
Jelmagyarázat

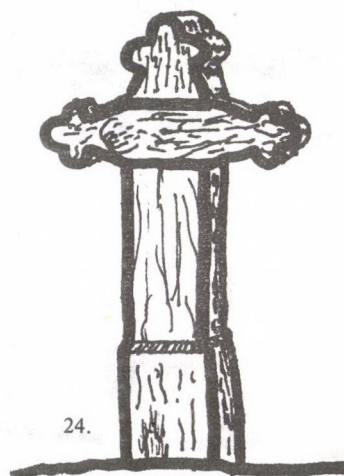

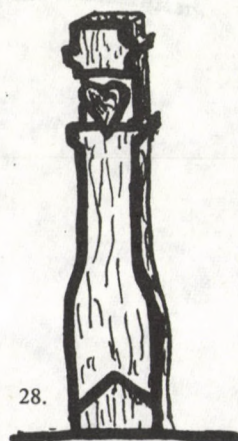
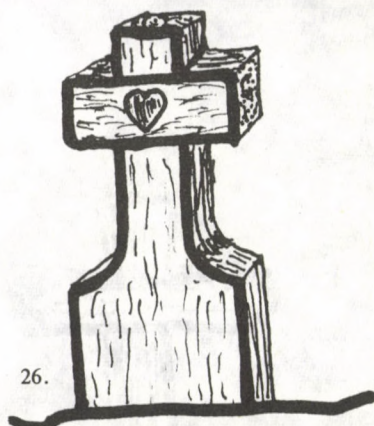

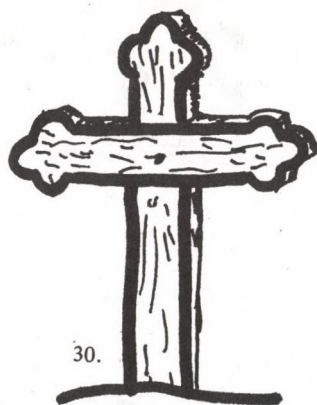

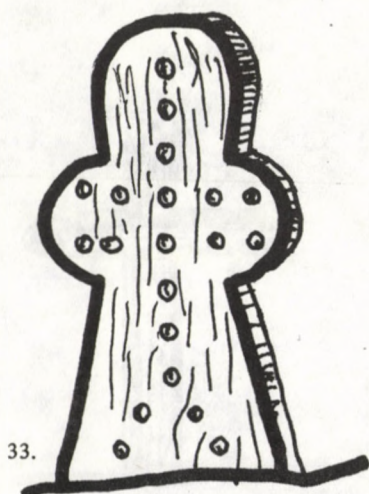
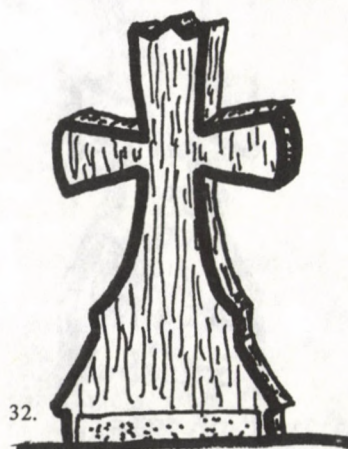

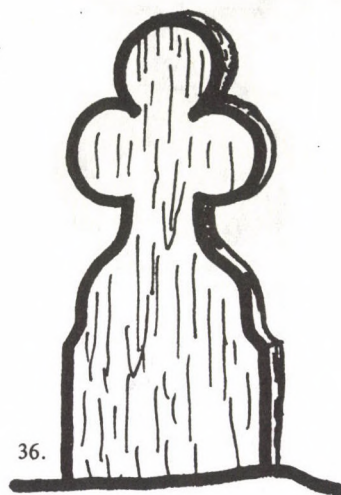

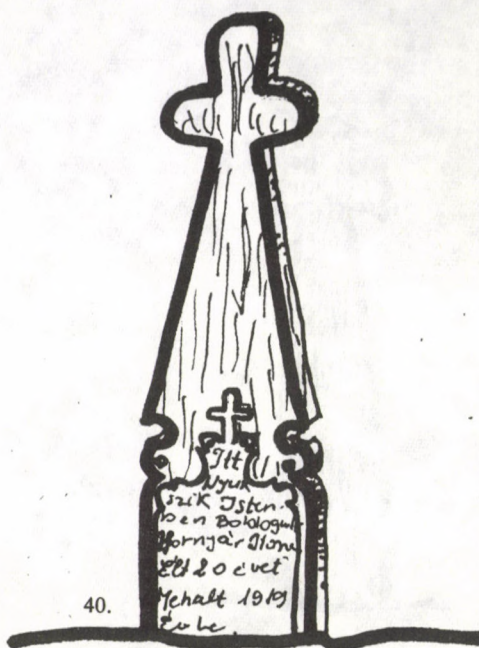

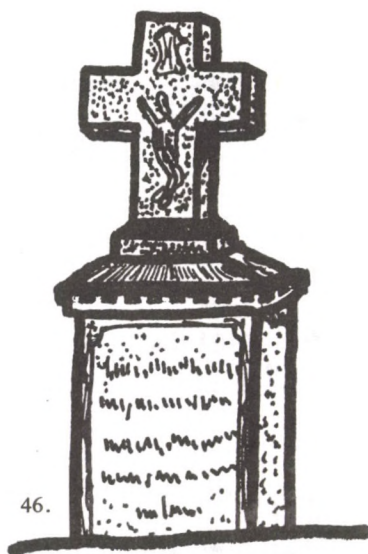

TEMETŐI KERESZTEKRŐL KÉSZÜLT RAJZOK JEGYZÉKE

1. Faragott kereszt a huszas évekből (Lédec) m: 135 cm
2. Faragott kereszt a harmincas évekből (Lédec) m: 150 cm
3. Faragott kereszt a harmincas évekből (Lédec) m: 146 cm
4. Faragott kereszt a huszas évekből (Lédec) m: 137 cm
5. Faragott kereszt a huszas évekből (Lédec) m: 142 cm
6. Faragott kereszt a huszas évekből (Lédec) m: 150 cm
7. Egyszerű fakereszt (Lédec) m: 123 cm
Felirata: „Molnár József (Mh / 1941.)”
8. Halálfejes faragással díszített kőkereszt a lédeci kolerás temető területén 1867-ből.
m: 158 cm
9. Faragott kereszt (Gímes) m: 126 cm
Felirata: „Itt / nyukszik / ...kó jó / zef élt / 22 évet / mh / 1920./”
10. Fedeles faragott kereszt a harmincas évekből (Gímes) m: 140 cm
11. Kőkereszt 1934-ből (Gímes) m: 142 cm
Felirata: / IHS / ITT / ...KSZANAK ISTEN / ...OLDOGULT / ...RBÉNY BOLDI-
ZSÁR / ..ÜL 1869 MEGHALT / ...35 ÉS NEJE / ...HOK BORBÁLA SZ
/ 1870 JUN 29 MH / 1934 ÁLDÁS ÉS / BÉKE PORAIRA /
12. Faragott kereszt a huszas évekből (Gímes) m: 140 cm
13. Faragott kereszt az ötvenes évekből (Zsére) m: 145 cm
14. Faragott kereszt 1957-ből (Zsére) m: 136 cm
Felirata: „Bús Ágnes / 1957 /”
15. Faragott kereszt a negyvenes évekből (Zsére) m: 128 cm
16. Faragott kereszt a negyvenes évekből (Zsére) m: 137 cm
17. Fakereszt az ötvenes évekből (Kolon) m: 135 cm
18. Fakereszt az ötvenes évekből (Kolon) m: 146 cm
Felirata: „K M / 1951.”
19. Faragott kereszt a negyvenes évekből. 1983-ban sárga olajfestékkel lefestették.
(Kolon) m: 141 cm
20. Faragott kereszt a negyvenes évekből (Kolon) m: 148 cm
21. Faragott kereszt a negyvenes évekből (Geszte) m: 158 cm
22. Faragott kereszt a harmincas évekből (Geszte) m: 67 cm
23. Faragott kereszt a gesztei temetőben. m: 84 cm
Felirata: „M. F. / 1938. / V.”
24. Faragott kereszt a harmincas évekből (Geszte) m: 109 cm
25. Faragott kereszt a harmincas évekből (Geszte) m: 114 cm
26. Faragott kereszt a negyvenes évekből (Geszte) m: 118 cm
27. (Hiányos) faragott kereszt a harmincas évekből (Geszte) m: 115 cm
28. (Hiányos) faragott kereszt a harmincas évekből (Geszte) m: 120 cm
29. Halott gyermek faragott keresztje a harmincas évekből (Csitár) m: 110 cm
30. Halott gyermek faragott keresztje a harmincas évekből (Csitár) m: 84 cm
31. Halott gyermek faragott keresztje 1936-ból (Menyhe) m: 123 cm
Felirata: „Itt nyugszik / A feltámadás / reménységében egy / rózsaszál szüleinek /

és nagyszüleinek / elfelejthetetlen / gyermekük / Bold. Fülöp József /
 Akiér talán örökké / fog szívünk fájni / Csak még egy szó / váltásra is
 föl / kelnél talán meg / gyógyulnánk. / Legyen neked aranyos / gyerme-
 künk Jóska / könnyű a föld mely / borította sírhalma / dat már egyeb
 jót / nem kívánhatunk / élt 1 1/2 évet meghalt / 1936 ... én / bé ..."

32. Faragott kereszt a harmincas évekből (Menyhe) m: 96 cm
33. Faragott kereszt a huszas évekből (Menyhe) m: 102 cm
34. Faragott kereszt a harmincas évekből (Menyhe) m: 119 cm
35. Faragott kereszt a harmincas évekből (Menyhe) m: 107 cm
 Felirata: „Itt / nyukszik / Urbán / Erzsébet / mh 1936”
36. Faragott kereszt a huszas évekből (Menyhe) m: 109 cm
37. Faragott kereszt a huszas évekből (Béd) m: 94 cm
38. Fakereszt a negyvenes évekből (Vicsápapáti) m: 98 cm
39. Faragott kereszt a huszas évekből (Egerszeg) m: 104 cm
40. Faragott kereszt 1919-ből (Egerszeg) m: 132 cm
 Felirata: „Itt / Nyuk / szik Isten / ben Boldogult / Hornyá .. Ilona / / Élt 20 évet
 / Mehalt 1919 / Évbe”
41. Faragott kereszt a huszas évekből (Egerszeg) m: 130 cm
42. Faragott kereszt, rajta fémből öntött feszület. Készült a huszas években (Egerszeg)
 m: 132 cm
43. Faragott kereszt a huszas évekből (Egerszeg) m: 118 cm
44. Faragott kereszt a huszas évekből (Egerszeg) m: 122 cm
45. Faragott kereszt, rajta fémből öntött feszület a harmincas évekből (Egerszeg)
 m: 67 cm
46. Kőkereszt a múlt századból (Egerszeg) m: 140 cm
 Felirata: „Itt NYUGSZIK / ISTENBEN BOLDO / GULT MOLNÁR ÖR / ZSÉ-
 BET MEGHALT / 1866 DIK ÉVBEN / ILETINEK 67 DIK / ESZTEN
 DEJIBEN”

Egerszegi asszony „ráfogós” gyászviselete XIX. század végén

JEGYZETEK

MUTATÓ

A–Á

- ABLAK** – ablakon kiadott halott: 370, 372, 848, 853.
– ablaknyitás tilalma: 364, 365, 366, 367, 368, 519, 529, 848, 853, 898.
- AJTÓ** – magától kinyílik: 73, 271–276, 1020, 1165.
- AKASZTOTT EMBER:** 975, 976, 1020, 1165.
- ALMA:** 92, 245.
- ÁLL** – felkötése: 84, 301, 469, 470–473, 475, 476, 478, 480.
- ÁLLAT** nyugtalansága
– lélek távozásakor: 278, 279, 291, 292.
– temetés napján: 871–874.
– visszajáró lélek miatt: 1150–1161.
- ÁLMOK:** 98–194.

B

- BAGOLY:** 34, 41, 42, 43, 47, 48, 49, 279.
- BAKTER:** 555–557, 561, 563, 769, 1206.
- BÁBAASSZONY:** 324, 370, 371, 479, 969, 970.
- BÁNAT (Álom):** 139, 198.
- BETEGSÉG:** 116, 138, 145, 157, 159, 160–167, 169, 172, 188, 200.
- BOSZORKÁNY:** – haldoklása 231–237.
– lelkének távozása: 277.
– tudomány átadása: 232, 233, 235, 237.
- BUCSUZTATÓ** (halott búcsúztatása): 859–868.
- BUZA (Álom):** 140.
- BŰN:** 239–241.

C–CS

- CSALÁDFA** (Családfő) halálának előjele: 62, 116, 189.
- CSERÉP** (a halott szemén): 300.
- CSONT:** 1210, 1211.

D

- DAGASZTÁS** (álom): 136–139.
- DENEVÉR:** 51–58.
- DESZKA** (álom): 146, 147.
- DIÓ:** 88–91, 245.
- DISZNÓ** (álom): 213.

E–É

- EGÉSZSÉG.** 164–166.
- ELŐIMÁDKOZÓ:** 620, 646, 647, 648, 649.
- ELŐJELEK:** 1–207.

- ESŐ:* 65–67.
ÉTEL – ital a halott lelkének: 593, 601, 608, 611, 616, 627, 646–676; 708, 720–730.
 – toron: 1030–1046; 1056, 1061, 1062.
 – 3. nap éjszakáján: 720–725; 727, 730, 1057, 1058, 1060, 1152.
 – 7. napon: 1107, 1108, 1111.
 – 40. napon: 1107.
 – halottak napján: 1114–1119.
 – karácsonykor: 1120, 1122–1125; 1129–1131; 1133.
 – más alkalmakkor: 1106, 1109, 1110, 1184, 1186, 1189.

F

- FA* (álom): 188–190.
FEHÉR – gyászruha: 1086.
 – halott fehér ruhába öltöztetése: 436–438; 443–446; 449, 450.
FELEPOCIK (denevér): 58.
FESZÜLET: 198, 200.
FÉLELEM (elűzése): 379, 682–688; 1210.
FÉSÜLÉS: 467, 468.
FIATAL – halálának előjele: 191.
 – kivitele a temetőbe: 890–896.
 – menet: 901, 902, 904, 906, 908.
FIZETSÉG – harangozónak: 355.
 – koporsó készítőjének: 550, 746.
 – koporsó- és keresztvivőknek: 921–923.
 – mosdatásért és öltöztetésért: 389, 412, 413, 461–463.
 – sírásóknak: 553–555; 557, 558, 560, 561, 564–567; 1035.
FOG (álom): 178–183; 186, 187.

G–GY

- GALAMB* (álom): 174, 176.
GALIBA (veszekedés): 135.
GAZDA halálának előjele: 62, 116.
GAZDAGODÁS: 111, 113.
GÖDÖR: 401, 403, 404, 553, 571, 573–75, 805, 813, 814, 891.
GYÁSZ: 444, 445, 448, 1064–1106.
GYERMEK – halála: 60, 174, 175, 190, 192, 324, 325, 326.
 – halálának megelőzése: 369–372.
 – kivitele a temetőbe: 882–889; 925, 926.
 – lelkének távozása: 29.
 – siratása: 639.
 – születés megakadályozása, „elhajtás”: 241.
 – temetése: 970–973.
GYERTYALÁNG: 93–95.
GYERTYA égetése: 320–323.

GYÓGYÍTÁS: 245, 1209, 1210–1212.

H

HAGYMA 217.

HALÁL (tul. név.): 15, 18, 217.

HALÁLLEPKE: 59.

HALÁLKOR ... : 260–371.

HALÁLMADÁR: 24, 25, 27, 30, 31, 34, 37, 38, 41–45; 49–51; 279,
(halálmadár-álmom): 175.

HALDOKLÁS: 208–259.

HALDOKLÓ látomásai: 215–225; 227–230.

HALOTT a koporsóban: 1204.

– feje- és derékalja: 752–761; 767.

– koporsóba tétel: 762–771.

– tárgyak a koporsóban: 677–681; 772–804; 822.

– koporsó lezárása: 838–845.

– kifelejtett tárgyak: 803–814.

HALOTTAK MISÉJE: 1195–1200.

HALOTTAK NAPJA: 1112–1119.

HALOTTASHÁZ: 581, 587, 601, 670, 731–745.

HALOTTKÉM: 359–363.

HALOTT KIVITELE A TEMETŐBE: 96, 846–926.

HALOTTNÉZŐ: 697–704.

HALOTTVIVŐ: 877–896.

HARAGOS: 242, 243.

HARANGSZÓ: 78–81; 353–355.

HÁZ: 24, 28, 31, 32, 34, 35, 37, 39, 42, 47, 52–54, 57–61, 190, 271, 373, 382,
384, 395, 481, 485, 489, 490, 498, 501, 504, 536, 538, 579, 595, 626,
729, 745, 750, 979, 981–983, 985, 987, 991, 1053–1055.
– álmom: 98–120, 124–129, 131, 148, 152, 158, 168.
– halott kivitele a házból: 846–858.

„*HELÉ*” (lélek megnevezése): 1058.

HÚSVÉT: 447.

I

IDEGEN HALOTT átvitele a falun: 915, 916.

IMÁDKOZÁS: 223, 246, 247, 248, 249, 255.

J

JÉGVERÉS: 915, 916.

JÉZUS: 429.

K

KAKAS: 288.

KAKUKK: 44.

KALÁCS: 136.

KAPU magától kinyílik: 271.

KARÁCSONY – alma: 92.

– dió: 88–91.

– gyertya: 93–95.

– morzsa: 245.

karácsonyi vacsora a halott lelkének: 1120, 1122–1125; 1129–1131; 1133, 1168–1170; 1172.

karácsonykor visszajár a halott: 1167–1172.

KARÁCSONYFA: 1120, 1132, 1134, 1135, 1137, 1138.

KENYÉR dagasztása: 141.

KERESZTELETLÉN gyerek: 912, 913, 971, 973, 974.

KERESZTELES: 324–326, 370, 371, 969, 970, 974.

KÉZMOSÁS tor előtt: 1010–1020.

KISROKON: 580.

KOLERA: 1201–1208.

KOMAASSZONY: 370.

KOPORSÓ: 99, 122, 123, 131, 132, 384, 443, 453, 474, 476, 480–483, 485, 492, 497, 501, 503, 505, 508, 510, 511, 519, 541, 549–551, 574, 577, 587, 609, 746, 747, 750–752, 754, 755–760, 762–771, 774, 776, 789, 803, 804, 816, 822, 824, 825, 827–836, 883, 886, 888, 889.

– feje- és derékalja: 752–761.

– készítése: 550, 551, 747, 749, 912, 913.

– lezárása: 838–845.

– színezése: 747, 748, 751.

KOPORSÓSZÖG: 142.

KOPPANÁS: 70, 71, 276, 280, 283, 284.

KOVÁSZ: 139, 140.

KÖTÉS: 84, 301, 469–480.

– oldása: 815–822.

KRISZTUS: 346.

KULCSLUK: 277.

KUTYA: – előjel: 1–23.

– lélek távozásakor: 278, 279.

– temetés napján: 872, 873, 875.

– visszajáró lelket „érzi”: 1160.

KUVIK: 29, 30, 40.

L

LAKODALOM (álom): 154, 155, 158.

LÁB: – haldokló lába: 210.

– összekötése: 469, 470, 472–480.

LÁTOMÁS (haldokló látomása): 213–230.

LEPEDŐ (álom): 113.

LEPKE: 59–61.

LÉLEGZET: 211, 212.

LÉLEK: 335, 345, 399, 1010–1013, 1017, 1018.

- „helé”: 1058, 1063.
- elbúcsúzik: 73, 274.
- távozása a testből: 260–292.
- távolra jelzi a halált: 278, 279.

LÉLEK tartózkodási helye: 214, 216.

- 1–3. nap: 293–296, 345, 710–720; 745.
- temetés napján: 869–876; 1056–1063.
- karácsonykor: 1130.
- testben: 293.
- házban: 294–296.
- lészán (ravatalon): 296.

LÉSZÁ (ravatal): 500–502; 531, 534, 541, 681.

LŐ: 151, 201, 274, 291, 871, 873, 874, 1159.

LOVASKOCSI: 96.

M

MADÁR: – álom: 173–175.

- valóságban jelzi a halált: 24–50.

MÁKFEJ tea: 254.

MEGSZÓLÍTOTT GYEREK: 245.

MENET (temetési menet): 897–926.

MENYASSZONY: 414, 415, 417, 423, 428, 429, 431, 433–35, 493.

- (álom): 156–158.

MENNYORSZÁG: 265, 270.

MESZELÉS (álom): 110, 120.

MOSDATÁS: 373–388, 395, 396, 399–402.

N

NAGYROKON: 580, 611, 707, 1069, 1070.

NEHÉZ HALÁL: 231, 237–243; 256.

- könnyítése: 244–259.

NEMZET (rokonsági fok megjelölése): 1068.

NÉP (álom): 146, 148–154.

O–Ö

ÓRA: 346–352.

ÖLTÖZTETÉS: 321, 357, 387, 405–413; 423, 434–436; 439, 441, 442, 451–453; 455–458; 464–467.

- gyermek öltöztetése: 414.
- leány öltöztetése: 417–420; 423–425; 428, 429, 431, 433–436.
- legény öltöztetése: 415, 416, 421, 422, 426–428; 430, 432, 433, 623.
- férfi öltöztetése: 439, 440, 455.
- öregasszony öltöztetése fehérbe: 436–438; 443–446; 449, 450, 454.

ÖLTÖZTETŐ: 85.

ÖRDÖG: 258, 265.

ÖRÖM: 113, 176, 193, 194.

P

PADMALY: 567–569; 577.

PAJTA: (álom): 113.

PAP (álom): 196, 197, 199.

PARÁZS: 1010, 1011, 1012.

PÉNZ: – fizetség: 553, 560.

– haldoklónak: 251.

– halott szemén: 298, 302, 304–306, 308, 412–314, 316, 793.

– koporsóban: 772, 774, 775, 777, 783, 785–787, 790, 793–797.

– ravatalon: 516, 517.

– toron: 1014, 1019, 1020.

POKOL: 270.

PÓTYIK: 31, 32, 47, 48.

PUSZTULÁS halál után: 288.

R

RAVATAL: 481–514; 603, 605, 608, 609, 615.

– gyerek ravatala: 512–514.

RÁFOGÓ: 455, 457–460; 1077–1080; 1082–1084.

REPÜLŐGÉP (álom): 173.

RÓZSAFÜZÉR (álom): 195.

S

SAS (álom): 173.

SÁR (álom): 159, 160, 163.

SIRATÁS: 597, 631–645; 678.

SIRATÓASSZONY: 387.

SÍRÁSÁS: 553–563; 565–577; 1035.

SÓ: 1010–1012.

SÖPRÉS tilalma: 531–541.

SÜTÉS (álom): 136.

SZ

SZAPORODÁS: 141.

SZAPULÓ: 546.

SZÁJ – halott szája nyitva marad: 87.

SZÁTVÁ: 123–132; 134, 135.

SZÁRNYASPOCIK (denevér): 55.

SZEKÉR (álom): 144, 146.

SZEM – haldokló szeme: 209, 210, 212.

– halott szeme kinyílik: 82, 83, 85, 86, 297, 304, 305, 313, 317.

– halott szeme könnyezik: 314.

SZEM LEZÁRÁSA: 85, 297–319; 473.

– cseréppel: 300.

– pénzzel: 298, 302, 304, 308, 309, 312, 313, 314, 316, 793.

– vászonnal: 306–308.

SZEMFEDÉL: 823–837.

SZEMFOG: 183.

SZENESVÍZ: 234, 235.

SZENTELT GYERTYA: 246–248; 250, 251, 320.

SZENTELT VÍZ: 320, 858.

SZENTMIHÁLY-LOVA: 849, 860, 894, 907.

SZENT PÉTER: 310.

SZERENCSE: 57, 58.

SZERENCSETTLENSÉG: 102, 107, 113, 115, 169, 198.

SZÉLVIHAR boszorkány halálakor: 277.

boszorkány temetésekor: 924.

SZÖG: 369.

SZÖVÉS: 122, 123, 125–128; 131, 133, 135.

SZÖVŐSZÉK: 123–132; 134, 135.

SZÜLETÉS előjele: 140.

SZÚZ ANYA (tul. név.): 258.

T

TAKARÍTÁS (álom): 120, 121.

TAPASZTÁS (álom): 106.

TÁNYÉR: 76, 77.

TÁRGYAK a koporsóban: 308, 310, 772–802; 822.

küldése a túlvilágra: 678, 681, 83–814; 954, 955.

TEHER (álom): 145.

TEHÉN nyugtalansága halálkor: 291.

TEMETÉS (álom): 154.

TEMETÉS – ideje: 927–929; 932, 934.

– keresztleletlen gyerek temetése: 971, 973.

– menete: 930, 931, 933, 934.

– öngyilkos temetése: 975, 976.

TEMETÉSI MENET: 96, 897–926.

TEMETŐ: – gyógyítás a temetőben: 1209–1212.

– halottak napján: 1113.

– karácsonykor: 1127, 1132, 1134–1138.

– kolerás temető: 1201–1208.

TESTVÉR halálának előjele: 183.

TÉSZTA (álom): 137, 142, 143.

TOR: 977–1063.

– elhelyezkedés: 1021, 1024–1029.

– előkészítése: 978–990.

- étel és ital a toron: 1030–1046.
- meghívás a torba: 967, 968, 991–996.
- elhelyezkedés a toron: 1021, 1024–1029.

TRÁGYA (álom): 144.

TROZSÁK: 544.

TÚLVILÁG: 214–216.

TÜKÖR: 327–334; 336–347.

TŰZ: 23, 351, 364.

TYÚK: 62–67.

U–Ű

UTOLSÓ KENET: 255–257.

ÜVEG elpattan: 77.

ÜZENET a túlvilágra: 677–681.

V

VADGERLICE: 36.

VAS a halottra: 526, 527.

VÁNKOS: 253.

VESZEKEDÉS: 135, 197, 199.

VIRÁG (álom): 174, 191–194.

- halálkor leesik: 287.

VIRRASZTÁS: 578–709.

- halottasházban: 731–745.

- elhelyezkedés: 605–619.

- étel a halott lelkének: 720–725; 727–730.

- étel fogyasztása: 593, 601, 608, 611, 616, 617, 627, 646–676; 708, 738, 742, 745.

- ideje: 578, 582–589; 591, 593, 596–598, 600–603, 615, 618, 628, 671, 689–696.

- 2. éjszaka: 705–709; 721, 733.

- menete: 593, 596, 599, 601, 604, 620–625; 627–629; 646, 666, 669, 671.

- résztvevők: 579, 580, 583–585; 588, 590, 592–595; 599–603.

- üzenet- és tárgyküldés a halottal: 677–681; 803, 804.

VISSZAJÁRÓ HALOTT: 341, 857, 1139–1200.

- ajtó kinyílik: 273, 1163–1166.

- állatok nyugtalanok: 1159–1162.

- hangja hallható: 1143, 1144.

- kér a halott: 1175, 1178–1189.

- látható: 1142, 1143, 1146, 1192–1194.

- szoptatja gyermekét: 720, 1190, 1191.

- zajt okoz: 1147–1158.

VISSZASÍRATÁS: 252, 259.

VÍZ (álom): 161–168.

- víz:* 845, 858, 1038, 1057, 1058, 1060.
– álom: 161–168.
– halottmosó víz kiöntése: 374, 381, 383–385, 391–404.
– locsolása a koporsó alá: 858.
– a ravatal alá: 492, 518–529.
– víz fölött átvitt koporsó: 910.

Z

ZENE a temetésen: 899, 904, 906, 935, 937.

ZÖRGÉS (zaj): 68–73; 75, 76, 281, 282, 285, 714, 715, 869, 870.

BESZÉLGETŐTÁRSAK SZEMÉLYI ADATAI

(A felvételek időrendi sorrendje: 1–30.: 1981. január – 1982. szept.,
31–39.: 1982. november – 1984. jan., 40–44.: 1984. március – 1985. dec.)

1. Hajdú Ferencné (1920.) LÉDEC
2. Brath Margit (1933.) GESZTE
3. Belány Veronika (1929.) GESZTE
4. Szomolányi Ilona (1931.) POGRÁNY
5. Fazekas Mihály (1892.) LÉDEC
6. Mester Rozália (1920.) LÉDEC
7. Székely Mária (1892.) LÉDEC
8. Dubniczki Ilona (1926.) KOLON
9. Molnár Erzsébet (1929.) LÉDEC
10. Finta Borbála (1897.) GÍMES
11. Varga Ilona (1906.) GÍMES
12. Andrászkó Jánosné (1911.) ZSÉRE
13. Földesi Ilona (1907.) ZSÉRE
14. Süttő Anna (1922.) KOLON
15. Hőrik Ilona (1920.) CSITÁR
16. Varga Emerencia (1923.) GERENCSÉR
17. Zuzik Zsófia (1935.) GERENCSÉR
18. Billik Rozália (1901.) EGRSZEG
19. Kleman Veronika (1898.) EGRSZEG
20. Malagyai Margit (1914.) EGRSZEG
21. Malagyai Lajos (1910.) EGRSZEG
22. Kuna Margit (1921.) VICSÁPAPÁTI
23. Kuna Dénes (1925.) VICSÁPAPÁTI
24. Machó Borbála (1925.) VICSÁPAPÁTI
25. Billik Ferenc (1930.) VICSÁPAPÁTI
26. Fülöp Mónika (1911.) BÉD
27. Bengyák Ágota (1912.) MENYHE
28. Tóth Margit (1920.) EGRSZEG
29. Bazsacski Ilona (1909.) CSITÁR
30. Chudi Katalin (1901.)
31. Maga Józsefné (1942.) CSITÁR
32. Teresia Balkova (1939.) CSITÁR
33. Vanyó Mónika (1914.) ZSÉRE
34. Farkas Teréz (1909.)
35. Gyepes Mária (1911.) ALSÓBODOK
36. Gyepes János (1908.) ALSÓBODOK

37. Barta Appollónia (1918.) EGRSZEG
38. Varga Imre (1895.) LÉDEC
39. Klenkó Veronika (1915.) EGRSZEG
40. Kovács Jánosné (1900.) MENYHE
41. Berecz Ilona (1914.) EGRSZEG
42. Viszi Veronika (1924.) EGRSZEG
43. Szabó Margit (1913.) VICSÁPAPÁTI
44. Dubai Istvánné (1918.) LÉDEC

ZOBORALJI TELEPÜLÉSEK MAGYAR–SZLOVÁK NEVE

Alsóbodok	–	Dolné Obdokovce
Béd	–	Badice
Csitár	–	Stitáre
Egerszeg	–	Jelsovce
Gerencsér	–	Hrnciarovce
Geszte	–	Hostava
Gímes	–	Jelenec
Kolon	–	Kolinany
Lédec	–	Ladice
Menyhe	–	Mechenice
Nyitra	–	Nitra
Pográny	–	Podhorany
Vicsápapáti	–	Vycapy-Opatovce
Zsére	–	Zirany

ZOBORALJÁVAL KAPCSOLATOS FONTOSABB IRODALOM

- ATOVICH Ferenc: Zobor-vidéki szentiváni szokások
Ethnographia XI:5:220–226
- ÁG Tibor: Zobor-vidék népzeneje
HÉT 1979:31–47 sz. (Pozsony)
- BUDAY Endre: Adalékok Zoboralja népi építészetéhez
Néprajzi Közlések 1984. (Nyitra)
- DODEKNÉ Chovan Ilona: A koloni lyukas hímzés
Új Mindenes Gyűjtemény 1980. (Pozsony)
- GUNDA Béla: Magyar népszokások a Zobor vidékén
Ethnographia 1958:1:151–155.
- HAJDÚ József: Híradás Nyitra környékéről
Népművelés 1979:9:28–29. (Pozsony)
- HEMERKA Olga: Koloni lakodalmas szokások
Néprajzi Közlések I. köt. (Pozsony)
- JÓKAI Mária: Gimesi gyermekjátékok
Néprajzi Közlések III. köt. (Pozsony)
- JÓKAI Mária: Gyökereink (Összeállítás a Villő folklórcsoport 20 éves munkájáról)
Gimes, 1985.
- JÓKAI Mária: Zobor vidéki gyermekjátékok, kiolvasók, mondókák, altatók
Néprajzi Közlések 1984. (Nyitra)
- JÓKAI Mária: Zoborvidéki népviseletek
Néprajzi Közlések 1984. (Gimes)
- KATONA Imre: Néprajzi útikalaúz 3. (A Fertőtől a Zoborvidékig)
Forrás, 1979:3:93–96.
- KODÁLY Zoltán: Zoborvidéki népszokások
Ethnographia XXI:1909:1:119.
- KODÁLY Zoltán: Pótlék a zoborvidéki népszokásokhoz
Ethnographia XXIV:1913:1:114 valamint 169–174
A magyarság néprajza IV. köt. Bp. 1933–37.
- MANGA János: Zoborvidéki lakodalom
Néprajzi Értesítő XXX:3–4:251–263.
- MANGA János: Ünnepi szokások a Nyitra megyei Menyhén
Bp. 1942.
- MORVAY Judit: Néprajzi adatok a Zobor vidékéről
Néprajzi Közlemények (II):1957:1–2:122–227
- PUTZ Éva: A koloni lagzi
Pozsony, 1943

PÜSPÖKI NAGY Péter: Az ősi Nyitra kortársak leírása és a történészek elképzelései
nyomán

Irodalmi Szemle 1976.2:119–138. Pozsony

SÁNDOR János: A koloni meszesek

Néprajzi Közlések 1984. (Nyitra)

VIKÁR László: Népdalgyűjtés Nyitrában

Bp. 1958.

TARTALOM

BEVEZETŐ	7
A HALÁL ELŐJELEI	15
Valóságban tapasztalható jelzések	15
Várható halált jelző álmok	22
HALDOKLÁS	29
HALÁLKOR	35
Lélek távozása	35
Lélek tartózkodási helye	37
Szem lezárása	38
Gyertya égetése a halott mellett	39
Gyermek megkeresztelése	40
Tükör letakarása	40
Haláleset hírüladása	42
Halottkém	43
Szellőztetés	43
Gyermekhalál megelőzése	43
A HALOTT MOSDATÁSA ÉS ÖLTÖZTETÉSE	44
Mosdatás	44
Öltöztetés	47
Kötések	52
A RAVATAL	53
A ravatal elkészítése	53
Halott a ravatalon	57
TEMETÉS ELŐTTI TEENDŐK	59
Ügyintézés	59
A koporsó és a kereszt elkészítése	60
Sírgödör kiásása	61
VIRRASZTÁS	63
Ideje, résztvevői	63
Elhelyezkedés	65
Énekek, imádkozás a virrasztáson	66
Síratás	68
Étel, ital a virrasztóknak	69
Üzenetek küldése a túlvilágra	72
Halottól való félelem elűzése	73

Reggelig tartó virrasztás	73
Halottnéző	74
Virrasztás a második éjszakán	75
Halott lelke a temetés napjáig	75
Étel, ital (éjszakára) a halott lelkének	76
Imádkozás a temető halottasházában	77
HALOTT A KOPORSÓBAN	79
A koporsó	79
A halott feje- és derékalja	79
A halott koporsóba tétele	80
Tárgyak a koporsóban	81
A koporsóból kifejejtett tárgyak	84
Kötések oldása	85
A szemfedél szétnyírása	86
A koporsó lezárása	87
A HALOTT KIKÍSÉRESE A TEMETŐBE	88
Halott kivitele a házból	88
Halott búcsúztatása az udvaron	89
Halott lelke a temetés napján	90
Halottvivők	91
Temetési menet	92
A TEMETÉS	95
HALOTTI TOR	99
A tor előkészítése; meghívás a torba	99
A tor résztvevői	100
Kézmosás a tor előtt	101
Elhelyezkedés a toron	103
Étel, ital a toron	103
Halott lelke a halált követő harmadik napon	106
EMLÉKEZÉS A HALOTTRA	107
Gyász	107
Étel és ital a halott lelkének a 7. és a 40. napon	111
Halottak napja	112
Karácsony	113
VISSZAJÁRÓ HALOTT	114
Zajt okoz	115
Állatok érzik a jelenlétét	117
Ajtó magától kinyílik	117
Karácsonykor hazajáró halott	117
Lélek nyugtalansága miatt visszajáró halott	118
Gyermekehez visszajáró halott	120
Halottak miséje	121
TEMETŐ	121
Kolerás temető	121
Gyógyítás a temetőben	122

	163
RAJZOK (Temetői vázlatok, sírjelek, ráfogós gyászviselet)	123
Temetői keresztekről készült rajzok jegyzéke	141
JEGYZETEK	145
Mutató	147
Beszélgetőtársak személyi adatai	156
Települések magyar–szlovák megnevezése	158
Zoborajlával kapcsolatos fontosabb irodalom	159
TARTALOM	161
Angol nyelvű összefoglaló	164
CONTENT	165
Szlovák nyelvű összefoglaló	168
OBSAH	169

The group of a few thousand people in Zobor region is a Hungarian speaking ethnic group in the neighbourhood of Nitra in Czechoslovakia. Owing to the linguistic isolation in these villages such customs and beliefs have maintained so far by the research of which the elements of the traditional folk culture can be known.

The customs concerning death are defined with the beliefs referring to human soul on the one hand, and the last wishes of the deceased on the other. Customs connected with death also reflect beliefs which say that after death the soul, who may often return to the environment of living beings, lives similarly to the earthly existence. In these villages it is thought that the soul leaving the body stays nearby for a while. Relatives make use of this period to satisfy all the necessary conditions of the after-life peacefulness of soul through appropriate customs. (Preparing the dead person for life in the hereafter and supplying with food, drinks and several different tools.)

In case of appropriate preparation and assurance of peacefulness the soul of the deceased leaves this world on the 40th day after death. It is connected with the end of the compulsory mourning.

Before the last leave the relatives give food and drink to the soul at close quarters several times. On the 3rd, 6th, 7th and 40th days after death in certain villages tables have been laid recently and by night food has been left on the table for the soul of the deceased. The soul comes back only on certain occasions (on All Souls' Day, at Christmas, at the death of a close relative), or when something is missing. In this case the relatives try to cease its cause.

The disintegration of traditional customs and beliefs began at the end of the 50s when the isolation of villages in Zobor region came to an end.

But at the same time in some cases customs began to widen with the elements and objects of modern life. Namely the objects taken into coffin are the deceased's personal belongings in everyday life which are supposed to be needed in the hereafter as well. This can be the explanation of the fact that in the 60s a device hard of hearing was also buried together with the corpse or 10 years earlier the electric shaving machine of a husband had also been taken into the coffin.

These examples show that in these villages not only the traditional elements of the customs concerning death, the last event of human life, but their survival can also be seen.

I publish the data of my research in the villages of Zobor region from 1981 to the end of 1985 here. I recorded all of them by tape – recorder. In 1982 I wrote a study submitted to the competition invited by Museum of Ethnography which won the first prize. (Customs and Beliefs Concerning Death in Zobor Region; 254 pp. 63 photos, 7 drawings, 14 notes.)

I wish to thank all those who helped my work in Zobor region and especially Maria Jókai who gave me considerable help for many years.

CONTENTS

PREFACE	7
OMENS OF DEATH	15
Signs in Reality	15
Dreams Indicating the Expectable Death	22
DYING	29
AT DEATH	35
Departure of Soul	35
Abode of Soul	37
Closing of Eyes	38
Burning Candles Near the Dead Person	39
Christening of Child	40
Covering the Mirror	40
Report of Death	42
Coroner	43
Airing	43
Prevention of Child's Death	43
WASHING AND DRESSING OF THE DEAD PERSON	44
Washing	44
Dressing	47
Binding	52
BIER	53
Preparation of Laying out	53
The Dead Person on Bier	57
DUTIES BEFORE THE FUNERAL	59
Administration	59
Coffin and Grave — post Making	60
Grave — digging	61
DEATH — WATCH	63
The Time of Death — watch and the Participants	63
Settling	65
Songs and Praying at Death-watch	66
Moruning	68
Meals and Drinks for Mourners	69
Sending Messages to After — life	72
Driving away of Fear from the Dead Person	73

Death — Watch till Morning	73
Morgue	74
Death — watch during the Second Night	75
The Soul of the Dead Person till the Day of the Funeral	75
Meals and Drinks for the Soul of the Dead Person	76
Praying in the Mortuary of the Graveyard	77
THE DECEASED IN THE COFFIN	79
The Coffin	79
The Feather — bedding and Pillow of the Dead Person	79
Taking the Deceased into the Coffin	80
Objects in the Coffin	81
Objects Omitted from the Coffin	84
Unbinding	85
Shroud Cutting	86
Closing of the Coffin	87
SEEING OUT OF THE DEAD PERSON AT THE GRAVEYARD	88
Taking the Deceased out of the House	88
Last Honours of the Deceased in the Yard	89
The Soul of the Dead Person on the Funeral Day	90
Pallbearers	91
Funeral Procession	92
FUNERAL	95
FUNERAL FEAST	99
Preparation of the Feast; Invitation to the Feast	99
Participants of the Feast	100
Hand-wash Before the Feast	101
Settling at the Feast	103
Meals and Drinks at the Feast	103
The Soul of the Dead Person on the Third Day	106
REMEMBRANCE OF THE DEAD PERSON	107
Bereavement	107
Meals and Drinks for the Soul of the Dead Person on the 7th and the 40th Days	111
All Souls', Day	112
Christmas	113
THE RETURNING DECEASED	114
Noise making	115
Animals Feel the Presence of the Dead Person	117
The Door Itself Opens	117
The Return of the Dead Person at Christmas	117
The Deceased whose Soul is Restless Returns	118
The Dead Person who Returns to his Child	120
The Dead's Mass	121
GRAVEYARD	121
Choleric Graveyard	121

	167
Curing in Graveyard	122
DRAWINGS (Sketches of Graveyards, Grave Signs, Mourning Garments) . . .	123
List of Drawings on Grave-posts	141
NOTES	145
Index	147
Data of Interlocutors	156
Hungarian—Slovakian Names of Settlements	158
Bibliography of Zombor region	159
CONTENTS	165

Po skúmaní tých zvykov, ktoré sa zachovali kvôli jazykovej uzatvorenosti a okrajovej polohy podzoborských dedín sa dá spoznať aj prvky tradičnej duševnej kultúry.

So smrťou súvisiace zvyky určujú ľudskou dušou a posmrtným životom súvisiace povery a závet zosnulého. Povery poukazujú i na to, že ľudská duša na druhom svete žije podobne ako pred smrťou a môže sa vrátiť medzi živých. V podzoborských dedinách sa ešte stále domnievajú, že duša zosnulého začas je v blízkosti živých. Tento čas sa snažia využiť na to, aby zabezpečili všetky podmienky na pokojný a posmrtný život. Príprava zosnulého na posmrtný život: s jedlom, pitím a s rôznymi osobnými predmetmi. Po spomínaných prípravách duša zosnulého na štyridsiaty deň umrťi opúšťa tuzemský život, s čím súvisí aj ukončenie povinného smútku. Pred definitívnym opustením duše zosnulého, rodinní príslušníci opatria v blízkosti sa nachádzajúcu dušu s jedlom a pitím; na tretí, šiesty, siedmy a štyridsiaty deň po umrťi v niektorých dedinách ešte aj v blízkej minulosti prestreli, a nechávali jedlo a pitie na noč pre dušu zosnulého. Duša zosnulého len v niektorých prípadoch sa vracia: (v deň zosnulých, na Vianoce, pri umrťi blízkeho), a ak trpí nedostatkom. Ak trpí nedostatkom niečoho, príbuzný sa mu snažia vyhovieť.

Zanikanie týchto tradícií sa začalo na konci 50-ich rokoch, keď sa uzavretosť podzoborských dedín zanikla. Napriek tomu je pozoruhodné že v niektorých prípadoch sa tieto tradičné prvky rozširujú s modernými predmetmi. (Stací myslieť na to, že vedľa zosnulého dávali také predmety ktoré podľa živých bude potrebovať. Dokumentujú to aj nasledovné príklady: v šesťdesiatich rokoch pochovali nahluchému človekovi prístroj, ktorý v živote používal ku komunikácii, alebo elektrický holiaci prístroj.) Tieto a podobné príklady dokazujú, že v podzoborských dedinách tieto zvyky sa naďalej zotrvávajú.

Vo svojej práci som uverejnil materiál, ktorý som získal terénnym výskumom v rokoch 1981–85. Materiál som nahral na magnetofon, z toho som spravil poznámky z ktorých v 1982 som napísal jednu zhrnújúcu prácu a zaslal na konkurz Néprajzi Múzeum-u. Získal som vyzdvihnutú prvú cenu ("Halálal kapesolatos szokások és hiedelmek Zoboralján" – Zvyky a povery súvisiace so smrťou v podzoborských dedinách. Budapest, Néprajzi Múzeum, inv. c.: P. 101/82–Fln).

Na záver by som chcel poďakovať všetkým tým, ktorí mi v tejto práci poskytli pomoc. Zvlášť ďakujem Mariie JÓKAIOVEJ za nezištnú pomoc.

OBSAH

ÚVOD	7
SMRTEL'NÉ PRÍZNAKY	15
V skutočnosti získané znamenia	15
Sny naznačujúce smrť	22
DOKONÁVKA	29
PRISMRTI	35
Odchod duše	35
Pobyt duše	37
Uzavrenie očí	38
Pálenie sviečky pri zosnulom	39
Krstenie det'at'a	40
Prikrívanie zrkadla	40
Oznámenie smrti	42
Skúmac smrti	43
Vetranie	43
Predstíhnutie detskej smrti	43
UMÝVANIE A OBLIEKANIE MŔTVÉHO	44
Umývanie	44
Obliekanie	47
Pripevňovanie	52
MÁRY	53
Príprava máry	53
Mŕtvola na máry	57
ČINNOSTI PRED POHREBOM	59
Administratíva	59
Príprava rakvy a kríža	60
Vykopávanie hrobu	61
BDENIE	63
Účastníci a čas bdenia	63
Sedací poriadok	65
Modlitby a spevy pri bdení	66
Oplakávanie	68
Jedenie a pitie pre účastníkov	69
Posielanie odkazov na druhý svet	72
Odohnanie strachu	73

Bdenie do rána	73
Návštevy pri máry	74
Bdenie druhú noc	75
Duša mŕtvolý do dňa pohrebu	75
Jedlo a pitie (na noc) pre dušu	76
Modlenie v márnici	77
MŔTVOLA V RAKVE	79
Rakva	79
Ustlanie do rakvy	79
Dávanie mŕtvolý do rakvy	80
Predmety v rakve	81
Z rakvy vynechané predmety	84
Odstránenie pripevňovania	85
Rozstrihanie umrlčieho predstieradla	86
Uzatváranie rakvy	87
VYPREVÁDZANIE DO CINTORÍNA	88
Vynašanie rakvy	88
Rozlučka na dvore	89
Duša mŕtvého v deň pohrebu	90
Nosiči	91
Pohrebny sprievod	92
POHREB	95
KAR	99
Príprava a pozývanie na kar	99
Účastníci karu	100
Umývanie ruky pred karom	101
Sediací poriadok na kare	103
Jedlo a pitie na kare	103
Duša mŕtvého po tret'om dni	106
SPOMIENKA NA MŔTVÉHO	107
Smútok	107
Jedlo a pitie pre dušu mŕtvého na 7. a 40-om dni	111
Deň zosnulých	112
Vianoce	113
VRACAJÚCA MŔTVOLA	114
Hrnot	115
Oznam zvierat	117
Dvere sa otvárajú samé	117
Na Vianoce sa vracajúca mŕtvola	117
Vyrušená mŕtva dusa sa vracia	118
K diet'at'u sa vracajúca duša	120
Omša mŕtvých	121
CINTORÍN	121
Cholerový cintorín	121
Liečenie v cintoríne	122

	171
KRESBY (Náčrtok cintorína, hrobový symbol, smútočný kroj)	123
Register kresieb z krízov	141
POZNÁMKY	145
Register	147
Osobné údaje rozprávačov	156
Slovensko—maďarské pomenovanie osadlosti	158
Dôležitejšia literatúra v súvislosti Podzoborím	159
OBSAH	169

Editorial Board:

Márton ISTVÁNOVITS, Ildikó KRIZA,
Imola KÜLLÖS, Ilona NAGY

1973. No. 1. NAGY, I.: Aetiological Tales
BOSNYÁK, S.: Tales from Karcag
KÁKA, J.: Folk Beliefs and Customs of Nagydobrony
HOPPÁL, M.—ISTVÁN, L.: Belief Stories and Anecdotes
BOSNYÁK, S.: Folk Belief Stories from Csongrád county
KAKAS, Z.: On a Medical Plant from Transylvania
KOVÁCS, Á.: AaTh 810A and AaTh 1725 — Text and Variation
1974. No. 2. NAGY, D.: The Hungarian Wooden Grave Posts
1975. No. 3. FEHÉR, Z.: Folk Beliefs of a Hungarian village
1976. No. 4. Folk Beliefs from Jászdózsa — Collected by E. GULYÁS. Belief System
of a Hungarian Peasant Woman — Collected by Mrs. Dr. M. Sándor
1976. No. 5. Changing Folk Customs and Beliefs — Collected by Mrs. B. L. IRÁNYI
Folk Belief Stories — Collected by M. HOPPÁL
KOVÁCS, S.: Hungarian Ethnomedicine from Transylvania
SZILÁGYI, M.: On the Folk-Humor
1977. No. 6. The Mythical World-view of the Hungarians in Bukovina. — Collected
and selected by S. BOSNYÁK
1977. No. 7. Grave-yards and Grave-signs in Transylvania. — Collected by P. IMREH;
commented by M. HOPPÁL. Carbed Tomb-stones and Their Decorative
Art Collected and drawn by L. Péterfy
1978. No. 8. Dr. NAGY, D.: Hungarian Folklore in USA, vol. 1.
1978. No. 9. Love Symbolism in the Hungarian Decorative Art.
1978. No. 10. HORVÁTH, I.: Customs and Beliefs Related to Festivities of the
Croats of Western Hungary
1979. No. 11. Dr. NAGY, D.: Hungarian Folklore in USA, vol. 2.
1980. No. 12. BOSNYÁK, S.: Folk Beliefs of the Hungarians in Moldavia.
1981. No. 13. VARGA, M.: Decorative Art of the Hungarian Peasant Embroidery
1982. No. 14. Folk Beliefs and Superstitions — Collected by F. BONDÁR, S. BOS-
NYÁK, M. FÜGEDI, M. HOPPÁL
1983. No. 15. ZENTAI, T.: Folk Beliefs in the Ormánság Region
1984. No. 16. BOSNYÁK, S.: Folk Beliefs of the Hungarians in Bukovina

FOLKLORE ARCHÍVUM can be obtained in exchange for scholarly
publications from the publisher:

MTA Néprajzi Kutató Csoport Könyvtár
1250. Budapest, Pf. 29. HUNGARY

